

SOCIALNA PEDAGOGIKA

december 2022 letnik 26 številka 03-04

SOCIALNA PEDAGOGIKA

december **2022** letnik **26** številka **03-04**

Revija **Socialna pedagogika** izdaja Združenje za socialno pedagogiko.

Socialna pedagogika is a professional journal published by Association for social pedagogy.

ISSN 1408-2942

naslov uredništva
/ address of the editors: Združenje za socialno pedagogiko
Uredništvo revije Socialna pedagogika
Kardeljeva ploščad 16 (*pri Pedagoški fakulteti*)
TEL: (01) 589 22 00; FAX: (01) 589 22 33
E-POŠTA: revija@zzsp.org
SPLET: www.revija.zzsp.org

glavna urednica / chief editor: Andreja Grobelšek
odgovorna urednica / co-editor: Mija M. Klemenčič Rozman

uredniški odbor
/ editorial board: Margot Lieberkind (*Danska, Denmark*)
Marta Mattingly (*ZDA, USA*)
Friedhelm Peters (*Nemčija, Germany*)
Andreas Walther (*Nemčija, Germany*)
Stephan Sting (*Avstrija, Austria*)
Jacek Pyżalski (*Poljska, Poland*)
Walter Lorenz (*Italija, Italy*)
Ali Rahimi (*Iran, Iran*)
Josipa Bašić (*Hrvaška, Croatia*)
Antonija Žižak (*Hrvaška, Croatia*)
Vesna Zunić Pavlović (*Srbija, Serbia*)
Darja Zorc (*Slovenija, Slovenia*)
Jana Rapuš Pavel (*Slovenija, Slovenia*)
Olga Poljšak Škraban (*Slovenija, Slovenia*)
Špela Razpotnik (*Slovenija, Slovenia*)
Mitja Krajncan (*Slovenija, Slovenia*)

lektorirala / proof reader: Simona Kepic
prevodi / translations: Zadruga Soglasnik
tehnični pregled / technical review: Ana Colja
oblikovanje in prelom / DTP: Iz principa
fotografija na naslovnici / cover photo: Shutterstock
tisk / print: Tiskarna Grafex

Naročnina na revijo za leto 2022 je 25 € za pravne osebe.

Naročnina na revijo je za člane združenja vključena v članarino.

Članke v reviji abstrahirata in indeksirata *Family Studies Database*
in *Sociological Abstracts*.

Izdajanje revije v letu 2022 finančno podpira Agencija za raziskovalno dejavnost
Republike Slovenije.

VSEBINA /CONTENTS

<i>Nikolaja Bukovšek</i> Dolgotrajna oskrba starejših v Sloveniji <i>Long-term Care for the Elderly in Slovenia</i>	175
<i>Maša Bartol, Ajda Černe, Tara Jurjašević,</i> <i>Maša Piskule, Kaja Prašnikar in Eva Senica</i> Spolno nasilje nad moškimi <i>Sexual Violence Against Men</i>	211
<i>Maša Fatur</i> Videoigre kot socialnopedagoška intervencija v mladinskem klubu na Danskem <i>Video Games as a Socio-Pedagogical Intervention at a Youth Club in Denmark</i>	239
<i>Špela Razpotnik, Bojan Dekleva, Matej Sande,</i> <i>Mija M. Klemenčič Rozman, Vesna Leskošek in Darja Tadič</i> Analiza mreže ljubljanskih organizacij za podporo mladim v psihosocialnih stiskah <i>Analysis of the Network of Organisations Offering Support to Youth in</i> <i>Psychosocial Distress in Ljubljana</i>	265
<i>Anica Mikuš Kos</i> Duševno zdravje in družbeno dogajanje, potreba po socialnih intervencah in aktivizmu <i>Mental Health and Social Developments,</i> <i>the Need for Social Interventions and Activism</i>	295
<i>Juš Škraban</i> Recenzija: A Straight Talking Introduction to Psychiatric Diagnosis <i>Review: A Straight Talking Introduction to Psychiatric Diagnosis</i>	301
Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika <i>Instructions for Socialna Pedagogika Associates</i>	305

DOLGOTRAJNA OSKRBA STAREJŠIH V SLOVENIJI

175

LONG-TERM CARE FOR THE ELDERLY IN SLOVENIA

Nikolaja Bukovšek, *mag. prof. soc. ped.*

Zasavska ljudska univerza, Cankarjev trg 4, 1410 Zagorje ob Savi

nika.bukovsek@gmail.com

POVZETEK

Prispevek obravnava področje dolgotrajne oskrbe v Sloveniji s sistemskega vidika. Glavni namen raziskave je ugotoviti, ali trenutna ureditev dolgotrajne oskrbe zadostuje potrebam starejše populacije v Sloveniji, in z izsledki osvetliti omenjeno področje. Glavna prednost raziskovalnega dela je sinteza več pogledov na to in izpeljava rešitev na podlagi teh ugotovitev. Uporabljen je bil kvalitativni raziskovalni pristop, v raziskavo pa je bilo vključenih deset pomembnejših deležnikov s področja starejših in dolgotrajne oskrbe. Rezultati kažejo, da je omenjeno področje kljub sprejetju Zakona o dolgotrajni oskrbi še vedno nezadovoljivo urejeno, saj še vedno vsebuje precej nejasnosti. Kljub temu naslavlja prava vprašanja, ki bodo prej ali slej potrebovala odgovore. Zakon bo v prihodnosti potreboval še kar nekaj resnih in korenitih izboljšav, vendar nosi potencial, da bi lahko uspešno zagotavljal socialno varnost posameznikom in njihovim družinam. Pri tem je nadvse pomembno, da pripravljalci pogledajo dejanske potrebe ljudi, finančno, socialno

in kulturno ozadje Slovenije ter se posvetujejo z drugimi (tudi drugače mislečimi) deležniki s tega področja.

KLJUČNE BESEDE: *dolgotrajna oskrba, gerontologija, staranje, socialna država, socialno in zdravstveno varstvo.*

ABSTRACT

This article examines long-term care in Slovenia from a systemic perspective. The primary aim of the study is to determine whether the current long-term care arrangements are sufficient to meet the needs of the elderly population in Slovenia and to shed light on the findings. The key strength of the study is the synthesis of several perspectives and the derivation of solutions based on these findings. A qualitative research approach was used, and ten major actors actively involved in elderly population and in the field of long-term care were included in the study. The results show that, despite the adoption of the Long-Term Care Act, long-term care in Slovenia is still unsatisfactorily regulated, as it still contains several uncertainties. Nevertheless, it addresses the right questions which will need to be answered at some point. The Act will need some serious and radical improvements in the future, but it has the potential to successfully provide social security for individuals and their families. In this context, it is of the utmost importance that the drafters look at the genuine needs of the people, the financial, social, and cultural background of Slovenia, and consult with other (also differently minded) actors in the field.

KEYWORDS: *long-term care, gerontology, ageing, welfare state, social and health care.*

UVOD

V zadnjih letih smo priča velikemu porastu starejše populacije po celotnem svetu, ki se ga ocenjuje za 1,1 % na leto (SURS, 2021a).

Takšen trend pa se kaže tudi v Republiki Sloveniji (v nadaljevanju RS) – za 3 % na leto (SURS, 2020b). 1. januarja 2021 je bil v RS delež prebivalcev, starejših od 65 let, 20,7 % (SURS, 2021b). 4. decembra 2022 pa je bilo v RS skupno 2.108.732 prebivalcev – od tega kar 21,3 % starih 65 ali več let (SURS, b. d.). V poročilu EUROPOP₂₀₁₉ (SURS, 2020a) je navedeno, da je bilo npr. v letu 2019 približno 19,8 % starejšega prebivalstva, do leta 2100 pa naj bi bilo takšnega prebivalstva kar 31 % – zanj pa bo treba tudi ustrezno poskrbeti.

Skupaj s sestavo prebivalstva pa se spreminjajo tudi življenjski slogi ljudi. Po vsej Evropi se opaža velik primanjkljaj osebja v socialnozdravstvenih storitvah. Tehnologija se razvija, svet se digitalizira, s tem pa tudi socialnozdravstvene storitve, kar sproža številna vprašanja, pričakovanja in tudi etične dileme. Spasova idr. (2018) navajajo, da v zadnjem času zato dolgotrajna oskrba (v nadaljevanju DO) postaja pogostejša v političnem diskurzu in reformah tako na nacionalnem nivoju kot na ravni Evropske unije (v nadaljevanju EU) in Svetovne zdravstvene organizacije (v nadaljevanju WHO). Poseben poudarek se daje na razvoj profesionalizirane oskrbe v skupnosti. Ob vsem tem pa je tudi pandemija covida-19 močno prizadela ves svet ter tako "poskrbela", da bo politika res osvetlila in čimprej uredila omenjeno področje. Zlasti visoka stopnja umrljivosti v domovih za starejše je sprožila resne skrbi glede sposobnosti sistemov DO za spoprijemanje s krizo. Ta pa je v ospredje postavila tudi že prej obstoječe strukturne izzive, s katerimi se soočajo številni sistemi (Evropska komisija in Odbor za socialno zaščito, 2021).

Ob vsem tem pa se verjetno večkrat tudi vprašamo, kaj DO sploh je. Ramovš (2020) navaja, da je sistem DO način oskrbovanja (starejših) v določeni skupnosti, ki je odvisen od časa, razmer, blaginje in miselnosti. Razlikuje med 3 paradigmami dosedanjega razvoja sistema, ki so tradicionalni, industrijski in integrirani skupnostni sistem oskrbe. Prvi, tradicionalni sistem oskrbe, je bil del kmečko-obrtniške družbe, za oskrbo pa so bili v večini zadolženi družinski člani, sosedji, nekaj pa tudi humanitarne ustanove. V industrijski dobi (v 19. stoletju) je prišlo do razmaha industrijske skupnostne oskrbe. Ta se je z družin in sosedov prenesla na oskrbovalne institucije, ki so spominjale na bolnišnice ali hotele. V

70. letih prejšnjega stoletja pa je družba uvidela negativne vidike institucionalizacije, zato se je sistem oskrbe usmeril v deinstitucionalizacijo. Integrirani skupnostni sistem oskrbe je skupek vseh današnjih možnosti družinske in druge neformalne oskrbe ter naprednega znanja s področij zdravstva, sociale, infrastrukture in drugih tovrstnih strok. DO naj bi bila osnovna naloga lokalnih skupnosti, država pa regulator solidarnostnega sistema, ki temelji na humanosti, enakopravni dostopnosti ter kadrovski in finančni vzdržnosti. Drugače pa je DO predmet mnogih razprav in definicij. Mednarodne institucije, kot so The Organization for Economic Co-operation and Development (v nadaljevanju OECD), Eurostat in WHO, jo definirajo kot skupek storitev, ki so namenjene posameznikom, ki imajo zmanjšano stopnjo funkcionalne zmožnosti (fizične ali kognitivne) in ki so v daljšem časovnem obdobju odvisni od pomoči druge osebe pri izvajanju temeljnih in/ali podpornih vsakodnevnih aktivnosti (Colombo, Llena-Nazal, Mercier in Tjadens, 2011, v Nagode idr., 2014). Glavno vprašanje je, kako bi lahko zagotovili in organizirali sistem DO, ki bo finančno stabilen, učinkovit in bo vzel v obzir omejitve družbene in individualne odgovornosti (prav tam).

V Sloveniji je poglobljena težava v tem, da DO ni del enotnega sistema (Republika Slovenija, b. d.). Tako je Računsko sodišče RS (2019) izvedlo revizijo uspešnosti Vlade RS, Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti RS (v nadaljevanju MDDSZ) ter Ministrstva za zdravje RS (v nadaljevanju MZ) pri omogočanju dostopa in dosegljivosti storitev socialnega varstva ter ugotovilo, da država ni zadovoljivo poskrbela za ljudi, ki zaradi starosti, duševne ali telesne prizadetosti potrebujejo pomoč drugih. Prav tako je bilo ugotovljeno, da ni bila zagotovljena enaka obravnava vsem upravičencev, nov načrtovan sistem DO pa ni bil ustrezen. Kot problematično je bilo izpostavljeno tudi razmerje med institucionalno in skupnostno obliko socialnega varstva. Do podobnih ugotovitev je prišla tudi Evropska mreža za socialno politiko (ESPN), ki je v letu 2018 izvedla raziskavo o izzivih na področju DO (Prevolnik Rupel, 2018).

Ravno iz teh razlogov je bila sistemska ureditev DO v obliki enotnega zakona dolgo pričakovana, k temu pa je RS (med drugim)

spodbujala tudi Evropska komisija. V letu 2021 se je to naposled le zgodilo, saj je prišlo do uradnega sprejetja Zakona o dolgotrajni oskrbi (v nadaljevanju ZDOsk), vendar ob tem še vedno ostajajo odprta mnoga vprašanja o tem, ali je ta ureditev zadovoljiva. V nadaljevanju predstavljena raziskava ponuja enega od vpogledov v prednosti in pomanjkljivosti omenjenega zakona iz različnih zornih kotov. Izsledki raziskave bodo morda spodbudili socialno pedagogiko k intenzivnejšemu udejstvovanju na področju stara-joče se družbe in DO.

Menim, da je temeljita raziskava o DO v RS temeljni korak do vzpostavitve trajnostnega in prožnega sistema DO, pri reševanju težav s področja staranja družbe pa so pomembni inovativnost in prenos dobrih praks iz tujine v naš prostor (z upoštevanjem socialnega, kulturnega in finančnega ozadja RS) ter vključevanje deležnikov z različnih področij v oblikovanje DO.

RAZISKOVALNI PROBLEM

Ker se staranje prebivalstva po vsem svetu še naprej pospešuje, zagotavljanje DO vse večjemu številu ljudi postaja svetovni izziv, s katerim se soočajo številne družbe. Sistem DO v državi ne sme biti le dolgoročno vzdržen in učinkovit, temveč mora zagotavljati tudi ustreznost in kakovost oskrbe ter spodbujati pravično porazdelitev za vse člane družbe. To je definirano tudi na ravni EU v sklopu Evropskega stebra socialnih pravic, ki se v svojem 18. načelu zavzema za to, da bi imel vsakdo pravico do cenovno dostopnih in kakovostnih storitev DO, zlasti oskrbe na domu in oskrbe v skupnosti (Evropska komisija, b. d.).

V 2021 je bil pri nas sprejet ZDOsk (2021), ki naj bi omenjeno področje sistematično uredil, vendar z njim nekateri javnopolitični akterji in drugi deležniki s tega področja niso najbolj zadovoljni ter izpostavljajo mnoge težave, med drugim nedodelanost in nejasnost, (ne)stabilnost financiranja, prekarizacijo in prekomerno privatizacijo ter ogrožanje pravne varnosti in predvidljivosti (ZSSS, 2020; Marolt Meden, 2021; Levica, 2021; Socialni demokrati, 2021).

Glede na številne raziskave Evropske komisije in Odbora za socialno zaščito (2021) lahko sklenemo, da obstaja nekaj najpogostejših izzivov, ki so skupni večini članic EU na področju DO. Med drugim je to izziv zagotavljanja cenovno ugodnega in ustreznega dostopa do storitev DO za vse, ki jih potrebujejo, ter hkrati zagotavljanje primerno kakovostnih storitev. Eden od vse bolj perečih izzivov je zagotavljanje ustrezne delovne sile za izvajanje DO z dobrimi delovnimi pogoji in podporo neformalnim oskrbovalcem. Večina držav članic EU pa se srečuje tudi z izzivom (učinkovitega) načina financiranja DO v času naraščanja povpraševanja po oskrbi.

V skladu z raziskovalnim problemom sem si zastavila naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Katere so ključne težave, s katerimi se soočamo na področju DO v Sloveniji?
2. Kako je sprejetje ZDOsk spremenilo predhodno ureditev področja DO v Sloveniji?
3. Katere dele ZDOsk bi bilo potrebno reformirati, da le-ta ne bi predstavljal (pre)velikih obremenitev za uporabnike storitev DO in njihove svojce?
4. Kakšne so napovedi za prihodnost na področju DO v Sloveniji in kakšne dobre prakse iz tujine bi lahko uveljavili tudi v slovenskem prostoru?

RAZISKOVALNA METODOLOGIJA

V izvajanju empiričnega raziskovanja, ki je potekalo v okviru izdelave magistrskega dela (Bukovšek, 2022), sem uporabila kvalitativni raziskovalni pristop. Uporabila sem triangulacijo virov in metod, saj sem se opirala na deskriptivno in primerjalno metodo za analizo ter sintezo teoretskih del s področja DO in drugih sorodnih področij. Uporabila sem več oblik raziskovanja: kvalitativno raziskovanje (izvedba intervjujev), namizno raziskovanje (raziskava obstoječih primarnih in sekundarnih virov) in primerjalno raziskovanje (primerjava stališč deležnikov).

VZOREC

Vzorčila sem namensko, saj sem k sodelovanju pri raziskavi povabila pomembne deležnike, ki so sodelovali pri oblikovanju ZDOsk (2021), in ostale deležnike, ki se aktivno ukvarjajo s starejšo populacijo ter s področjem DO. Vzorec predstavljajo: predstavnica MDDSZ, predstavnik Levice, diplomirana medicinska sestra in specialistka patронаžne zdravstvene nege, predstavnica Inštituta za DO, predstavnici Zveze društev upokojencev Slovenije (v nadaljevanju ZDUS), predstavnica Zveze svobodnih sindikatov Slovenije (v nadaljevanju ZSSS), predstavnik Skupnosti socialnih zavodov Slovenije (v nadaljevanju SSZS), predstavnica Sindikata zdravstva in socialnega varstva Slovenije (v nadaljevanju SZSVS), socialna delavka v DSO (prikaz dela v praksi, socialni vidik) in anonimni strokovnjak s področja DO.

RAZISKOVALNI INSTRUMENT

Za namen raziskave sem uporabila delno strukturiran raziskovalni intervju z odprtim tipom vprašanj, saj sem pri izvedbi intervjujev želela imeti možnost, da vprašanja sproti prilagajam glede na teme, ki sva jih z intervjuvancem med pogovorom odpirala. V primeru SSZS in SZSVS je bil raziskovalni instrument vprašalnik, ki je vseboval enaka vprašanja kot vprašalnik, ki sem ga pripravila za izvedbo delno strukturiranih intervjujev. Vprašanja so se nanašala na raziskovalna vprašanja in so vključevala: razvoj DO v Sloveniji, urejenost področja DO pred in po sistemski ureditvi področja (kar je vključevalo storitve, financiranje), prednosti in slabosti ZDOsk ter katere dele zakona bi bilo treba spremeniti, da ne bi predstavljal (pre)velikih obremenitev za uporabnike in njihove svojce, primerjavo oskrbe na domu in v socialnovarstveni ustanovi, dobre prakse iz tujine, ki bi jih lahko uveljavili tudi v Sloveniji, ter napovedi za razvoj DO v prihodnosti. Osnovni nabor vprašanj sem nato prilagajala glede na sogovornika, s katerim sem opravila intervju, in njegovo strokovno področje.

POSTOPEK PRIDOBIVANJA PODATKOV

Intervjuji so bili izvedeni z vsakim intervjuvancem posebej v živo ali prek spletnega orodja ZOOM oziroma Microsoft Teams. Pred začetkom intervjuja sem pridobila tudi ustno soglasje za snemanje pogovora. Posnetki so bili dostopni samo meni, izbrisani pa so bili takoj, ko so bile ustvarjene dobesedne transkripcije. Pri raziskavi sem to zagotovila tako, da sem slogovno popravljene transkripcije intervjuvancem posredovala v validacijo ter jim omogočila morebitne popravke zapisanega. V primeru SSZS in SZSVS pa sem jim posredovala vprašalnik, ki so mi ga v določenem roku posredovali nazaj s svojimi odgovori. Opravila sem tudi pregled različnih virov, literature in dokumentov s področja DO (s strani državnih in nedržavnih organov, tako domačih kot tujih, npr. EU, WHO in drugi), ki so navedeni na koncu.

POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV

V svoji raziskavi sem z namenom razjasnitve in razumevanja relevantnih teoretskih pojmov s področja DO uporabila deskriptivno in primerjalno metodo za analizo ter sintezo teoretskih del (knjige, članki) s področja DO in drugih povezanih področij. Smiselno sem povzela tudi informacije iz uradnih statističnih analiz in sekundarnih empiričnih raziskovalnih virov, posebno pozornost pa sem namenila analizi primarnih virov (zakonodaja in ukrepi s področja DO). Za obdelavo in analizo zbranih podatkov iz transkribiranih intervjujev in pridobljenih odgovorov (SSZS in SZSVS) sem uporabila kvalitativno vsebinsko analizo. Iz raziskovalnih vprašanj sem vnaprej oblikovala 6 kategorij: 1) ključne težave na področju DO, 2) spremembe, ki jih prinaša zakon, 3) deli zakona, ki bi jih bilo treba spremeniti, 4) domače okolje proti socialnovarstvenim ustanovam, 5) prihodnost za DO in dobre prakse iz tujine in 6) drugo (za vsebino, ki ne spada k ostalim petim kategorijam in je pomembna za razumevanje področja DO). Dele besedila, ki so se nanašali na določeno raziskovalno vprašanje, sem kodirala, kode združila v kode višjega reda (oziroma podkategorije) in vse skupaj razvrstila

v pripadajoče kategorije. Pridobljene informacije sem smiselno povezala z ugotovitvami pregleda teoretskih del in primarnih virov.

REZULTATI RAZISKAVE

KLJUČNE TEŽAVE, S KATERIMI SE SOOČAMO NA PODROČJU DO V SLOVENIJI

Pri tem vprašanju sem se posebej osredotočila na težave, ki so obstajale (in še vedno obstajajo) pred sprejetjem ZDOsk v letu 2021 in so posledično spodbudile oblikovanje ter sprejetje omenjenega zakona. Kot prvo je treba omeniti pospešeno staranje celotnega prebivalstva, s katerim se srečujemo po vsem svetu, tudi v Sloveniji. Ravno zaradi tega avtorici Kobal Straus in Guštin (2018) povesta, da kot družba nismo ustrezno pripravljeni na demografske spremembe, ki bodo povečale tudi potrebe po pomoči in podpori. Zato je bilo nujno, da se na tem področju nekaj naredi, k čemur nas je tudi že dlje časa spodbujala Evropska komisija (Prevolnik Rupel, 2018; Evropska komisija, 2018, v Kobal Straus in Guštin, 2018), poleg nje pa tudi različne nevladne organizacije s področja DO ter ostali deležniki.

Dejstvo je, da področje DO pri nas ni (bilo) enotno urejeno in integrirano, saj so bile storitve uporabnikom zagotovljene v okviru različnih zakonov (ljudje pa velikokrat sploh niso vedeli, kaj jim pripada), pravice pa pogosto niso bile prilagojene uporabnikovim potrebam. Tudi Računsko sodišče RS (2019) je v reviziji delovanja socialnovarstvenih zavodov odkrilo veliko odstopanj (npr. različni kriteriji za sprejem v socialnovarstvene zavode, različni standardi in normativi pri izvajanju posameznih oblik storitev, različna metodologija določanja cen storitev ...), kar je še dodatno spodbudilo začetek dela na enotno urejenem in integriranem sistemu DO. Prav tako smo lahko (bili in še vedno smo) priča zelo izraziti institucionalizaciji (Flaker idr., 2015, v Mali, 2018), čeprav bi se morali usmeriti v prehod v skupnostno oskrbo. Posledica je večje zanimanje za odhod v dom starejših kot pa za skupnostno oskrbo, poleg

tega v domovih starejših (in ostalih socialnovarstvenih zavodih) primanjkuje razpoložljivih mest (SSZS, 2022).

Problematično je tudi pomanjkanje natančnih uradnih podatkov (npr. o tem, kakšna konkretno je dostopnost storitev v različnih delih države, koliko oseb v Sloveniji potrebuje storitve DO in koliko je oseb, ki niso imele finančnih zmožnosti, da bi pridobile določene oblike pomoči ...). Prihaja tudi do velikih razlik med prejemniki oskrbe v institucionalnem okolju in prejemniki formalne oskrbe na domu (tako pri vsebini kot tudi pri obsegu), pojavlja pa se tudi velika neenakost med uporabniki pomoči na domu v različnih delih države, saj je višina subvencije oskrbe odvisna od občine. Težavo predstavlja tudi kompleksen način vstopa v sistem, saj morajo upravičenci v to vložiti ogromno časa in energije, prav tako pa prihaja do velike potrate finančnih, energijskih, časovnih in materialnih resursov s strani izvajalcev, ki pregledujejo prošnje, ker sistem ni digitaliziran in optimiziran. Problematično je tudi, da v sistemu ni enake zastopanosti socialnega in zdravstvenega vidika, kar bi moralo biti eno izmed izhodiščnih načel DO, do problematike pa po besedah intervjuvancev prihaja zaradi neusklajenosti ministrstev na tem področju. Med storitve v trenutnem sistemu niso vključene psihosocialne storitve (oz. so vključene v zelo pomanjkljivem obsegu), kar kaže ravno na neenako zastopanost socialnega in zdravstvenega vidika. Storitve formalne oskrbe (ki spadajo v področje DO) postajajo vedno bolj finančno nedosegljive, vse več pa je obremenitev finančnega stanja uporabnikov (SSZS, 2019).

Prav tako po mnenju socialne delavke v DSO trenutno ni dobro poskrbljeno za vse skupine, ki potrebujejo DO, predvsem za tiste posameznike, ki še niso stari 65 let in so doživeli nesrečo, možgansko kap ali kakšno drugo situacijo, ki jim je otežila oz. onemogočila samostojno življenje; v skladu s tem lahko rečemo, da se daje premajhen poudarek rehabilitaciji in preventivi. Vsi intervjuvanci izpostavljajo eno bolj perečih problematik, t. j. zagotavljanje zadostnega števila ustreznega in dobro usposobljenega kadra, kar predstavlja problem po vsem svetu in se bo v prihodnosti (brez dodatnih ukrepov) še zaostrovalo. Razlog je v tem, da država v preteklosti ni aktivno in sistematično delala na preprečevanju te problematike, ampak se je do tega kadra obnašala precej "mačehovsko" – s slabimi

SLIKA 1

Ključne težave na področju dolgotrajne oskrbe v Sloveniji

KLJUČNE TEŽAVE NA PODROČJU DOLGOTRAJNE OSKRBE V SLOVENIJI

pospešeno staranje
prebivalstva

kot družba nismo
ustrezno pripravljeni
na povečano potrebo
prebivalstva po pomoči
in podpori

izziv
naraščajočega
števila oseb z
demenco

področje DO ni (bilo)
urejeno enotno in integrirano

zelo izrazita
institucionalizacija

zanimanje za odhod v
dom starejših bistveno
večje, kot pa je
razpoložljivih mest

pomanjkanje točnih
uradnih podatkov

velike razlike med
prejemniki oskrbe v
institucionalnem okolju
in prejemniki formalne
oskrbe na domu

velika neenakost med
uporabniki pomoči na
domu po različnih
delih države

trenutni sistem vstopa v DO
zahteva veliko resursov
(finančnih, energijskih,
časovnih in materialnih)

neenaka zastopanost
socialnega in
zdravstvenega vidika

nezadovoljstvo z
neusklajenostjo
ministrstev na
področju DO

med storitve v trenutnem
sistemu niso vključene
psihosocialne storitve oziroma
so vključene v zelo
pomanjkljivem obsegu

storitve formalne oskrbe
postajajo vse bolj finančno
nedosegljive, zanje pa
morajo vse več plačevati
uporabniki iz svojega žepa

pomanjkanje
ustreznega in dobro
usposobljenega
kadra

večina oskrbe se
zagotavlja s strani
neformalnih
oskrbovalcev

neformalno oskrbo in
kadrovski bazen na
področju socialne in
zdravstva v večini
predstavljajo ženske

ni dobro poskrbljeno za
vse skupine, ki potrebujejo
storitve DO

premajhen poudarek
na rehabilitaciji in
preventivi

v zadnjih dveh
desetletjih se je zakon
(neuspešno)
pripravljalo že
(pre)večkrat

dilema glede
osebne asistenc

pogoji dela, strogimi normativi in slabimi plačami. Svojevrsten problem pa predstavlja tudi to, da je večina oskrbe zagotovljena s strani neformalnih oskrbovalcev, ki zaradi tega trpijo različne posledice (telesne, psihične, finančne). Prav tako neformalno oskrbo kot kadrovski bazen na področju sociale in zdravstva v večini predstavljajo ženske, ki oskrbo pogosto zagotavljajo brezplačno (npr. v okviru družine, prostovoljno) ali podplačano, s tem pa se krepí še dodatna neenakost med moškimi in ženskami (WHO, 2021; Nagode idr., 2022). Kot zadnjo bi izpostavila neusklajenost deležnikov pri DO, saj se je v preteklosti zakon (neuspešno) pripravljalo že večkrat, dileme iz preteklosti pa ostajajo odprte tudi v novem, sprejetem ZDOsk. Ena izmed dilem, ki se v sklopu DO znova in znova odpira, je dilema glede osebne asistencije, ki še vedno ni rešena in ostaja takšna, kakršna je bila sprejeta v preteklosti.

SPREMEMBE, KI JIH JE PRINESEL NOV ZDOSK (2021)

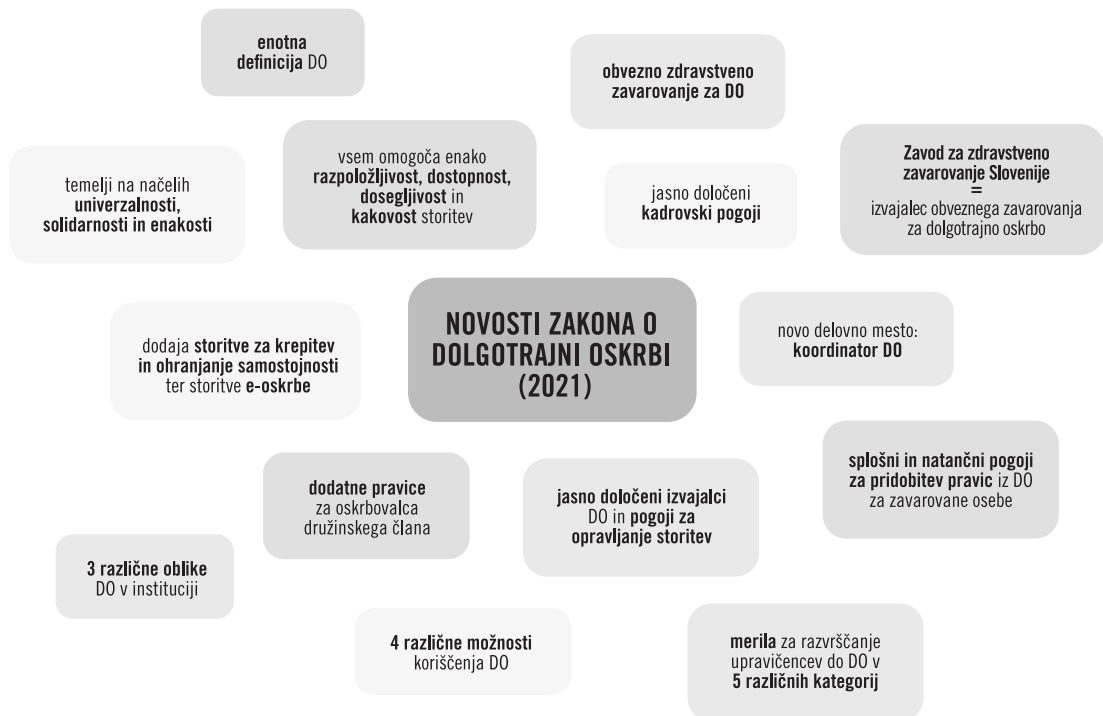
ZDOsk (2021) je prinesel mnogo sprememb na področje DO. Temelji na načelih univerzalnosti, solidarnosti in enakosti ter vsem zavarovanim osebam omogoča enako razpoložljivost, dostopnost, dosegljivost in kakovost storitev. Uvedel je enotno definicijo DO, ki je pred tem nismo imeli in je pripravljena v skladu s smernicami WHO in EU. Zakon uvaja štiri različne možnosti koriščenja DO: doma, v instituciji, v obliki denarnih prejemkov in posebno obliko oskrbe na domu – oskrbovalec družinskega člana, ki bo zamenjal institut družinskega pomočnika (ki je bil oz. trenutno še vedno je namenjen samo osebam s statusom invalida). Z zakonom posameznik pridobi pravico do delnega plačila za izgubljeni dohodek v višini 1,2-kratnika minimalne plače v RS, pravico do vključitve v obvezna zdravstvena zavarovanja, pravico do načrtovane odsotnosti in pravico do usposabljanja in strokovnega svetovanja. Natančno se opredeli tudi pogoje za pridobitev naziva oskrbovalca družinskega člana, njegove naloge ter razloge za prenehanje opravljanja svojih nalog – vse to z namenom, da bi se bolje uredilo področje neformalne oskrbe, strokovno podkrepilo ter omogočilo posameznikom, da čim dlje ostanejo doma.

DO v instituciji lahko poteka v obliki bivalne enote in oskrbnega doma ter v obliki negovalnega doma. Zakon določa splošne in natančne pogoje za pridobitev pravic iz DO za zavarovane osebe ter uvaja merila za razvrščanje upravičencev do DO v različne kategorije, ki so glede na oceno upravičenosti razvrščeni v eno od petih kategorij: od lažje, zmerne, težje, težke do najtežje omejitve samostojnosti ali sposobnosti samooskrbe. Kategorije so ustvarjene z namenom, da se poenotijo kriteriji za vse upravičence in zmanjšajo neenakosti, ki trenutno obstajajo. Zakon opredeljuje posamezne sklope storitev DO: pomoč pri osnovnih in dnevnih opravilih, pomoč pri podpornih opravilih in zdravstvena nega, vezana na osnovna dnevna opravila. Kot nova sklopa pa dodaja storitve za krepitev in ohranjanje samostojnosti ter storitve e-oskrbe.

Zakon določa vire financiranja storitev DO: sredstva, ki so zbrana iz naslova obveznega zdravstvenega ter pokojninskega in invalidskega zavarovanja, sredstva iz državnega proračuna, sredstva demografskega sklada, sredstva proračunov EU ter donacij in drugih virov. Kot vir financiranja navaja prispevke iz obveznega zdravstvenega zavarovanja za DO, ki naj bi bil urejen v novem zakonu v roku dveh let. ZZZS je z novim zakonom postal izvajalec obveznega zavarovanja za DO in mora v določenem roku pripraviti vse, da se bo lahko zakon nemoteno izvajal. V zakonu so jasno določeni tudi pogoji za opravljanje storitev in izvajalci DO, med katere sodijo javni zavodi, druge pravne osebe, samostojni podjetniki in fizične osebe, ki opravljajo samostojno dejavnost, ter nosilci dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Prav tako pa določa kadrovske pogoje, ki zajemajo raven izobrazbe zaposlenih pri izvajalcu storitev DO. Mednje spadajo socialni delavci, socialni gerontologi, fizioterapevti, delovni terapevti, kineziologi in osebe, ki so v skladu z zdravstveno zakonodajo usposobljene za opravljanje zdravstvene nege. Uvaja tudi novo delovno mesto koordinatorja DO, ki mora imeti izobrazbo s področja zdravstva, socialne gerontologije ali socialnega dela, najmanj izobrazbo prve stopnje oz. izobrazbo, ki je primerljiva s prvo bolonjsko stopnjo. Bolj podrobno so podpodročja DO opredeljena v raznih pravilnikih in ostalih podzakonskih aktih (med drugim v Pravilniku o kadrovskih pogojih, usposabljanju in superviziji v DO in Pravilniku o storitvah DO).

SLIKA 2

Novosti, ki jih prinaša Zakon o dolgotrajni oskrbi (2021)

Z vidika intervjuvancev in deležnikov s področja DO, ki so svoja stališča javno izrazili, pa zakon po eni strani prinaša nekaj prednosti in tudi kar nekaj slabosti. Prednost, ki jo novi zakon prinaša, je po mnenju predstavnice Inštituta za DO, predstavnice ZSSS, specialistke patronažne zdravstvene nege in strokovnjaka s področja

DO, da je bil po toliko neuspešnih poskusih sploh sprejet in se bo lahko končno začelo delati na konkretni podlagi. Ena izmed glavnih prednosti je enaka dostopnost storitev iz naslova DO, kar se bo zagotavljalo z vzpostavitev mreže izvajalcev po celotni Sloveniji, ki naj bi se vzpostavila v najkrajšem možnem času. Tako bodo lahko posamezniki s primerljivimi potrebami dostopali do primerljivih pravic. Prednost, ki jo izpostavlja socialna delavka v DSO, je tudi to, da naj bi se v določeni meri upoštevale želje, saj bodo imeli upravičenci pri 4. in 5. kategoriji možnost izbire, v kakšni obliki bodo pravico do oskrbe izkoristili. Kot prednost vsi intervjuvanci izpostavljajo tudi nove storitve za krepitev in ohranjanje samostojnosti ter storitve e-oskrbe. Zakon bo zagotavljal tudi večji delež javnih sredstev, kar se bo kazalo v manjši finančni obremenjenosti pomoči potrebnih upravičencev ter njihovih družin. V sklopu novega zakona vsi intervjuvanci kot prednost ocenjujejo tudi dejansko trud (prek različnih storitev), da bi se upravičencu čim dlje omogočilo, da ostane na svojem domu in tam dobiva svojim potrebam primerno podporo in pomoč. Kot pozitivno predstavnica MDDSZ ocenjuje uvedbo enotne ocenjevalne lestvice in razvrščanje upravičencev do DO v eno od petih kategorij, kar naj bi pripomoglo k večji objektivnosti glede določanja pravic.

Prednost, ki so jo zagotovili amandmaji s strani SSZS, je tudi ta, da se poskrbi tudi za tiste posameznike, ki so trenutno vključeni v sistem DO, po novem sistemu in glede na novo oceno pa bi se lahko te pravice spremenile. Kot prednost se označuje tudi uvedba negovalnih domov za posameznike s težjo in najtežjo omejitvijo samostojnosti, ki imajo potrebo po stalni negi in zahtevnejši oskrbi. Vendar pa bi bilo po mnenju socialne delavke v DSO smotno premisliti, v kakšnem obsegu in v kakšni obliki se bodo ti domovi uvedli. Vsi intervjuvanci omenjajo tudi uvedbo pravice do možnosti oskrbovalca družinskega člana na domu, saj se bo tudi neformalno oskrbo bolj usposobilo in omogočilo določene pravice, kar pomeni, da se je tudi področje neformalne oskrbe začelo urejati ter formalizirati. Predstavnica Inštituta za DO in strokovnjak s področja DO izpostavljata tudi to, da zakon naslavlja jasnejšo in enotnejšo definicijo kakovosti, še posebej oskrbe na domu, kjer je kakovost zelo težko sledljiva. Prav tako je zakonodaja šla v bistveno

večji nadzor z namenom, da se res zagotovi in izboljša kakovost vseh vrst oskrbe. Vendar pa tu obstaja skrb glede podhranjenosti inšpektoratov in vprašanja, kako se bo to izvajalo v praksi. Predstavnica MDDSZ izpostavlja veliko prednost, ki jo prinašajo storitve e-oskrbe in e-zdravja, saj bo določene storitve mogoče opraviti na daljavo, kar bo reševalo pereč kadrovske problem. Pozitivno je tudi to, da se počasi začne delati na modelu obravnave posameznika kot celote, saj se bo za vsakega upravičenca pripravil individualiziran osebni načrt. Uvaja se tudi novo delovno mesto – nov profil v obliki koordinatorja DO, ki bo vez med uporabnikom in vsemi ostalimi podpornimi službami. Velika prednost novega sistema, ki jo izpostavljajo predlagatelji sistema, so tudi uvedba jasno definiranih vstopnih točk, centraliziranje informacij ter poenostavljanje postopka in debirokratizacijo vstopa v sistem. Kljub nekaterim slabostim, ki so opredeljene v nadaljevanju, predstavnica Inštituta za DO, strokovnjak s področja DO, socialna delavka v DSO in predstavnica ZSSS obvezno zavarovanje za DO ocenjujejo kot pozitivno in nujno potrebno za vzdržljivost sistema, je pa zelo pomembno, kako se bo ta pomen predstavil slovenskemu gospodarstvu. Dodatno prednost, ki jo izpostavlja predstavnica MDDSZ, pa predstavljajo tudi trije izvedeni pilotni projekti v Zdravstvenem domu Celje, Koroškem domu starostnikov in na Centru za socialno delo Krško (z namenom uvedbe in evalvacije primerov dobrih praks).

Kot slabost se izpostavlja prekomerno privatizacijo storitev, kar navajajo predstavniki Levice, predstavniki ZDUS, predstavniki SSZS in ZZSZ (2021). Po drugi strani pa je mnenje predstavnice Inštituta za DO in strokovnjaka s področja DO, da brez zasebnikov oz. koncesionarjev ne bo mogoče vzpostaviti mreže izvajalcev po vsej Sloveniji, saj država sama nima dovolj sredstev, da bi lahko poskrbela za vse potrebe prebivalstva. Ena izmed kritik, ki je bila v zakonodajnem postopku večkrat izrečena, sploh s strani Levice in ostalih deležnikov (npr. ZZSZ, Srebrna nit – združenje za dostojno starost, SSZS ...), je tudi ta, da zakon preveč stvari pušča odprtih in jih prepušča različnim podzakonskim aktom ter pravilnikom in da dejansko ne ponuja nobene prave vsebine. Kot eno izmed glavnih kritik predstavniki Levice izpostavlja vsebinsko nedorečenost zakona. Pravice se bo v naslednjih letih začelo uvajati

postopno – najprej v javnih institucijah, kar Zavod Sonček (Murgel, 2021) kritizira kot favoriziranje javnih institucij. Ena izmed glavnih kritik, sploh s strani ZZZS, je tudi težava s prekratki izvedbenimi roki, zato je vlada sprejela Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o DO (Državni zbor RS, 2022), ki ga kot smotnega ocenjujejo vsi intervjuvanci, podpora zakonu pa je na zakonodajnem referendumu, ki je potekal 27. novembra 2022, izrazila tudi večina volivcev (Državna volilna komisija, 2022a).

Kot slabost oz. dilemo socialna delavka v DSO izpostavlja konflikt interesov s strani ZZZS, saj bo plačnik hkrati tudi ocenjevalec potreb in izdajatelj odločb o upravičenosti. V novem institutu oskrbovalca družinskega člana pa predstavnica Inštituta za DO vidi tudi slabost, saj istočasno, ko osebam dajemo dodatne pravice, tudi zaostrujemo pogoje za osebe, ki bi skrbele za svoje v domačem okolju. Slabost vidi tudi v tem, da bo oskrbovalec družinskega člana oseba, ki bo zapustila trg dela – ob tem pa se sprašuje, kdo bo tem posameznikom pomagal nazaj na trg dela, ko ne bodo več izpolnjevali pogojev za oskrbovalca družinskega člana, poleg tega (morda) ne bodo imeli več kompetenc, ki bi jim omogočale hitro vrnitev nazaj. Pri tem predstavnica Inštituta za DO in socialna delavka v DSO predvidevata, da bo trg dela v večji meri zapuščala nizko plačana delovna sila, ki je že tako primanjkuje, kar pa bi lahko imelo vpliv na gospodarstvo in posledično tudi na socialno politiko države.

Ena izmed glavnih kritik, ki se vse večkrat izpostavlja in so jo izpostavili tudi vsi intervjuvanci, je tudi neenakost zastopanosti zdravstvenega in socialnega vidika, saj je nov zakon zasnovan na izrazito medicinskem modelu, ne pa na socialnem. Najbolj pereč problem, ki so ga prav tako izpostavili vsi intervjuvanci, je nestabilnost trenutne opredelitve financiranja. Nekateri deležniki, kot je npr. Gospodarska zbornica Slovenije (Lamperger in Meh, 2021), pa omenjajo nesprejemljivost uvedbe novega obveznega socialnega zavarovanja, ne da bi bil ta natančno opredeljen. Predstavnica ZSSS izpostavlja, da bi lahko prenos dela prispevnih stopenj za ZPIZ in ZZZS v zavarovanje za DO ogrozil njuno finančno stabilnost in posledično socialno varnost celotnega prebivalstva. Prekomerno zanašanje na vzdržljivost proračuna je zelo tvegano, strokovnjak s področja DO in predstavnik Levice pa izpostavljata, da smo

SLIKA 3

Prednosti in slabosti ZDOsk (2021) z vidika intervjuvancev in deležnikov s področja dolgotrajne oskrbe, ki so svoja stališča javno izrazili

ZAKON O DOLGOTRAJNI OSKRBI (2021)

PREDNOSTI

- zakon je bil **po več neuspešnih poskusih sprejet**, končno se bo lahko začelo **delati na konkretni podlagi**
- v določeni meri se bodo **upoštevale želje uporabnikov** – možnost izbire pri 4. in 5. kategoriji, v kakšni obliki bodo pravico do oskrbe izkoristili
- posamezniki s **primerljivimi potrebami** bodo lahko **dostopali do primerljivih pravic**
- **vzpostavitev mreže izvajalcev** DO po celotni Sloveniji
- uvedba enotne ocenjevalne lestvice in razvrščanje upravičencev do DO v **1 od 5 kategorij**
- večji delež javnih sredstev, **manjša finančna obremenjenost pomoči potrebnih upravičencev** ter njihovih družin
- delo na tem (prek različnih storitev), da se **upravičencu čim dlje omogoči, da ostane na svojem domu**
- uvedba **negovalnih domov**
- storitve **e-oskrbe in e-zdravja**
- zakonodaja je šla v **bistveno večji nadzor z namenom izboljšanja kakovosti storitev**
- uvedba pravice do možnosti **oskrbovalca družinskega člana na domu**
- **nove storitve za krepitev in ohranjanje samostojnosti** ter storitve **e-oskrbe**
- za vsakega upravičenca se bo pripravil **individualiziran osebni načrt**
- nov profil v obliki **koordinatorja DO**, ki bo **vez med uporabnikom in vsemi ostalimi podpornimi službami**
- uvedba **jasno definiranih vstopnih točk, centraliziranje informacij in poenostavljanje postopka** ter **debiorkratizacijo**
- **obvezno zavarovanje za DO** se ocenjuje kot pozitivno in nujno potrebno za vzdržljivost sistema

SLABOSTI

- **prekomerna privatizacija storitev** – vendar država sama ne zmore zadovoljiti vseh potreb uporabnikov
- zakon **preveč stvari pušča odprtih in jih prepušča različnim podzakonskim aktom ter pravilnikom**
- **zaostrovanje pogojev za oskrbovalce družinskih članov** zaostrovamo pogoje za osebe, ki bi skrbeli za svoje v domače okolju
- **kdo bo posameznikom pomagal nazaj na trg dela**, ko ne bodo več izpolnjevali pogojev za oskrbovalca družinskega člana
- oskrbovalec družinskega člana: **trg dela v večji meri zapuščala nizko plačana delovna sila**, ki je že tako primanjkuje
- **konflikt interesov s strani ZZS-ja**, saj bo plačnik hkrati tudi ocenjevalec potreb in izdajatelj odločb o upravičenosti
- **favoriziranje javnih institucij**
- **težava z izvedbenimi roki**, ki so prekratki
- **vsebinska nedorečenost zakona**
- **nestabilnost** trenutne opredelitve financiranja
- **neenaka zastopanost zdravstvenega in socialnega vidika**
- **prekratka doba** za ureditev vseh potrebnih aktov in postopkov
- prenos dela prispevnih stopenj za ZPIZ in ZZS v zavarovanje DO bi lahko **ogrozil njuno finančno stabilnost**
- **prekomerno zanašanje na vzdržljivost proračuna** je zelo tvegano, prepozni za učinkovito uvedbo demografskega sklada
- **ne rešuje že tako perečega kadrovskega primanjkljaja** in ga še pogloblja
- **nesprejemljivost uvedbe novega obveznega socialnega zavarovanja**, ne da bi bil ta natančno opredeljen
- postopek sprejemanja zakona **ni bil v skladu z ustreznim socialnim dialogom**

prepozni za učinkovito uvedbo demografskega sklada. Nov zakon pa prav tako ne rešuje že tako perečega kadrovskega primanjkljaja (sploh na zdravstvenem področju) in ga še pogloblja, kar izpostavlja prav vsi intervjuvanci. Izpostavlja se tudi prekratka doba za ureditev vseh potrebnih aktov in postopkov, sploh s strani ZZSZ. Kot slabost se izpostavlja tudi Pravilnik o storitvah dolgotrajne oskrbe, saj ta ne zagotavlja storitev v kakovostnem obsegu, na kar še posebej opozarjajo v SSZS in v Srebrni niti (Marolt Meden, 2022). Prav tako se izpostavlja Pravilnik o kadrovskih pogojih, usposabljanju in superviziji v DO, saj opredeljuje samo profil socialnega delavca in socialnega gerontologa, pozablja pa na vse druge profile, ki se lahko ukvarjajo s področjem DO in delajo s starejšimi; glede tega sta zelo kritična socialna delavka v DSO, ki situacijo spremlja iz prakse, in strokovnjak s področja DO. Glavna kritika pa je, da postopek sprejemanja zakona ni bil v skladu z ustreznim socialnim dialogom, kar je tudi eden glavnih razlogov, zakaj naj zakon ne bi bil izvedljiv.

POTREBNE SPREMEMBE DELOV ZDOSK (2021)

V tem delu bom opredelila, katere dele samega zakona bi bilo treba reformirati, da ta ne bi predstavljal prevelikih obremenitev za uporabnike storitev DO in njihove svojce. ZZSZ je mnenja, da bi bilo treba pogledati mirovanje pravic oskrbovalca družinskega člana – ta pravica bo pripadala posameznikom, ki spadajo v 4. ali 5. kategorijo – s težko ali najtežjo omejitvijo samostojnosti ali sposobnosti samooskrbe, kar pa logično pomeni tudi bolj verjetno daljšo obravnavo v bolnišnici. Po določenem času bi tako oskrbovalcu družinskega člana vse pravice mirovale, to pa bi zanj pomenilo veliko breme. Če o tem ne bomo razmislili in te dikcije nekako predrugali, je zelo verjetno, da bo tovrstna ureditev preprečevala glavni namen te pravice – prenos DO v skupnost. Poleg tega je pogoj za opravljanje te vloge, da je oseba družinski član, ki biva na istem naslovu. Zveza Sonček (Murgel, 2021) dikcijo označuje kot preozko, saj pri tem omejuje tako družinske člane, ki morda živijo na drugem naslovu in bi želeli skrbeti za posameznika, hkrati pa omejuje tudi kakšne druge posameznike (npr. po zgledu tujih

modelov – priseljenci, sosedi in drugi), da bi se na takšen način vključili v sistem in nekomu pomagali ter hkrati poskrbeli tudi za svojo socialno varnost. Pri oskrbovalcu družinskega člana pa je treba omeniti tudi problematiko vračanja teh ljudi nazaj na trg dela po letih odsotnosti iz zaposlitve (npr. po smrti svojca, za katerega so skrbeli), na kar opozarja tudi predstavnica Inštituta za DO. Poudarja tudi, da bi bilo treba poskrbeti, da bi formalna oskrba nudila dovolj podpore neformalni, saj sistemskih rešitev za povezovanje (vsaj) trenutno še ni videti. Prav tako je na splošno treba dati večji poudarek razvoju neformalne oskrbe, razvoju storitev v domačem okolju. Zakon določa, da se lahko uporabnik (če to izbere ali v primeru, da v njegovem okolju ne bo ustreznega izvajalca DO) odloči za DO v obliki denarnega prejema, ki naj bi ga namenili ustrezni oskrbi (ZDOsk, 2021). Pri tem se predstavnikom KSJS (Štrukelj, 2021) in predstavnici ZDUS poraja dilema o izkoriščanju sistema in povečanju dela na črno, zato bi morali v zakonodaji predvideti ustrezne varovalke, ki bi to preprečevale.

Ena izmed kritik sistema, ki je bila večkrat izpostavljena, je nezadostna zastopanost socialnega vidika v DO, saj je ta del v zakonu in v pravilnikih zapostavljen. Med kadri sistem predvideva le socialnega gerontologa in socialnega delavca za osnovne "socialne" naloge. Prav tako so naloge s tega področja zelo neopredeljene in prepuščene "dobri volji" posameznika, medtem ko je zdravstveni del opredeljen zelo natančno in hierarhično, kar izpostavljata predvsem socialna delavka v DSO in strokovnjak s področja DO. Menim, da bi morali ta del urediti povsem na novo, če res želimo DO, ki bo posamezniku zagotavljala kakovostno in dostojno staranje. Konkretno bi bilo ustrezno, da podrobneje opredelimo postopek, kako naj bi posameznik prišel in se vključil v socialnovarstveno ustanovo, saj je ravno prvo srečanje zelo pomembno za njegovo življenje tam (npr. spoznavanje drugih uporabnikov, pletenje socialne mreže, navajanje na novo okolje ...), kar poudarja socialna delavka v DSO, ki ta postopek izvaja že sedaj.

Kar se tiče Pravilnika o storitvah DO, se bo v primeru uveljavitve nespremenjene oblike pravilnika po mnenju predstavnice SSZS kakovost življenja uporabnikov in raven oskrbe močno znižala. Meni, da bi bilo treba pravilnik urediti na novo, v sodelovanju s

stroko, čemur se pridružuje tudi predstavnica SZSVS. V Srebrni niti (Marolt Meden, 2022) poudarjajo, da bi bilo dobro, da se v pravilnikih tudi jasno določi postopek pritožbe glede storitev. Tudi v Pravilniku o kadrovskih pogojih, usposabljanju in superviziji v DO se pojavljajo diskrepance, saj se nekaterih kadrov, ki npr. v socialnovarstvenih zavodih danes že obstajajo, v novih pravilnikih sploh ne opredeljuje, kar izpostavlja tudi predstavnica MDDSZ. Glede na predelano literaturo in povedano s strani intervjuvancev menim, da sta s teh vidikov oba pravilnika potrebna korenite prenove.

Zveza Sonček (Murgel, 2021) omenja še (ne)upoštevanje dveh zakonov, ki se povezujeta z novim ZDOsk – to sta Zakon o socialnem vključevanju in Zakon o osebni asistenci. Zakona med seboj nista usklajena in povezana, zato še vedno niso zagotovljene enake pravice za vse potrebe. Sistemi bi se morali spreminjati skupaj; če v tem procesu dva sistema ostaneta takšna, kot sta, ne bo napredka na tem področju.

Kot sem že večkrat omenila, so bili prvotni roki za izvajanje ZDOsk prekratki, na kar opozarjajo vsi intervjuvanci, še posebej pa ZZZS (2021, 2022a, 2022b, 2022c, 2022d), zato je bil sprejet Zakon o spremembah ZDOsk. Zakon je bil za nekaj časa zaustavljen, saj je ena izmed parlamentarnih strank vložila zahtevo za zakonodajni referendum. Ta je potekal 27. novembra 2022, udeležilo pa se ga je 41,75 % volilnih upravičencev, ki so z 62,24 % (oz. 438.230 volivcev) glasovi ZA izkazali podporo Zakonu o spremembah ZDOsk (Državna volilna komisija, 2022a). Novela zakona prinaša podaljšanje rokov za obdobje enega leta (na 1. januar 2024), da se vsi deležniki ustrezno pripravijo na izvajanje osnovnega zakona ter da pripravijo izpopolnitve in popravke zakona na področjih, kjer se pojavljajo nejasnosti, ki bi lahko tako uporabnikom kot izvajalcem ter državi povzročile veliko škodo – mnogo teh je navedenih tudi v pričujočem članku. Posebna pozornost bo v naslednjem letu namenjena zasnovi stabilnega in dolgoročnega financiranja dolgotrajne oskrbe, ki je zagotovo temelj za razvoj dolgotrajne oskrbe, kakršno ljudje potrebujejo in si jo tudi zaslužijo (Republika Slovenija, 2022a). Istočasno z zakonodajnim referendumom o dolgotrajni oskrbi pa je potekal tudi referendum o noveli Zakona o vladi (ZVRS-J), ki je bil prav tako podprt s 56,65 % (oz. 398.518 volivcev) glasov ZA (Državna volilna komisija, 2022b). Z uveljavitvijo novele

zakona prihaja do ustanovitve novega ministrstva – Ministrstva za solidarno prihodnost. Trenutno je Zakon o dolgotrajni oskrbi v domeni MZ in MDDSZ, v bližnji prihodnosti pa se bo delovno področje dolgotrajne oskrbe preselilo na novo ministrstvo (Republika Slovenija, 2022b).

Naslednja stvar, ki še vedno ostaja odprta in nedorečena ter je najpogostejše predmet spotike, je financiranje DO, sploh v daljšem časovnem obdobju. Vsi intervjuvanci so mnenja, da bi bilo v zakonodaji treba jasno definirati vire financiranja, pripraviti izračune ter projekcije vsaj za naslednjih 10 let, tudi glede na demografske spremembe in ostale družbene dejavnike. Skupaj s tem zakonom bi morali pripraviti tudi zakon o obveznem zavarovanju za DO, saj bi lahko le tako zastavili stabilen in predvidljiv sistem financiranja, namesto da vse upe polagamo na proračunska sredstva, ki zagotovo ne morejo zdržati vseh pritiskov, ki se jih napoveduje v prihodnosti. Predstavnica ZSSS pa omenja, da bi bilo treba razmisliti tudi o zniževanju prispevkov za ZPIZ in ZZS ter prekanaliziranju v DO, saj se pokojninsko-invalidska in zdravstvena blagajna lahko zrušita. Zato pri novem zakonu res ne sme biti improviziranja.

Predstavnica ZSSS predlaga uvedbo t. i. "prehodnih ali začetnih paketov storitev", ki bi bile namenjene uporabniku takoj po opravljeni oceni upravičenosti. Predlaga se tudi neke vrste triaža, ki bi določila, kdo potrebuje takojšnjo pomoč in kdo lahko malce še počaka. Vsi intervjuvanci odpirajo perečo problematiko kadrov. Lahko je reči, da se bodo zmanjšali normativi pri kadrih, povečale plače, razbremenili zaposleni ..., vendar menim, da bi morali tako v sklopu DO kot tudi v sklopu celotne socialno-zdravstvene varnosti začeti sistematično delati na popraviljanju tega sistema in pridobivanju novega kadra. Zakon bi moral to problematiko naslavljal, jo prepoznavati, ne pa da jo je spregledal in jo še dodatno pogloblja.

Iz tega sledi tudi to, kar izpostavljata predstavnici ZDUS, da bi morali potegniti jasno ločnico med tem, kaj pokriva zdravstveno zavarovanje in kaj natančno pokriva DO. Trenutno se namreč dogaja, da se na področju DO vse meša in podvaja, DO pa naj bi bila namenjena bistveni in osnovni pomoči glede na potrebe posameznika. Ob tem specialistka patronažne zdravstvene nege poudarja, da je nujno povezovanje z ostalimi, že obstoječimi službami,

ki bi jih lahko v sistemu združili (npr. centri za duševno zdravje, patronažno varstvo).

Kot zadnje bi želela izpostaviti (morda ni ravno reforma zakona) bolj sistematično delo na izboljšanju zakona v skladu z ustreznim socialnim dialogom, katerega prvotni ZDOsk v letu 2021 ni bil deležen, kar med drugim izpostavljajo predstavniki Levice, predstavnica ZSSS in mnogi drugi deležniki s tega področja. Specialistka patronažne zdravstvene nege poudarja, da je pomembno zavedanje, da je ZDOsk živa stvar, ki bi se morala fleksibilno odzivati na družbene spremembe ter se jim prilagajati. Predstavnica Inštituta za DO pa izpostavlja, da je pri oblikovanju zakona treba razmišljati o tem, da je veliko ljudi neukih prava, zato mora biti zakon jasen, ustaven in pregleden.

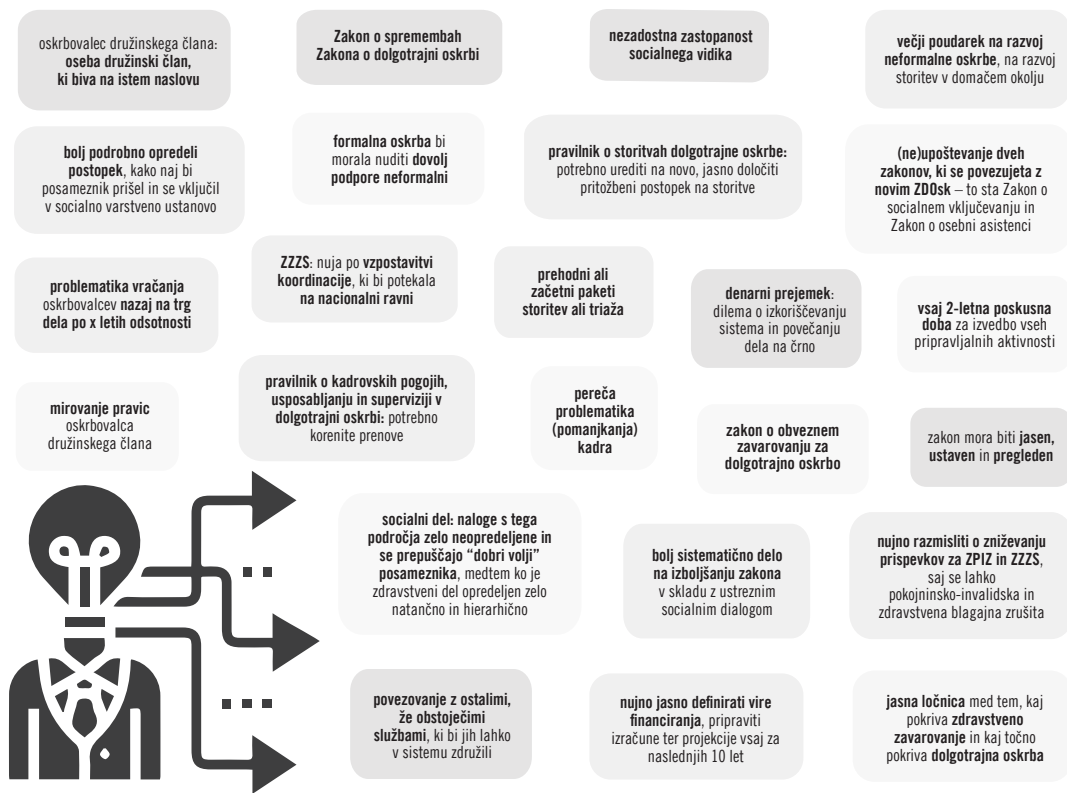
NAPOVEDI NA PODROČJU DO V SLOVENIJI

Obstaja kontinuum pogledov na področje DO v Sloveniji – na eni strani so tisti, ki verjamejo v nov ZDOsk prihodnosti kot temelj naše prihodnosti, na drugi strani pa so tisti, ki menijo, da smo še vedno na samem začetku sistemske ureditve DO. Ključne napovedi, ki jih izražajo intervjuvanci (predstavnica Inštituta za DO in predstavnica MDDSZ), so, da bo najprej treba poskrbeti za generacijo, ki je že v sistemu DO in potrebuje veliko oskrbe. Priložnost pa se pojavlja v alternativnih oblikah bivanja, saj prihajajo nove generacije in bo široka paleta interesov ljudi tista, ki bo v prihodnosti usmerjala, kako se bo razvijalo področje DO. Prav tako je dejstvo, ki ga izpostavljajo vsi intervjuvanci, da si večina ljudi želi čim dlje ostati doma, čemur se bo tudi v prihodnje dajalo velik poudarek. Po mnenju predstavnice ZSSS in specialistke patronažnega varstva je čas, da naredimo prvi korak na sistemsko urejenem področju DO ter sprejmemo, da zakon (ne glede na to, kakšen je) predstavlja neko začetno rešitev na tem področju. Prav tako je ena izmed težav, ki jih bo treba čimprej naslavljati, problematika pomanjkanja kadra v socialno-zdravstvenih storitvah in na področju DO na sploh. Nujno pa bo treba v bližnji prihodnosti urediti tudi stabilno financiranje DO ter uvesti nov prispevek v obliki obveznega zavarovanja za DO z zavedanjem, da ga bomo vsi prej ko slej v neki obliki potrebovali.

Nekaj intervjuvancev sem povprašala tudi o njihovem idealnem sistemu DO; vsem je skupno, da si želijo celovito ureditev področja, ki bi vsem upravičencem – ne glede na osebne okoliščine (finančno ozadje, narodnost, starost), kraj bivanja ali izbiro izvajalca – zagotavljala integrirane in primerljive storitve. Sistem pa mora biti prilagojen posamezniku ter njegovim zdravstvenim in socialnim potrebam.

SLIKA 4

Ključni deli ZDOsk (2021), ki bi jih bilo treba reformirati, da zakon ne bi predstavljal (pre)velikih obremenitev za uporabnike in njihove družine

Obstajajo dobre prakse iz tujine, ki bi jih lahko uveljavili tudi v slovenskem prostoru, vendar nas omejujejo socialno, kulturno in finančno ozadje, zato primerov dobrih praks ne moremo kar kopirati v naš prostor – če bi jih lahko, bi jih verjetno že, navaja predstavnica Inštituta za DO. Največ potenciala vidi v t. i. "samood-skrbnih srebrnih vaseh", ki jih opisuje strokovnjak s področja DO, saj temeljijo na samopomoči in morebitni pomoči mlajših generaciji starejšim, da bi lahko ti čim dlje ostali v svojem domačem okolju. To je ideja, ki je nastala v slovenskem okolju in bi znala imeti največ možnosti za uspeh, saj upošteva vse prej omenjene dejavnike.

DISKUSIJA IN SKLEPI

Glavni namen raziskave je bil ugotoviti, ali trenutna (sistemska) ureditev DO res zadovoljuje potrebe starejše populacije, in z izsledki osvetliti področje DO. Najprej bi želela izpostaviti pomembno informacijo, do katere sem prišla tudi sama šele med raziskovanjem področja DO: kaj DO je ter zakaj je to samostojno področje in ni samo podaljšek socialnega ali zdravstvenega varstva, ampak je t. i. "tretji steber", kot ga imenuje predstavnica MDDSZ. Ta tri področja so pogosto združena prek finančnih in upravnih zadev, vendar se sfere med seboj razlikujejo po nalogah in ciljih, imajo pa tudi različno organizacijo, zakonodajo in navsezadnje tudi način, prek katerega so storitve financirane. Prek zdravstvenega varstva se namreč krepi, ohranja in povrača zdravje celotnega prebivalstva, DO pa pomaga posameznikom, ki so odvisni od tuje pomoči, a se zanje ne predvideva povrnitev zdravja (AHA.si, b. d.). Glavne težave, s katerimi smo se v Sloveniji na področju DO soočali, so pospešeno staranje prebivalstva, splošna neustrezna pripravljenost na povečano potrebo prebivalstva po pomoči in podpori ter naraščanje števila oseb z demenco. Prav tako področje DO ni (bilo) urejeno enotno in integrirano, sistem je še vedno izrazito institucionaliziran, zanimanje za odhod v dom starejših je bistveno večje od razpoložljivih mest, primanjkuje natančnih uradnih podatkov, obstajajo velike razlike med prejemniki oskrbe v institucionalnem okolju in prejemniki formalne oskrbe na domu, obstaja velika neenakost

med uporabniki pomoči na domu v različnih delih države. Storitve formalne oskrbe postajajo vse bolj finančno nedosegljive, zanje pa morajo uporabniki vedno več plačevati iz svojega žepa, zato se večina oskrbe zagotavlja s strani neformalnih oskrbovalcev (družinski člani, prijatelji, sosedji), v veliki večini pa so to ženske. Prav tako trenutni sistem vstopa zahteva veliko (finančnih, energijskih, časovnih, materialnih) resursov s strani vseh deležnikov. Socialni in zdravstveni vidik nista zastopana v enaki meri, kar povzroča tudi precejšnje nezadovoljstvo z neusklajenostjo ministrstev, ki delujejo na področju DO. Veliko težavo predstavlja tudi vsesplošni problem pomanjkanja ustreznega in dobro usposobljenega kadra. Prav tako trenutno ni dobro poskrbljeno za vse skupine, ki bi potrebovale tovrstne storitve, premalo poudarka je na rehabilitaciji in preventivi, prav tako pa v sistem trenutno niso vključene psihosocialne storitve (oziroma so vključene v pomanjkljivem obsegu).

Iz teh razlogov je bil sprejet tudi novi ZDOsk (2021), ki s seboj prinaša kar nekaj novosti, med katerimi je treba omeniti uvedbo enotne definicije DO, omogočanje štirih možnosti koriščenja DO, kjer izstopa uvedba oskrbovalca družinskega člana. Prav tako uvaja novo obliko oskrbe v instituciji, t. j. negovalni dom. Zakon prav tako uvaja enotno ocenjevalno lestvico in merila za razvrščanje upravičencev v eno od petih kategorij upravičenosti. Kot nova sklopa storitev poleg obstoječih dodaja še storitve za krepitev in ohranjanje samostojnosti ter storitve e-oskrbe. Zakon v sklopu virov financiranja določa dodaten vir, ki je prispevek iz obveznega zdravstvenega zavarovanja za dolgotrajno oskrbo, ki bo urejen s posebnim zakonom. Glavni izvajalec novega socialnega zavarovanja je postal ZZSZ. Zakon določa tudi kadrovske pogoje in vpeljuje novo delovno mesto koordinatorja DO. Kot prednost nekateri označujejo npr. to, da je bil zakon po toliko neuspešnih poskusih sploh sprejet, da bo sedaj omogočena vsem enaka dostopnost storitev, posamezniki s primerljivimi pravicami bodo lahko dostopali do primerljivih storitev, uporabniki in njihove družine bodo finančno manj obremenjeni, veliko pozornosti bo posvečene temu, da se oskrba izvaja v skupnosti, zakonodaja bo šla v bistveno večji nadzor kakovosti, sistem bo osredotočen na uporabnika (npr. prek individualiziranega osebnega načrta, ocenjevalne lestvice in razvrščanja v eno od petih

kategorij), uvedene bodo jasno definirane vstopne točke, postopek vstopa v sistem pa bo debirokratiziran in poenostavljen. Kot slabosti so večkrat izpostavljeni prekomerna privatizacija storitev, preveč stvari ostaja odprtih in prepuščenih podzakonskim aktom, favoriziranje javnih institucij, prekratki izvedbeni roki, zaostrovanje pogojev za neformalne oskrbovalce, nestabilnost financiranja ter prekomerno zanašanje na vzdržljivost proračuna. Prav tako zakon ne odpravlja že tako perečega kadrovskega primanjkljaja. Vendar pa je dejstvo tudi to, da bomo za konkretno evalvacijo sprememb, ki naj bi jih prinesel nov zakon, ki se še ne izvaja, potrebovali še kar nekaj let.

Kot večjo problematiko sem v opravljeni raziskavi DO starejših v RS zaznala – kar je hkrati nekako tudi "največja nuja" – pomen integracije in recipročnosti zdravstvenih ter socialnih vidikov (dolgotrajne) oskrbe, saj lahko le sinergija obeh vidikov dolgoročno omogoči razvoj potencialov starajoče se družbe, kar navaja tudi Klemenc (2003, v Skela-Savič idr., 2010). Problematično pa je, da se v starosti (tudi zgodovinsko gledano) daje več poudarka zdravstvenemu vidiku. Za kakovostno in dostojno staranje potrebujemo oba vidika. Ni dovolj, da smo samo siti in spočiti, da nas ne boli glava ali hrbet, ampak je pomembno tudi, da se počutimo dobro, da smo zadovoljni sami s seboj, s svojimi dosežki in življenjem nasploh, da smo povezani v skupnost. Na tem mestu bi se dotaknila tudi koncepta vseživljenjskega razvoja (ang. Life-Span Development), ki ga podrobneje opisuje Horvat (2003). To je koncept, ki opisuje, kako razvoj posameznika poteka skozi celotno življenje ter temelji na naši t. i. "plastičnosti", ki nam omogoča, da se različnim situacijam prilagajamo, s tem pa se naš razvoj sproti spreminja. Po Sugarman (1961, v Horvat, 2003) to pomeni, da je tudi starejše življenjsko obdobje obdobje, v katerem so mogoče pozitivne spremembe, in ni nujno, da življenje na neki točki pride do vrha, ki ga ni mogoče preseči. Pri tem je pomembno omeniti tudi vpliv posameznikovega okolja oz. konteksta, ki vpliva na njegov razvoj. Menim, da se moramo tudi na področju DO zavedati, da ni mogoč samo en potek razvoja posameznika in da koncept "one-size-fits-all" pri obravnavi starostnikov oz. ljudi na splošno ni primeren, kar poudarja tudi Mali (2011). Vsi ljudje se soočamo s situacijami, ki

nas nekaj naučijo; te situacije so različne, zato tudi razvoj vsakega posameznika ne more biti enak.

Trdno zagovarjam, da so starejši pomemben del naše družbe in da se jim morata omogočiti kakovostno življenje in samostojnost, hkrati pa je treba delati na tem, da starejši ne bi ostali sami, osamljeni in izključeni iz družbenega življenja. Socialna pedagogika je veda, usmerjena k reševanju težav, ki nastajajo v vseh življenjskih obdobjih – tudi v starejšem življenjskem obdobju. Populacija starejših strmo narašča, z njo pa potrebe po inovativnih in prožnih načinih pomoči pri zadovoljevanju teh potreb. Glede na Etični kodeks delavcev na področju socialne pedagogike (2006) imamo socialni pedagogi odgovornost tako do uporabnika kot do širšega okolja in javnosti. Od države in institucij moramo zahtevati ustrezne pogoje za kar se da optimalno življenje uporabnikov. Prav tako moramo podpirati politiko in zakone, ki po naši profesionalni presoji prispevajo k dobrobiti naših uporabnikov, in odklanjati takšne, ki niso v skladu s tem. Specifično je naloga socialnih pedagogov tudi pomoč pri oblikovanju političnih struktur, ki bodo tako na mikro- kot na makroravni temeljile na potrebah, željah in osebnih potencialih starejše populacije ter krepile njihovo moč in vlogo v svetu.

Socialni pedagogi delujemo na mnogih področjih – od vzgoje in izobraževanja, nevladnih pa vse do profitnih organizacij. Imamo možnost, da v družbi na različnih področjih spodbujamo in zasledujemo humanistične vrednote, kot so sočutje do sočloveka, solidarnost, sodelovanje, timsko delo ... Navsezadnje je to tisto, kar svet potrebuje. Predvsem pa na področju DO. Specialistka patronažne zdravstvene nege je v intervjuju omenila timsko delo, ki je velika vrednota v nizozemskem modelu vzgoje in izobraževanja. Tudi socialni pedagogi opozarjamo, da je multidisciplinaren pogled na svet tisti, ki lahko rešuje težave. Vendar pa se v slovenski družbi prevečkrat dogaja, da so v ospredju težnje po prevladi posameznika ali posamezne stroke, zato moramo začeti že pri najmlajših članih družbe. Tudi v intervjuju s predstavnico Inštituta za DO se je odprla tema o vrednotah naše družbe v današnjih časih: »Prav tako smo generacijsko izgubili vrednote, ki so na področju DO zelo pomembne, in tu bo imela vsaka država velik izziv, kako navdušiti

mlade, da v poklicu zdravstva in sociale vidijo nekaj plemenitega. «Danes pa postajamo individualisti, ki skrbijo za svoj uspeh, svojo kariero, svojo prihodnost. Skupnost pa pri tem ostaja v ozadju. Vrednota je uspeh – lasten uspeh. Strinjam se s predstavnico Inštituta za DO, da bi morali kot del učnega programa začeti mlade učiti že v času vrtnca, da je treba biti sočuten. Vse vrednote, ki jih mladi ne dobijo v domačem okolju, bi morali pridobiti vsaj v izobraževalnem sistemu. Omeniti moram še temi medgeneracijskih konfliktov in medgeneracijske solidarnosti, ki sta se odprli v intervju s predstavnicama ZDUS in ki ju v svojem članku omenja tudi Kobentar (2008). Glede na avtoričin zapis generacijski konflikti temeljijo na konfliktu različnih interesov, kar pomeni, da so socialnopolitični ukrepi namenjeni eni generaciji bolj kot pa drugi. V okviru tega diskurza lahko pogosto slišimo, da starejši, ki niso več del delavno aktivnega prebivalstva, bremenijo mlajše generacije (prek pokojnin in stroškov, ki so povezani s socialno-zdravstvenimi storitvami). V nasprotju s tem modelom pa je model generacijske solidarnosti, ki temelji na pozitivnem odnosu med generacijami. Vse generacije so med seboj odvisne in vse, kar neka generacija naredi, je naložba zanje in tudi za ostale generacije. To je model, na katerem bi morali delati tudi v prihodnosti, in model, ki temelji na vrednotah, na katerih moramo aktivno delati še naprej.

Želim si, da bi izsledki raziskave spodbudili razvoj socialne pedagogike v smeri aktivnejšega in intenzivnejšega udejstvovanja na področju starajoče se družbe in DO. Menim, da je socialna pedagogika veda, ki sodi tudi v okolje starejše generacije. Idealen sistem DO je sistem, kakršnega ravno socialna pedagogika zagovarja. Sistem, utemeljen na psihosocialnem modelu celostnega dožemanja človeka, kjer se prepletata posameznik in njegovo socialno okolje, kar opredeljuje tudi Etični kodeks delavcev na področju socialne pedagogike (2006). Ključni doprinos raziskave in pričujočega članka, ki temelji na istoimenskem magistrskem delu (Bukovšek, 2022), stroki je ravno to, da je to delo v sklopu socialne pedagogike sploh nastalo. Kljub temu da zagovarjamo, da se socialna pedagogika osredotoča na uporabnike v vseh življenjskih obdobjih in okoljih, menim, da na populacijo starejših hitro pozabimo. Na drugih področjih delovanja se lahko počutimo bolj kompetentni,

vendar pa menim, da je potrebno, da včasih orjemo tudi ledino. Glede na to, da je socialna pedagogika dokaj mlada veda, ima še vse potenciale za to, da si utre pot tudi na druga področja ter tam razširi svojo paradigmo.

Kar pa se tiče DO: zakoni niso nikoli optimalni za vse, saj so vedno konsenz med politiko in stroko. Pri trenutni različici ZDOsk je jasno, da je v tem primeru stroka sodelovala premalo in zakon ni bil sprejet v skladu s socialnim dialogom. Zato menim, da je ključno, da se k postopku preoblikovanja zakona res povabi vse deležnike, ki si želijo sodelovati pri oblikovanju področja DO. Verjamem, da lahko vsak od njih poda svoje videnje problematike in rešitev – rešitev pa bo pester mozaik, za katerega verjamem, da bo prinašal najboljše možne rešitve za vse vpletene, še posebej za uporabnike storitev DO, ki morajo biti središče tega področja. Med raziskovanjem sem tudi sama ugotovila, da je glavna prednost moje raziskave sinteza več pogledov na področje DO in možne izpeljave rešitev na podlagi teh ugotovitev. Seveda pa bi še večji vzorec ponujal dodatne poglede na obravnavano tematiko in s tem podrobneje prikazal razlike med sogovorniki (morda tudi znotraj posameznih strokovnih področij).

Za konec naj dodam še misel enega izmed intervjuvancev, ki dobro povzame rdečo nit obravnavane tematike: "Ko govorimo o dolgotrajni oskrbi kot o skrbi za starejše – ni vse dom, postelja, prva raven, druga raven, tretja, četrta, demenca ... Ampak je tako, kot sem prej rekel, predvsem prepoznavanje skupnosti starejših kot ključnega gradnika siceršnje skupnosti ter ohranjanje starejših v tem aktivnem jedru skupnosti čim dlje. V končni fazi si to želijo tudi sami. In si seveda tudi zaslužijo."

LITERATURA

- AHA.si (b. d.). *Dolgotrajna oskrba v okviru projekta AHA.SI*.
[http://www.staranje.si/aha-si/neodvisno-zivljenje/
 dolgotrajna-oskrba-v-okviru-projekta-ahasi#read-more](http://www.staranje.si/aha-si/neodvisno-zivljenje/dolgotrajna-oskrba-v-okviru-projekta-ahasi#read-more)
- Bukovšek, N. (2022). *Dolgotrajna oskrba starejših v Sloveniji* [Magistrsko delo]. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Državna volilna komisija. (30. 11. 2022a). Referendum o noveli Zakona o dolgotrajni oskrbi (ZDOsk-A), 27. november 2022. <https://volitve.dvk-rs.si/referendum-oskrba/#/rezultati>
- Državna volilna komisija. (30. 11. 2022b). Referendum o noveli Zakona o vladi (ZVRS-J), 27. november 2022. <https://volitve.dvk-rs.si/referendum-vlada/#/rezultati>
- Državni zbor RS. (21. 7. 2022). *Zakon o spremembah Zakona o dolgotrajni oskrbi (ZDOsk-A)*. [https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/
 ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/3823ef31bea6b3dd33
 901b136a340908928cc02d35b1791eba133c12f1a9d0dc](https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/3823ef31bea6b3dd33901b136a340908928cc02d35b1791eba133c12f1a9d0dc)
- Etični kodeks delavcev na področju socialne pedagogike. (2006). V B. Dekleva, A. Kobolt, Š. Razpotnik, M. Sande in D. Zorc-Maver (ur.), *Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke* (str. 191–196). Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Evropska komisija. (b.d.). *Evropski steber socialnih pravic v 20 načelih*. [https://ec.europa.eu/info/strategy/
 priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-
 growth-and-investment/european-pillar-social-rights/
 european-pillar-social-rights-20-principles_sl](https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_sl)
- Evropska komisija in Odbor za socialno zaščito. (2021). 2021 Long-Term Care Report: Trends, challenges and opportunities in an ageing Society – Country profiles. Volume 1. Publications Office of the EU. doi: 10.2767/677726
- Horvat, Z. (2003). Paradigma vzeživljenjskega razvoja in spoprijemanje s spremembami. *Socialna pedagogika*, 7(3), 275–314. URN:NBN:SI:DOC-LRKALTFD
- Kobal Straus, K in Guštin, E. (2018). Nujnost enotne systemske ureditve dolgotrajne oskrbe v Sloveniji. V Đ. Sima, G. Lokajner in R. Kobentar (ur.), *Staranje – izziv prihodnosti: Zbornik prispevkov 19. simpozija z mednarodno udeležbo* (str. 49–58). Društvo medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov.

- Kobentar, R. (2008). Socialni odnosi v starosti. *Socialna pedagogika*, 12(2), 145–160. URN:NBN:SI:DOC-E40SMY7O
- Lamperger, D. in Meh, B. (22. 11. 2021). *Stališče OZS na predlog Zakona o dolgotrajni oskrbi*. Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije. <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/afd437dc61220661fb-0cedd348effa7fb211f7fd43dd3bd8377a2db8b58578e8>
- Levica. (24. 11. 2021). *Za javno in solidarno dolgotrajno oskrbo*. <https://www.levica.si/dolgotrajna-oskrba/>
- Mali, J. (2011). Uvajanje zagovorništva starejših oseb. V M. Tratnik Volasko (ur.), *Zagovorništvo starejših: Zbornik referatov in razprav, št.1/2011* (str. 15–28). Državni svet Republike Slovenije.
- Mali, J. (2018). Tranzicija starosti in izzivi za prihodnost. V Đ. Sima, G. Lokajner in R. Kobentar (ur.), *Staranje – izziv prihodnosti: Zbornik prispevkov 19. simpozija z mednarodno udeležbo* (str. 7–16). Društvo medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov.
- Marolt Meden, B. (11. 12. 2021). Javno pismo Srebrne niti: Zakon o dolgotrajni oskrbi je sprejet. In kaj zdaj?. *Srebrna nit: združenje za dostojno starost*. <http://www.srebrna-nit.si/index.php/politics/429-zakon-o-dolgotrajni-oskrbi-je-sprejet-in-kaj-zdaj>
- Marolt Meden, B. (28. 2. 2022). Pripombe in predlogi Srebrne niti – Združenja za dostojno starost in PRAVILNIK o storitvah dolgotrajne oskrbe. *Srebrna nit: združenje za dostojno starost*. <http://www.srebrna-nit.si/index.php/politics/448-pripombe-in-predlogi-srebrne-niti-zdruzenja-za-dostojno-starost-na-pravilnik-o-storitvah-dolgotrajne-oskrbe-k-zdosk>
- Murgel, J. (24. 11. 2021). *Stališča, pripombe in predlogi*. Strokovni svet SONČKA – Zveza društev za cerebralno paralizo Slovenije. <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS-01/ea6458079273d-1cb8dfd19ba8016c92d8191bf2ccf0bfcc236887e55461be113>
- Nagode, M., Rosič, J. in Škafar, M. (2022). Skrb za tiste, ki skrbijo: preučevanje kakovosti življenja neformalnih oskrbovalcev. V M. Nagode in K. Kobal Straus (ur.), *Dolgotrajna oskrba – izziv in priložnost za boljši jutri. Evalvacija pilotnih projektov s področja dolgotrajne oskrbe* (str. 203–218). Ministrstvo za zdravje RS. <https://>

- www.gov.si/assets/ministrstva/MZ/DOKUMENTI/Dolgotrajna/Evalvacija-pilotnih-projektov-s-podrocja-dolgotrajne-oskrbe.pdf
- Nagode, M., Zver, E., Marn, S., Jacovič, A. in Dominkuš, D. (2014). *Dolgotrajna oskrba – uporaba mednarodne definicije v Sloveniji. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj*. https://www.researchgate.net/publication/323309211_Dolgotrajna_oskrba_-_uporaba_mednarodne_definicije_v_Sloveniji
- Prevolnik Rupel, V. (2018). *ESPN Thematic Report on Challenges in long-term care: Slovenia*. Evropska komisija.
- Računsko sodišče RS. (2019). *Revizijsko poročilo: Skrb za tiste, ki zaradi starosti, duševne ali telesne prizadetosti potrebujejo pomoč drugih*. Računsko sodišče Republike Slovenije. https://www.rs-rs.si/fileadmin/user_upload/Datoteke/Revizije/2019/KAM/KAM-2_RSP_RevizijskoP.pdf
- Ramovš, J. (2020). Zakon o dolgotrajni oskrbi. *Kakovostna starost: revija za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje*, 23(3), 69–70. URN:NBN:SI:DOC-ZVLJ089C
- Republika Slovenija (b.d.). *Ključni izzivi dolgotrajne oskrbe in pilotni projekti*. <https://www.gov.si/teme/kljucni-izzivi-dolgotrajne-oskrbe-v-sloveniji-in-pilotni-projekti/>
- Republika Slovenija. (10. 11. 2022a). *Informacije o spremembah Zakona o dolgotrajni oskrbi – kaj zakon prinaša?* <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/informacije-o-spremembah-zakona-o-dolgotrajni-oskrbi-kaj-zakon-prinasa/>
- Republika Slovenija. (23. 6. 2022b). *Kaj prinaša nov Zakon o Vladi Republike Slovenije*. <https://www.gov.si/novice/2022-06-23-kaj-prinasa-nov-zakon-o-vladi-republike-slovenije/>
- Skela-Savič, B., Zurc, J. in Hvalič Touzery, S. (2010). Staranje populacije, potrebe starostnikov in nekateri izzivi za zdravstveno nego. *Obzornik zdravstvene nege*, 44(2), 89–100. URN:NBN:SI:doc-EHIMFHRT
- Socialni demokrati. (23. 9. 2021). *Predlog zakona o dolgotrajni oskrbi je škodljiv, saj daje ljudem prazne obljube*. <https://socialnidemokrati.si/predlog-zakona-o-dolgotrajni-oskrbi-je-skodljiv-saj-daje-ljudem-prazne-obljube/>
- Spasova, S., Baeten, R. in Vanhercke, B. (2018). Challenges in long-term care in Europe. *Eurohealth*, 23(4), 7–12.

- SSZS. (8. 4. 2019). *Dolgotrajna oskrba: uresničite predvolilne obljube s konkretnimi ukrepi in rešitvami!* <https://www.ssz-slo.si/dolgotrajna-oskrba-uresnitice-predvolilne-obljube-s-konkretnimi-ukrepi-in-resitvami/>
- SURS. (30. 6. 2022). *Pokritost potreb domskega varstva*. <https://www.ssz-slo.si/wp-content/uploads/Pokritost-potreb-domskega-varstva-30.-06.-2022.pdf>
- SURS. (b. d.). *Število in sestava prebivalstva – aktualni podatki*. [https://www.stat.si/StatWeb/Fie\)d/Index/17/104](https://www.stat.si/StatWeb/Fie)d/Index/17/104)
- SURS. (6. 7. 2020a). *EUROPOP2019: leta 2100 naj bi bilo prebivalcev Slovenije 207.000 manj kot danes, skoraj tretjina starejših*. <https://www.stat.si/statweb/News/Index/8917>
- SURS. (28. 9. 2020b). *Čedalje več starejših (65+) ocenjuje svoje zdravstveno stanje kot dobro*. <https://www.stat.si/statweb/News/Index/9076>
- SURS. (6. 7. 2021a). *Prebivalstvo v primežu pandemije covid-19*. <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9566>
- SURS. (29. 9. 2021b). *21 % prebivalcev Slovenije je starih 65 ali več let*. <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9852>
- Štrukelj, B. (20. 10. 2021). *Poziv KSJS poslankam in poslancem v zvezi s Predlogom zakona o dolgotrajni oskrbi. Konfederacija sindikatov javnega sektorja Slovenije*. <https://imss.dz-rs.si/IMiS/ImisAdmin.nsf/ImisnetAgent?OpenAgent&2&DZ-MSS01/bcc5ab137198c15e-e3dac54be294353689400dae869a02c57cfe293eed147014>
- WHO. (2021). *Framework for countries to achieve an integrated continuum of long-term care*. World Health Organisation.
- Zakon o dolgotrajni oskrbi (ZDOsk). (2021). Uradni list RS, št. 196/21. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2021-01-3898?sop=2021-01-3898>
- ZSSS. (26. 8. 2020). *Dolgotrajna oskrba naj bo izključno javna!*. <https://www.zsss.si/dolgotrajna-oskrba-naj-bo-izkljucno-javna/>
- ZZZS. (17. 11. 2021). *Upravni odbor ZZZS sprejel dodatno stališče in predlog amandmajev k Predlogu zakona o dolgotrajni oskrbi*. <https://www.zzzs.si/novica/upravni-odbor-zzzs-sprejel-dodatno-stalisce-in-predlog-amandmajev-k-predlogu-zakona-o-dolgotrajni-oskrbi/>

- ZZZS. (19. 5. 2022a). *Izvajanje projekta »Uvedba dolgotrajne oskrbe v ZZZS«*. https://www.zzzs.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/tiskovne_konference/2022/dolgotrajna_oskrba_19.5.2022/pr_porocilo_in_stanje_uvedbe_do_19.5.2022.pdf
- ZZZS. (19. 5. 2022b). *Nezmožnost izvajanja Zakona o dolgotrajni oskrbi in nujnost njegove spremembe*. https://www.zzzs.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/tiskovne_konference/2022/dolgotrajna_oskrba_19.5.2022/pr_novelacija_zdosk_19.5.2022.pdf
- ZZZS. (2022c). *Register tveganj projekta »Uvedba dolgotrajne oskrbe v ZZZS«*. https://www.zzzs.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/tiskovne_konference/2022/dolgotrajna_oskrba_19.5.2022/priloga_razlagalno_gradivo_vzpostavitev_do_v_zzzs_13.5.2022.pdf
- ZZZS. (2022d). *Vzpostavitev sistema dolgotrajne oskrbe v ZZZS: razlagalno gradivo, popis stanja do 13. 5. 2022*. https://www.zzzs.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/tiskovne_konference/2022/dolgotrajna_oskrba_19.5.2022/razlagalno_gradivo_vzpostavitev_do_v_zzzs_13.5.2022.pdf

IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK, PREJET DECEMBRA 2022

SPOLNO NASILJE NAD MOŠKIMI

Opredelitve spolnega nasilja nad moškimi, miti ter pregled raziskav

211

SEXUAL VIOLENCE AGAINST MEN

Definitions of Sexual Violence Against Men,
Myths and an Overview of Studies

Maša Bartol, *dipl. soc. ped.*
masabartol@outlook.com

Ajda Černe, *dipl. soc. ped.*
ajda.cerne@gmail.com

Tara Jurjaševič, *mag. prof. soc. ped.*
jurjasevic.tara@gmail.com

Maša Piskule, *dipl. soc. ped.*
masa.piskule@gmail.com

Kaja Prašnikar, *dipl. soc. ped.*
kaja.prasnikar@gmail.com

Eva Senica, *mag. prof. soc. ped.*
eva.senica@gmail.com

POVZETEK

Članek obravnava spolno nasilje nad moškimi, ki je v današnjem času še vedno močno spregledan pojav. Na začetku komentira definicije spolnega nasilja in na kratko oriše različne definicije, ki jih posredujejo nekatere slovenske organizacije, ki se ukvarjajo specifično s to tematiko. Pogledamo si komentar kazenskega zakonika, ki opisuje, kako se je zakon o spolnem nasilju skozi zgodovino spreminjal in kot osebe z izkušnjo spolnega nasilja začel poleg žensk dojemati tudi druge spole. Članek v nadaljevanju povzema vidike in izsledke raziskav najrazličnejših avtorjev (Weiss, Peterson, Bullock in Beckson), ki delujejo predvsem v zahodnem, anglosaškem delu sveta. Mednaslov Miti o posilstvu zajema različna prepričanja, ki so del družbe, in jih skuša kritično spreobrniti ter pojasniti, zakaj so neustrezna za naslavljanje spolnega nasilja (nad moškimi). V delu Moškost in spolno nasilje avtorice pod drobnogled vzamejo sovplivanje omenjenih pojmov in skozi prizmo raznolikih teoretičnih vidikov kritično ovrednotijo koncept maskulinosti kot odgovornega za spregledano spolno nasilje nad moškimi. V nadaljevanju se članek osredotoči na ženske kot storilke spolnega nasilja nad moškimi in nato naslovi tudi spopadanje moških z le-tem. Za konec avtorice povzamejo še nekaj ključnih priporočil za delo z moškimi, ki imajo izkušnjo spolnega nasilja.

KLJUČNE BESEDE: *spolno nasilje, moški, moškost, #jaztudi, patriarhat.*

ABSTRACT

The article deals with the topic of sexual violence against men, which is still a highly overlooked phenomenon. In its introduction, the paper comments on the definitions of sexual violence and briefly outlines the different definitions provided by some Slovenian organisations that deal specifically with this topic. It looks at the penal code commentary, which describes how the law on sexual violence has changed throughout history and has been extended from considering exclusively women

as victims of sexual violence to all persons. The present paper summarises the research aspects and findings of a variety of authors (Weiss, Peterson, Bullock and Beckson), who operate mainly in the Western, Anglo-Saxon part of the world. The section titled 'Myths about Rape' covers different beliefs that are part of society and seeks to critically evaluate them and explain why they are unsuitable for addressing sexual violence (against men). In the section 'Masculinity and Sexual Violence', the authors take a close look at the interplay of these concepts and critically evaluate the concept of masculinity as responsible for the overlooked sexual violence against men through the prism of diverse theoretical perspectives. The paper then focuses on women as perpetrators of sexual violence against men and addresses how men deal with this. Finally, the authors summarise some key recommendations and guidelines for working with men who experience sexual violence.

KEYWORDS: *sexual violence, men, masculinity, #metoo, patriarchy.*

UVOD

V zadnjih letih smo priča močno povečanemu javnemu diskurzu o spolnem nadlegovanju v družbi. Gibanje #jastudi (ang. #metoo) se je začelo v anglosaškem prostoru z opozarjanjem na spolne zlorabe in nasilje, ki so ga bili moški in ženske deležni s strani bolj javno izpostavljenih in uspešnih oseb. Z gibanjem se je začelo opozarjanje na dotično tematiko vse bolj širiti po zahodnem svetu, tudi geografsko bliže nam. Tako se je na Balkanu pojavilo gibanje #nisamtražila ali #nisisama, ki opozarja na spolno nadlegovanje v akademskem prostoru. V Sloveniji so aktivni različne nevladne organizacije, kot je Inštitut 8. marec, in profili na Instagramu, kot je železnicezlom, ki o problematiki ozaveščajo z objavljanjem pričevanj posameznikov_ic z izkušnjo spolnega nasilja. Osebe, ki z drugimi delijo svoje zgodbe, so večinoma ženske. S statističnega vidika to

ni ravno presenetljivo, saj ima na svetu približno ena od treh žensk izkušnjo spolnega in/ali fizičnega nasilja (*Violence against women*, 9. 3. 2012). Kljub temu pa niso samo ženske tiste, ki imajo takšne izkušnje. Osebe z izkušnjo spolnega nasilja, čeprav manj opazne, so tudi moški. Nanje se med drugim pozablja v raziskovalni sferi, na kar je opozorila Svetovna zdravstvena organizacija v svojem poročilu o nasilju in zdravju, z izjemo teme spolnega nasilja nad otroki (World Health Organization, 2002). Glede obstoječih statistik pa smo lahko zadržani, saj mnogi strokovnjaki menijo, da le-te prikazujejo stanje v hudo okrnjeni meri.

V prispevku bomo večinoma uporabljale tîrmin moški. Zavedamo se, da s tega vidika članek deluje po binarni spolni matrici, a želele smo raziskati aspekte spolnega nasilja zgolj nad osebami moškega spola oz. osebami, ki se identificirajo z moškim spolom. Če bi presegle omenjeno spolno binarnost in pri tem upoštevale celotni kontinuum spolne identitete, bi se naš članek ukvarjal tudi s populacijo, ki izvirno ni bila predmet našega raziskovanja.

Podatki raziskave med širšo ameriško populacijo (National Crime Victimization Survey) govorijo o tem, da 9 % oseb z izkušnjo posilstva ali spolnega nasilja predstavljajo moški (U. S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics [BJS] 2003, v Weiss, 2010). Kljub družbenim predstavam o ženskah kot pasivnih tako v fizičnem kot tudi seksualnem smislu ter o moških kot ekskluzivnih spolnih napadalcih izsledki raziskave med ameriško populacijo (Weiss, 2010) kažejo drugačno sliko. 54 % moških namreč utrpi spolno zlorabo s strani moškega, medtem ko je pri ostalih 46 % storilka ženska. Na drugi strani pa so ženske v kar 99 % spolno zlorabljene s strani moškega.

Da je spolno nasilje nad moškimi pri nas prisotno, ugotavljamo tudi avtorice članka. Z namenom pregleda stanja v slovenskem prostoru smo izvedle spletno anketo *Izkušnja spolne zlorabe pri osebah moškega spola*, ki jo je ustrezno izpolnilo 260 udeležencev ter udeleženk. V anketnem vprašalniku smo zastavile devet vprašanj, s katerimi smo preverjale demografske značilnosti vzorca ter zbirale informacije glede pogleda na spolno nasilje nad moškimi ter razširjenosti samega pojava. Ugotovile smo, da je od 76 anketiranih moških 7 % takšnih, ki so imeli izkušnjo spolnega nasilja,

22 % anketirancev_k je poznalo moškega s takšno izkušnjo, 5 % pa jih je imelo izkušnjo spolnega nasilja in so poznali_e tudi moškega s to izkušnjo. Čeprav podatki nacionalne študije o prevalenci spolnega nadlegovanja in nasilja med leti 2000 in 2018 v ZDA kažejo, da je 81 % žensk in "zgolj" 43 % moških poročalo o izkušnji spolnega nadlegovanja in/ali nasilja (Kearl, 2018), so anketiranci_ke v naši anketi mnenja, da so moški v približno podobni meri izpostavljeni različnim oblikam spolnega nasilja kot ženske. Vrste spolnega nasilja, ki so mu po mnenju anketirancev_k izpostavljeni moški, zaobjemajo neželeno dotikanje, poljubljanje, neprimerno namigovalje na spolnost, siljenje v spolne prakse, posilstvo, neprimerno razkazovanje golega telesa in razkazovanje genitalij, masturbacija v prisotnosti moškega brez njegove privolitve, zahteva, da moški masturbira pred storilcem, čeprav tega ne želi. Podatki so pokazali, da je imelo 5 % moških nezaželen spolni odnos, 23 % vprašanih pa pozna nekoga s takšno izkušnjo. V anketnem vprašalniku smo preverjale tudi poznavanje organizacij/ustanov, ki se ukvarjajo s področjem spolnega nasilja. Izkazalo se je, da je 45 % sodelujočih poznalo vsaj eno organizacijo, pri katero bi lahko poiskali ustrezno pomoč, 46 % pa nobene.

Ob prebiranju rezultatov omenjene ankete naj opozorimo, da le-ta ni bila izvedena kot ključni del našega raziskovanja in da njeni izsledki niso reprezentativni ter posplošljivi na občo populacijo. Je pa delovala kot iniciacija dotičnega članka, saj smo preko nje spoznale, da se v slovenskem prostoru poraja manko vednosti o spolnem nasilju nad moškimi. S tem člankom torej želimo odpreti javni diskurz o tej problematiki.

V njem se bomo dotaknile definicije spolnega nasilja in kako se je le-ta skozi zgodovino spreminjala ter bila zaznamovana v kazenskem pravu. S statističnimi izsledki iz raznovrstnih raziskav, ki so se ukvarjale s spolnim nasiljem nad moškimi, podkrepimo teoretske vidike, ki jih omenjamo v članku. To so predvsem preizpraševanje vpliva moškosti oziroma patriarhata na zaznavanje moških kot oseb z izkušnjo spolnega nasilja in njihovega nadaljnjega soočanja s travmatično izkušnjo. Ob tem se dotaknemo tudi izkrivljenih verjetij o spolnem nasilju, ki so jih avtorji_ce preobračali_e v mite in

argumentirali_e njihovo napačnost. Dodamo tudi nekaj priporočil za delo z moškimi, ki so doživeli spolno nasilje.

DEFINICIJA/E SPOLNEGA NASILJA

Spolno nasilje je resna kršitev človekovih pravic, problem javnega zdravstva s kratkoročnimi in dolgoročnimi posledicami na fizično, duševno, reproduktivno in spolno zdravje osebe, ki mu je bila izpostavljena. Ne glede na okoliščine, v katerih se spolno nasilje pojavlja, gre za bolečo in travmatizirajočo izkušnjo za tistega_o, ki ga je doživel_a (World Health Organization, 2002).

Različni_e strokovnjaki_nje, raziskovalci_ke in organizacije imajo različne definicije spolnega nasilja, zaradi česar je težko oceniti prevalenco spolnega nasilja. Prav tako je zaradi občutljive narave tematike, kakršna je spolno nasilje, težko določiti incidenco tega pojava (Le Mat, 2016). "Spolno nasilje je nezaželen poseg v posameznikovo spolno integriteto" (Kuhar idr., 1999, str. 18). Gre za vsako dejanje ali ravnanje, s katerim se udeležena oseba ne strinja in je storjeno proti njeni volji ter se občuti kot prisila (prav tam).

Zaviršek (1994) spolno nasilje opredeli kot tisto, kar oseba doživi kot nasilje in občutek, da je funkcija, da je njeno telo le inštrument zadovoljevanje potreb, interesov drugega_e. Gre torej za vse tisto, kar oseba sama zase definira kot zlorabo.

Zmotno, a zakoreninjeno prepričanje o motivaciji povzročitelja_ice spolnega nasilja je spolnost v ožjem pomenu besede – potreba po seksu, nezmožnost nadzora lastnih impulzov in želja po spolnosti. V splošnem pa velja, da je pravi vzrok in ozadje spolnega nasilja moč in nadzor ene osebe nad drugo. Spolno nasilje je nasilno, sovražno in agresivno dejanje, katerega namen je razvrednotiti in podrediti tistega, proti komur je uperjeno (Repič, 2008).

Spolno nasilje je definirano kot kakršnokoli dejanje, ki je povezano s spolnostjo oziroma je usmerjeno na posameznikovo spolnost in seksualnost, zanjo pa je značilna uporaba prisile. Slednja ni definirana enoznačno, ampak se razprostira na kontinuumu. Poleg uporabe fizične sile se spolno nasilje dogaja tudi preko čustvenega izsiljevanja, groženj, psihičnega zastraševanja, prav tako za

spolno nasilje veljajo dejanja, za katera oseba ne poda prostovoljnega soglasja, recimo v psihofizičnem stanju, ko tega ni zmožna. Povzročitelj_ica spolnega nasilja je kdorkoli in je lahko v različnih odnosih z osebo, ki je bila izpostavljena spolnemu nasilju. Prav tako ni vezano na določeno okolje, ampak se lahko dogaja v vseh sferah posameznikovega življenja, vključno z delovnim mestom in domom (World health organization, 2002).

V slovenskem prostoru je več organizacij, ki se ukvarjajo s področjem nasilja. Med definicije spolnega nasilja smo vključile tudi delovne različice, ki jim pri svojem delu sledita dve izmed slovenskih nevladnih organizaciji, ki se podrobneje ukvarjata s tematiko spolnega nasilja.

Združenje za moč pojem spolnega nasilja uporablja kot krovni pojem, ki zajema različne oblike spolnega nasilja, kot so npr. spolni napad, posilstvo, spolno nadlegovanje, spolna zloraba otrok itd. Spolno nasilje konceptualizira kot zlorabo različnih vrst moči (fizično, čustveno, ekonomsko), zlorabo položaja, znanja in vpliva na drugo osebo. Tako v ospredju ni spolnost kot taka, ampak nadvlada ene osebe nad drugo, podrejanje ene osebe drugi in prisila, ki pa se udejanja skozi različne oblike vedenj, dejanj s spolno vsebino (Spolno nasilje, b. d.). Podoben pogled na spolno nasilje (specifično na posilstvo) ima tudi Foucault, ki izpostavlja pomen nadzora in moči ter se zavzema za deseksualizacijo posilstva (Javaid, 2019).

Društvo za nenasilno komunikacijo spolno nasilje opredeli kot “vsakršno vedenje, ki ga oseba doživlja kot vdor v njeno telesno integriteto, ki omejuje njeno pravico do odločanja o lastnem telesu ter prekorači osebne meje” in pa kot “vsa dejanja, povezana s spolnostjo, ki jih oseba čuti kot prisilo” (Kaj je spolno nasilje, b. d.). Spolnega nasilja pa ne smemo povezovati (samo) s silo/prisilo, čeprav je kot takšno – navkljub njegovim mnogim spremembam in posodobitvam v preteklosti – še vedno definirano v Kazenskem zakoniku Republike Slovenije ([KZ-1-UPB2], 2012).

V 70. letih prejšnjega stoletja se je v slovenskem javnem prostoru začelo intenzivneje ukvarjati s tem, ali so posamezna spolna ravnanja ustavno-pravno nedopustna in če nesprejemljivo posegajo v svobodo drugega posameznika. Postopoma se je pričela uveljavljati uporaba kazenskega prava, preizpraševanje moralnosti,

čistosti in normalnosti posamičnih spolnih ravnanj namreč ni več zadostovalo (Korošec idr., 2018).

Kasneje se je pojavila tudi težnja po vzpostavitvi večje spolne nevtralnosti v kazenskem pravu. V ospredju je bila pomembnost prepoznavanja in spoštovanja različnih oblik življenja, spolne usmerjenosti in samoopredelitve. V kazenskem pravu je torej prišlo do prelomnice in z njo se je odpravila diskriminirajoča spolna morala na področju pravnega diskurza. V Sloveniji je do poimenovanja, ki ga kazenski zakonik ohranja tudi danes, prišlo leta 1995 (19. poglavje: Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost). Veliki znanstveni komentar posebnega dela kazenskega zakonika (Korošec idr., 2018) pojmovanje problematizira, saj se pojem “nedotakljivost” uporablja le pri spolnosti, s čimer jo po nepotrebnem še dodatno stigmatizira. Korošec idr. (prav tam) namesto nedotakljivosti uporabljajo nekaj primernejših izrazov, kot so spolna svoboda, spolna integriteta, spolna samoodločba ali preprosto spolnost. Ta poimenovanja so ustreznější zato, ker bolj usmerjajo inkriminacijo v svobodo posameznika.

Po osamosvojitvi leta 1991 je Slovenija s kazenskim zakonikom iz leta 1995 na novo opredelila posilstvo. V Kazenskem zakoniku Socialistične republike Slovenije iz leta 1977 je opredelitev osebe z izkušnjo spolnega nasilja “ženska”, po novem pa se je to spremenilo v “osebo drugega ali istega spola”. Takšne opredelitve, ki so prevladovalle pred posodobitvijo leta 1995, odražajo družbo, ki ne priznava možnosti moškega kot osebe, ki lahko doživi spolno nasilje, oz. ne priznavajo možnosti istospolnega nasilja. Takšen vzorec pa se ni pojavljal le v Sloveniji, temveč po celotni Evropi. Leta 1995 se je v novem kazenskem zakoniku začel uporabljati pojem “spolno občevarje”, ki je imelo v mislih odmik od konservativnega, zgolj vaginalnega penetriranja. Vključevalo naj bi tudi analno in oralno spolno občevarje in se, kot že omenjeno, razširilo od pojmovanja žensk kot edinih, ki lahko doživijo spolno nasilje, in moških kot storilcev (Korošec idr., 2018).

Slovenska sodna praksa se je na spremembe v letu 1995 odzvala zelo konservativno. Na to so sestavljalci ke novega kazenskega zakonika odgovorili tako, da so poleg spolnega občevarja v leta 2008 dodali še poimenovanje “z njim izenačena spolna ravnanja” ter

v primeru osebe z izkušnjo spolnega nasilja začeli izrecno navajati oba spola; to pa pri storilcu_ki manjka in se še vedno navaja kot vseznačni zaimek “kdor”, torej oba spola nista izrecno izražena (Korošec idr., 2018).

Ko govorimo o definiciji spolnega nasilja, se osredotočimo bolj na strinjanje oziroma privolitev osebe v različna spolna vedenja in dejanja. Velikokrat oseba z izkušnjo spolnega nasilja ne izrazi svojega nestrinjanja, kar pa še ne pomeni, da je v dejanje privolila. Ob travmatičnem dogodku, kot je spolno nasilje, se zgodi, da oseba v strahu velikokrat otrpne in se ne more aktivno braniti (Kaj je spolno nasilje, b. d.; Kaj pomeni model “Ja pomeni ja”?, b. d.).

Februarja 2021 so se po celotni Sloveniji zbirali overjeni podpisi za redefinicijo kaznivega dejanja posilstva. Akcijo, ki je uspela, je sprožil Inštitut 8. marec, ki se je zavzemal za model “Ja pomeni ja” oz. za model prostovoljno podanega soglasja (ang. affirmative consent). Marca 2021 je opozicija vložila v parlamentarno proceduro predlog nevladnikov, a sočasno je podoben, toda formalno pomanjkljiv predlog, vložila tudi vlada, zato je parlamentarna procedura stekla za predlog nevladnih organizacij. Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika (KZ-1H) je sprejel Državni zbor Republike Slovenije 4. 6. 2021, v veljavo pa je stopil 30. 6. 2021 in s tem uzakonil model prostovoljno podanega soglasja. To pomeni, da vsi udeleženi v spolnih aktivnostih izrazijo svojo privolitev (verbalno ali neverbalno) oz. soglašajo z aktivnostmi, v katere so vpleteni. Predpostavlja torej konstantno komunikacijo med udeleženi in zmanjšuje ter preprečuje spolno nasilje, poudarja pa bolj pozitiven diskurz v spolnosti, kjer sta v ospredju vzajemni užitek in skrb za partnerjevo_kino počutje ter izkušnjo (Javidi idr., 2020; Kaj pomeni model “Ja pomeni ja”?, b. d.). Inštitut 8. marec izpostavlja: “Uvedba modela *Ja pomeni ja* predstavlja velik korak za splošno družbeno občutljivost in razumevanje spolnega nasilja, saj jasno in enoznačno sporoča, da je telo vsake osebe brez njene svobodne privolitve absolutno nedotakljivo” (Kaj pomeni model “Ja pomeni ja”?, b. d.). Ta preskok v dojemanju spolnega nasilja se nam zdi ključnega pomena ne samo za ženske, ampak za vse spole.

V nadaljevanju izpostavljamo samoumevno prisotnost diskurza o dominantni moškosti, spolnih stereotipih in mitih o

posilstvu ter kako ravno zaradi teh prepričanj in dojemanja spolnega nasilja moški velikokrat ne prepoznajo svoje izkušnje kot posega v svojo osebno integriteto in v skladu s tem tudi ne iščejo ustrezne pomoči, s katero bi naslovili posledice tovrstnih dogodkov.

RAZŠIRJENOST SPOLNEGA NASILJA NAD MOŠKIMI

K pregledu različnih statističnih podatkov o prevalenci spolnega nasilja moramo pristopiti z določeno mero previdnosti, saj podatki variirajo glede na definicijo spolnega nasilja. Podatki iz raziskav med drugim niso poenoteni zato, ker se nekatere raziskave osredotočajo samo na spolno nasilje nad moškimi, povzročeno s strani drugih moških ali specifičnih skupin (npr. zaporniki, istospolno usmerjeni moški).

V Sloveniji ni zaznati nobene večje raziskave, ki bi se ukvarjala prav s spolnim nasiljem nad moškimi. Delno je temo v svoji magistrski nalogi raziskala Suhadolc (2019), ki je na vzorcu 250 moških ugotovila, da jih ima 1,6 % izkušnjo spolnega nasilja: "Ti moški večinoma poročajo o otipavanju, nadlegovanju in prisilnem slačenju s strani poznanih moških (66,7 %) in žensk –družinskih članic (33,3 %) ali poznanih žensk (33,3 %), nasilje pa se je v večini odvijalo doma (66,7 %)" (Suhadolc, 2019, str. 40). Nekaj malega pa so o tej temi uspeli raziskati tudi Bernik idr. (2018), ki so v sklopu raziskovalnega projekta "Intimni življenjski stili študentov in študentk v Sloveniji" pripadnike_ce študentske populacije med drugim vprašali po njihovih izkušnjah s spolnim nadlegovanjem in nasiljem. Avtorice in avtorji so anketirancem in anketirankam pustili prostor, da so se sami_e odločili_e, kaj spada pod spolno nadlegovanje, hkrati pa so opozorili_e, da je definicija spolnega nadlegovanja danes za marsikoga širša kot kadarkoli prej. O spolnem nadlegovanju je poročalo približno trikrat več žensk kot moških. Na anketo je odgovarjalo 1462 moških, od katerih jih je 0,3 % poročalo o tem, da so bili pogosto spolno nadlegovani, 5,3 % nekajkrat, 6,0 % enkrat in 88,4 % nikoli. 2,4 % od 1482 moških jih je poročalo, da so bili prisiljeni k spolnim aktivnostim, in 0,2 %, da

so bili žrtve posilstva (0,4 % jih na vprašanje o izkušnji posilstva ni želelo odgovoriti). 35 moških je nato odgovorilo tudi na vprašanje, kaj so v primeru zadnje izkušnje s spolnim nasiljem storili. Izbrati je bilo mogoče več odgovorov, rezultati pa so pokazali, da jih je 5,7 % dejanje prijavilo policiji, 2,9 % jih je za pomoč prosilo društva, 28,6 % pa se jih je zaupalo bližnji osebi, nihče ni o tem govoril z zdravnikom_co, 48,6 % pa jih je izbralo odgovor "drugo".

Peterson idr. (2011) so pregledale 87 študij, ki so raziskovale spolno nasilje nad moškimi. Študije so bile narejene v Severni Ameriki in Evropi ter so vključevale različne vzorce (različne skupnosti, univerzitetne študente, samo homo/biseksualne osebe, zapornike, brezdomce, osebe, ki so iskale psihiatrično pomoč, itd.). Študije so se razlikovale glede na metodologijo in uporabo definicije spolnega nasilja. Nekatere pod slednje štejejo le neželjeno penetracijo, druge pa vse neželene spolne dotike, izkoriščanje osebe pod vplivom substanc, zmanipuliran spolni odnos s strani stalnega_e partnerja_ke itd. Posledično so se med študijami pojavile znatne razlike v ocenah razširjenosti spolnega nasilja nad moškimi. Med raziskavami v skupnostih so ocene variirale med 0,2 % in 30 %. Na vzorcih univerzitetnih študentov_k je bila razlika še večja, med 2 % do 73 %. Tudi med študijami, ki so uporabile podobne definicije spolnega nasilja (posilstvo z uporabo sile), je razširjenost med univerzitetnimi študenti variirala med 1 % in 14 %. Razlike v prevalenci so lahko tudi posledica raziskovalne metodologije in strukturiranja vprašanj, ki so subjektom raziskave lahko pomagala ali oteževala definiranje svoje izkušnje kot izkušnje spolnega nasilja. Bullock in Beckson (2011) sta med drugim pregledala in povzela trinajst raziskav, ki so naslavljale razširjenost spolnega nasilja nad moškimi. Približno 3 do 7 % moških poroča o izkušnji spolnega nasilja v odraslosti (v primerjavi s 13,5 do 22 % žensk). Nižji odstotki se pojavljajo v študijah, kjer so uporabljene ožje definicije spolnega nasilja.

Različne raziskave kažejo, da je med določenimi populacijami (homoseksualni in biseksualni moški, zaporniki, vojni veterani in moški, ki iščejo pomoč pri mentalnem zdravju) bistveno več moških z izkušnjo spolnega nasilja (Peterson idr., 2011). Pregledane raziskave poročajo, da ima 18 do 74 % moških, ki so doživeli

spolno nasilje, izkušnjo oralne ali analne penetracije. Prav tako vse raziskave kažejo, da se spolne zlorabe tako moškim kot ženskam pogostejše dogajajo v zgodnji odraslosti (v njihovih dvajsetih in zgodnjih tridesetih letih) (Bullock in Beckson, 2011). Če povzamemo, spolno nasilje nad moškimi ni tako razširjeno kot spolno nasilje nad ženskami. Menimo, da je tudi to pokazatelj patriarhalnosti družbe oz. družbenih vzorcev. Kljub temu si avtorice prizadevamo izpostaviti spolno nasilje nad moškimi kot pomembno temo.

MITI O POSILSTVU

Miti o posilstvu so se prvič pojavljali v relaciji do spolnega nasilja nad ženskami in so služili opravičevanju le-tega. Predstavljajo stereotipe in lažna, neupravičena prepričanja o posilstvu, o osebah z izkušnjo posilstva in o napadalcih_kah. Stereotipi so prisotni tako v vrednostnih sistemih širše družbe kot tudi med strokovnjaki_njami, ki se z osebami z izkušnjo spolnega nasilja ukvarjajo, med storilci_kami in so ne nazadnje tudi institucionalizirani v zakonih (Burt, 1980).

V obstoječi literaturi lahko zasledimo veliko mitov, ki jih avtorji_ce različno kategorizirajo. Turchik in Edwards (2012) sta vzpostavila 9 kategorij:

1. moški ne morejo biti posiljeni,
2. pravi moški se lahko ubranijo pred spolnim napadom,
3. samo geji/homoseksualni moški lahko doživijo posilstvo ali so njegovi storilci,
4. moški ne občutijo posledic spolnega nasilja (oziroma v manjši meri kot ženske),
5. ženske ne morejo spolno napasti moškega,
6. posilstvo moških se dogaja samo v zaporih,
7. če te spolno napade oseba istega spola, to povzroča istospolno usmerjenost,
8. istospolno usmerjeni in biseksualni moški si zaslužijo biti posiljeni, saj so nemoralni in odklonski,

9. če se moški telesno odzove na spolni napad, je to gotovo želel.

Kassing idr. (2005) opisujejo mit, ki se navezuje na telesne odzive na spolni napad: erekcija ali izliv avtomatsko pomenita konsenz s strani osebe, ki je doživela spolno nasilje. Navkljub tovrstni biološki reakciji občutijo strah, sram, ponižanje, tesnobo, jezo, tudi grozo (Fuchs, 2004). Obstaja veliko različnih razlag in pogledov na moško erekcijo in ejakulacijo med spolnim napadom. Pomembno je poudariti, da telesna reakcija ni per se pokazatelj privolitve v spolni odnos (prav tam).

Zmotno mišljenje o erekciji kot znaku privolitve v spolni odnos sovпада tudi z nerazumevanjem spolnega nasilja, kot smo ga opredelile zgoraj. Biti izdan s strani lastnega telesa v obliki nenamer-nih seksualnih reakcij med spolnim napadom avtor Herlof Andersen (2007) označi kot morda najmočnejšo manifestacijo izgube nadzora. Slednja se večinoma veže na nezmožnost odhoda iz nasilnega odnosa in je pogosto ključna točka, ki osebo vodi v občutek lastne nevrednosti, krivde in sramu.

Družba težko sprejme, da je moški lahko posiljen, saj se predpostavlja, da bodo moški vedno odprti za vse heteroseksualne aktivnosti (Connell, 2012; Davies in Rogers, 2006; Javaid, 2015; Weiss, 2010). Takšna prepričanja ohranjajo moškega v vlogi plenilca ter žensko v vlogi plena seksualnega lova in ne dopuščajo scenarijev, v katerih bi bile vloge lahko zamenjane (Weiss, 2010). V sklopu raziskovanja različnih mitov o posilstvu so v ameriški raziskavi med študentsko populacijo ugotovili, da je 25 % udeleženih mnenja, da bi moški uživali v prisilnem spolnem odnosu ali če bi jih posilila ženska (Walfeld, 2018).

Nekateri od izpostavljenih mitov se nanašajo na spolno usmerjenost osebe, ki je spolno nasilje doživela. Te vrste mitov predpostavljajo, da moški, ki so posiljeni, sami prosijo za to in so potemtakem istospolno usmerjeni ali pa vsaj dajejo tak vtis navzven. Podobno se verjame tudi za moške napadalce, ki morajo biti, da storijo kaj takega, tudi homoseksualci (Krueger, 1985, v Kassing idr., 2005). Za moške, ki se sami identificirajo kot istospolno usmerjeni, se pojavljajo še dodatni predsodki oziroma miti. Raziskave so pokazale, da se predpostavlja, da so bolj krivi za napad kot heteroseksualni

moški, da jim napad predstavlja več užitka in je to tudi manj travmatična izkušnja (Mitchell idr., 1999).

V angleški raziskavi, ki sta jo izvedli Anderson in Lyons (2005) med študenti_kami Univerze v Birminghamu, se ugotavlja, da so udeleženci_ke bolj krivili osebe, ki so izvajale spolno nasilje nad ženskami, kot tiste, ki so ga izvajale nad moškimi. Avtorici to pripisujeta nekaterim mitom o posilstvu. Omenjata možnosti, da anketiranci_ke težje sprejmejo posilstvo moškega kot ženske ali pa verjamejo, da so moški v svoji spolni zlorabi bolj aktivno udeleženi. To pomeni, da so bolj krivi za samo dejanje, da so ga morebiti izzvali sami. Nesprejemanje moškega v vlogi žrtve se kaže tudi v manj empatičnem dojemanju slednjih v nedominantni vlogi, ki se pač ne sklada z družbenim pogledom na vlogo moškega kot dominantnega in močnega udeleženca. Zaznavani so kot nekdo, ki mu je spodletela dolžnost maskulinuma, da se nasilno ubrani napada. Omenjata še zanimivo predpostavko, ki zna biti razlog za dobljene rezultate, in sicer, da se moški pogosteje predajajo priložnostnim spolnim odnosom kot ženske.

Razlike med spoloma se pokažejo tudi v odstotkih prijave spolnega nasilja. Weiss (2010) iz podatkov o ameriški populaciji razbere, da 30 % žensk spolno nasilje prijavi policiji, medtem ko je takšnih moških le 15 %.

MOŠKOST IN SPOLNO NASILJE

Normativni diskurz moškosti Herlof Andersen (2007) označi kot verjetno najvplivnejši diskurz, ki deluje na področju spolnih zlorab moških. Pod koncept normativne moškosti spada tudi hegemonna moškost. Kimmel (2001, v Javaid, 2015) hegemono moškost definira kot tisto moškost, ki je v določeni družbi zaželen in predstavlja standard, ob katerem se druge moškosti merijo in vrednotijo. Znotraj dominantne kulture se hegemonna moškost izrazi kot belopolt moški srednjih let, ki pripada srednjemu razredu in je heteroseksualec. To je oblika moškosti tistih moških, ki imajo moč, in je zato standard, h kateremu stremimo.

Moški spolni ud ali falus, kot ga v omenjenem kontekstu pogosto imenujejo, na simbolni ravni reprezentira moč. Moški naj bi v posilstvu oziroma prisilnem spolnem aktu penis uporabili kot orožje zoper ženske. To pomeni, da je posilstvo odraz moške moči nad žensko – prisvajanje oziroma osvajanje ženske in njenega telesa ali (z drugimi besedami) zmagoslavje njegove moškosti. Takšni diskurzi navkljub spremembam v zakonodaji, ki je z leti pričela priznavati tudi druge oblike posilstva kot zgolj penetracijo s penisom, še vedno vplivajo na nedojošenje moških kot oseb, ki so lahko posiljene (Brownmiller, 1975, v Weare, 2018). V kontekstu patriarhata, ki moške povzdiguje v nosilce moči in dominance, je zelo težko razbiti socialne ideale, ki v tem primeru žensko postavljajo kot diametralno nasprotje moškemu. Ona s svojo feminilnostjo sovпада s pasivno vlogo žrtve (Brownmiller, 1975, v prav tam).

Connell (2012) omenja, da v novoveški ameriški in evropski kulturi maskulinitet in femininitet obravnavamo kot dve polarizirani značajski spolni kategoriji. Zaradi tega pričakujemo, kako se bo neka oseba vedla oziroma kako se ne bo vedla na podlagi tega, katerega spola je.

Normativna moškost se ohranja kot del sociokulturne dediščine. Edley in Wetherell (1997) pišeta o tendenci samodefiniranja v negativnem smislu – biti drugačen od nekoga drugega. "Drugi" torej definirajo "nas". Zanimivo je, da se moški v povezavi z moškostjo ne primerjajo z ženskami, temveč z moškimi, ki so zaznamovani z manj maskulinimi značilnostmi, izpostavi Mosse (1996). Moškost bi najbolje razumeli skozi njegovo pluralnost (Kimmel, 2000; Connell in Messerschmidt, 2005), ki je v nekaterih primerih bliže kulturno preferiranim opisom, spet drugič bolj oddaljena od tega. Vendar pa se skoraj nikoli ne pojavi sprejemljiva verzija moškosti, ki bi videla moške kot osebe, ki so doživele spolno nasilje. Izkušnja spolne zlorabe je namreč lahko interpretirana kot kršitev "kodeksa moškosti" (Pollack in Levant, 1998, v Herlof Andersen, 2007).

Kot rezultat normativnega diskurza so se razvili že prej omenjeni miti, ki moškim, ki so doživeli spolno zlorabo, še otežujejo to, da bi spregovorili o svoji izkušnji. Zdi se, da se od moških z izkušnjo spolne zlorabe pričakuje, da bi se morali biti zmožni tega fizično ubraniti in tako preprečiti zlorabo. Še posebej to velja v

primerih, ko moškega, ki je doživel spolno nasilje, po videzu označimo za dovolj močnega, da to stori. Na ta način zlorabljeni moški dobijo sporočilo, da bodo v primeru razkritja svoje izkušnje spolne zlorabe morda celo sami pristali v vlogi krivca (Herlof Andersen, 2007; Javaid, 2019).

Na podlagi analiziranih intervjujev s petnajstimi moškimi z izkušnjo spolne zlorabe v otroštvu ali mladostništvu Herlof Andersen (2007) izpostavi pri intervjuvancih prisotnost strahu pred poškodovano ali zmanjšano moškostjo, v splošnem smislu kot posledico izkušnje zlorabe. Nekateri izpostavljeni konstrukti pri tem so dvom o lastni sposobnosti, biti dober spolni partner (izvirno "sexual performance"), občutek izgube dostojanstva in strah pred tem, da posameznik ne zgleda dovolj možato. Poleg tega avtor izpostavi še strah oseb, ki so doživele spolno nasilje, pred oznako, ki se ji ne morejo izogniti, če delijo svojo zgodbo. V očeh drugih na ta način oseba izgubi vrednost, podobno kot rabljeno blago (Herlof Andersen, 2007).

Družbene predstave o spolu še posebej pripomorejo k temu, da moških nismo zmožni videti v vlogi žrtve, pravi Weiss (2010). Socialni konstrukt ženstvenosti ustreza splošni predstavi žrtve spolne zlorabe – obema se pripisujeta fizična šibkost in spolna ranljivost. Na drugi strani socialni konstrukt moškosti nasprotuje splošni predstavi, ki jo imamo o osebah, ki doživljajo nasilje, še posebej pa o moških, ki imajo izkušnje spolnih zlorab. Moški naj bi bil močan, samozadosten in naj bi se izogibal vedenjem, ki se povezujejo z ženstvenostjo. Moška viktimizacija ne vzdrži dominantnih idealov o moškosti (Javaid, 2015).

Weiss (2010) med izsledki svoje raziskave na ameriški populaciji navaja, da je pri moških trikrat bolj verjetno kot pri ženskah, da bodo v pripovedi o izkušnji spolne zlorabe razkrili, da so pred dogodkom uživali alkoholne pijače ali droge. Kot razmišlja avtorica, to morda le nakazuje dejstvo, da moški na splošno pogosteje uživajo alkoholne pijače ali droge, mogoče pa je tudi, da moški spolne zlorabe lažje priznajo, če sta bili njihova presoja in zmožnost upiranja zmanjšani zaradi konzumiranja alkoholnih pijač

ali drog. Z maskulino aktivnostjo (pitjem alkohola) uravnotežijo feminilne konotacije, vezane na spolno zlorabo, in pozitivno vplivajo na samoreprezentacijo ter ponovno prevzamejo moškost. Na ta način vsaj delno opravičijo svojo viktimizacijo, še posebej pa to velja v primerih, ko je napad storila ženska.

Še eno vedenje, ki moškim pomaga izraziti svojo maskulinitet v situacijah, ki lahko vodijo v spolno zlorabo, je fizično upiranje oz. borba ali povračilo, nadaljuje Weiss (2010). Na ta način moški pokažejo, da so imeli nadzor nad situacijo in so lahko sami poskrbeli zase na zelo maskulin način. Bolj verjetno je, da bodo moški fizično silo uporabili, kadar je storilec moški, in manj, kadar je to ženska. Razlog za to lahko tiči v normi, da moški ženske ne sme udariti. Prav tako heteroseksualni moški ogorčeno brani svojo heteroseksualnost, ki jo moški napadalec ogroža. Kljub temu da je seksualna pozornost s strani ženske lahko neželena, obstaja možnost, da moški obenem občuti zvišanje statusa zaradi izražene spolnega zanimanja ženske. Nasprotno moški storilec ogroža maskulino identiteto žrtve, še posebej, kadar le-ta ni gej¹.

V luči percepcije moških kot tistih, ki so fizično močnejši od žensk, se pogosto pojavlja vprašanje, kako je sploh mogoče, da ženska posili moškega, če se pa le-ta lahko brani. Dognanja pa kažejo, da to ni res in da moški prav tako kot ženske v primeru spolnega nasilja otpnejo ter so nezmožni reagirati in se braniti pred nadlegovanjem (Mezey in King, 1989, v Weare, 2018).

Primeri, ko je storilka spolne zlorabe ženska, so bili v ameriški raziskavi (Weiss, 2010) prijavljeni le v 7 %, medtem ko je v primeru spolne zlorabe moškega s strani moškega prijavljenih 22 % primerov. Avtorica to povezuje z normo moškosti in občutkom sramu, ko moški s to normo ni skladen. Prav tako je verjetno, da v primerih spolne zlorabe s strani moškega pride do resnejših fizičnih poškodb, moški pa zlorabo s strani moškega dojemajo kot resnejši prekršek kot pa zlorabo s strani ženske. Avtorica predvideva, da

¹ V pregledani literaturi se vsebina večkrat nanaša ali na heteroseksualno ali homoseksualno usmerjene moške, ob tem pa avtorice članka želimo opozoriti še na druge spolne usmeritve, ki so tu spregledane. Predvidevamo, da se tudi osebe, ki svojo spolno usmerjenost definirajo drugače od naštetih dveh možnosti, znajdejo v vlogi žrtve ali storilca spolnega nasilja. To je še en pokazatelj heterogenosti skupine moških z izkušnjo spolne zlorabe, na katero se pozablja.

zato, ker spolna zloraba s strani ženske ne ogroža heteroseksualne identitete moškega. K vsemu temu doda še pričakovanje posmeha in stigme zaradi viktimizacije s strani ženske.

SPOPRIJEMANJE MOŠKIH Z IZKUŠNJO SPOLNEGA NASILJA

Pogosto se pojavljajo napačna sklepanja o tem, kako (ali če sploh) so moški lahko prizadeti zaradi spolnega nasilja. Pri ženskah so kot rezultat lahko fizične poškodbe nožnice, nosečnost in podobno. Moški sicer ne zanosi, je pa zanositev še vedno lahko posledica nekonsenzualnega spolnega akta, pri čemer ima moški, ki je bil posiljen, bistveno manj besede pri tem, kaj se z (ne)želeno nosečnostjo zgodi (Weare, 2018). Kot zelo jasno telesno posledico spolnega nasilja se omenja tudi spolno prenosljive okužbe, ki se pojavijo tako pri moških kot ženskah, ki imajo izkušnjo spolnega nasilja, in ravno tako lahko posameznikovo psihofizično stanje močno negativno zaznamuje (Amar in Wolbert Burgess, 2009, Ledray, 2005, v Weare, 2018).

Moški z izkušnjo spolnega nasilja poročajo o težavah spoprijemanja s svojimi občutki glede izkušnje. V teoriji zasledimo pojem "lucky boy syndrome" ali v približnem prevodu sindrom srečnega fanta, ki moškim, ki so doživeli spolno nasilje, ne prizna, da so bili prizadeti, temveč sklepa, da moškemu pač ni bilo treba narediti nič za to, da je seksual. Teza o srečnih fantih izhaja iz tega, da mladeniči nujno uživajo v seksu in jim zatorej agresivne ženske ta del olajšajo. Zaradi tega se zgodi, da moški ne prepoznajo svoje izkušnje kot spolne zlorabe (Weare, 2018).

Na njihovo percepcijo torej močno vplivajo nasprotujoči si občutki glede same izkušnje in spremembe dojemanja le-te. Nekateri na primer poročajo, da so izkušnjo šele pozneje v življenju (v luči pridobljenega novega znanja) interpretirali kot travmatično oz. kot spolno nasilje. Preko tega spreminjajo in prilagajajo svoje dojemanje moškosti (Petersson in Platin, 2019). Sprejetje moškega, da je bil posiljen, in opredelitev sebe kot osebe, ki ima izkušnjo spolnega nasilja, zanj pomeni, da se je spolni zločin res zgodil.

Moški svojo viktimizacijo še lažje opredelijo kot posilstvo, če so ob tem pokazali lastnosti, ki podpirajo hegemono moškost (kot je npr. alkoholiziranost v času spolne zlorabe). Skozi ta izpogajana dejstva, družbene odnose in spolna pričakovanja se oblikuje samozaznava viktimizacije moških in, ki tudi vpliva na odločitev glede prijave zlorabe. Moški se z upiranjem storilcu_ki oddalji od negativnih konotacij viktimizacije, ki osebi pripišejo pasivnost, nemoč in šibkost, ter se bolj približajo opredelitvi "preživelega" (izvorno "survivor"). Z zavračanjem vloge žrtve si povrnejo občutek, da lahko sami poskrbijo za situacijo in da ni potrebe po prijavljanju dogodka policiji. Kadar se moški odloči, da spolne zlorabe ne bo prijavil, se izogne preizpraševanju svoje hegemonne moškosti (Javaid, 2015).

Herlof Andersen (2007) viktimizacijo in rabo izraza "žrtev" vidi onkraj njune sposobnosti odvzema avtonomije osebi in izpostavi pozitiven učinek, ki ga lahko ima na posameznika_co. Zasedanje položaja žrtve lahko predstavlja odskočno desko na poti k oblikovanju nove zgodbe posameznika_ce po izkušnji zlorabe, namesto da bi predstavljal predvsem stigmo. Z videnjem sebe kot žrtve si človek dopusti, preložiti občutek krivde, ki je povezan s spolno zlorabo, s sebe na storilca_ko.

PRIPOROČILA ZA NADALJNJE DELO NA PODROČJU SPOLNEGA NASILJA NAD MOŠKIMI

Za boljši pregled stanja in več ozaveščenosti na področju spolnega nasilja nad moškimi bi bila v Sloveniji potrebna izvedba obširne raziskave o tej temi. Na splošno tudi Peterson idr. (2011) ugotavljajo, da je potrebnih več raziskav, ki bi se ukvarjale s spolnim nasiljem nad moškimi. Predvsem bi bila nujna standardizacija definicije spolnega nasilja nad moškimi, saj so nekatere študije k problemu pristopile zelo široko in z ohlapnimi definicijami, druge pa so upoštevale le zakonsko opredelitev spolne zlorabe oziroma zakonsko opredelitev posilstva. Standardiziran pristop bi moral zajeti širok spekter izkušenj s spolnim nasiljem, razlikovati bi moral med izkušnjo v otroštvu oziroma v odraslosti ter med spolom storilcev_k.

Peterson idr. (2011) navajajo več težav pri raziskovanju posledic, ki jih spolno nasilje povzroči moškim:

1. Težko je ugotoviti povezave med spolnim nasiljem in posledicami na duševno in fizično zdravje ter na samo spolnost. Avtorice se sprašujejo, ali je spolno nasilje povzročilo problem (npr. pretirano rabo alkohola kot način spopadanja s travmo spolnega nasilja) ali pa je ravno ta problem (recimo pijano stanje in manjša zmožnost obrambe) bil tisti ogrožujoč dejavnik, ki je moškega izpostavil zlorabi.
2. Dejanske prijave spolnega nasilja so lahko odvisne od posledic, ki jih nasilje pusti. Avtorice predvidevajo, da se moški navadno odločijo za prijavo šele v hujših primerih spolne zlorabe, kot je na primer posilstvo. V teh primerih so tudi bolj pripravljeni sodelovati v raziskavah, medtem ko osebe, ki imajo izkušnjo spolnega nasilja drugih oblik, le-te pogosto ne prijavijo in tako niso vključene v raziskave. Takšni podatki nam lahko dajo neizdelano sliko vseh tistih moških, ki so doživeli spolno nasilje.
3. Veliko vlogo igra tudi spol. Pogosto se pojavljajo predvidevanja, da moški zaradi spolnega nasilja utrpijo manj negativnih posledic. Obstaja pa verjetnost, da moški samo pogosteje niso pripravljeni priznati, da občutijo negativne psihološke posledice, če te niso v skladu s stereotipi, ki veljajo za njihov spol. Tako bodo na primer (v primerjavi z ženskami) bolj pripravljeni priznati težave, kot sta neobvladovanje jeze ali alkoholizem.

Walker idr. (2005) opozarjajo, da osebe moškega spola z izkušnjo spolne zlorabe navajajo, da bi bilo potrebno izboljšati dostopnost podpornih služb, vzpostaviti podpirne skupine, 24-urne telefonske linije, izboljšati dostop do strokovne pomoči ter usposobiti zaposlene na policiji za delo z moškimi, ki so doživeli spolno zlorabo.

Organizacije, ki delajo z osebami z izkušnjo spolnega nasilja, bi morale zagotoviti varen prostor, kjer bi moški lahko izrazili svoje strahove, pretresenost, ranljivost, hkrati pa iskali strategije spoprijemanja s svojo izkušnjo (Javaid, 2019). Če ta pričakovanja ne bodo izpolnjena, bodo moški precej verjetno izpostavljeni občutku

sramu, manj verjetno pa bodo deležni empatije ter razumevanja s strani policistov_k ali drugih strokovnih delavcev_k (Javaid, 2016). Moški, ki so bili podvrženi spolnemu nasilju, so lahko izpostavljeni tudi sekundarni viktimizaciji s strani policije zaradi nedoseganja standardov in zahtev hegemonne moškosti (Javaid, 2015). Walker idr. (2005) so v Veliki Britaniji izvedli deskriptivno študijo s štiridesetimi osebami moškega spola, ki so imele izkušnjo analne spolne zlorabe v odraslosti. Podatki so pokazali, da je 35 (37,5 %) anketirancev vsaj eni osebi razkrilo spolno zlorabo, 5 (12,5 %) anketirancev pa do sodelovanja v raziskavi izkušnje ni razkrilo nikomur. Zaskrbljujoči so podatki, da se je izmed 40 anketirancev le 5 oseb odločilo za prijavo policiji. Izmed teh je imela zgolj ena oseba pozitivno izkušnjo z obravnavo. Ostali štirje so navedli, da je bila policija v postopku nesočutna, nezainteresirana in homofobna.

Malo verjetno je, da bodo moški sami od sebe pripravljeni razkriti svoje izkušnje spolnega nasilja, preden bo do odkritega priznavanja teme prišlo med raziskovalci_kami in terenskimi delavci_kami. Zato je zelo pomembno, da se zavedanje o spolnem nasilju nad moškimi razširi v izobraževalni sistem, družbene storitve in v akademski prostor. Ozkogledni fokus, ki spolno nasilje obravnava zgolj v kontekstu žensk kot žrtev, se mora preusmeriti. Molk o spolnem nasilju nad moškimi le še utrjuje mite, ki trdijo, da "pravi" moški ne more biti posiljen (Javaid, 2015).

SKLEPI

V članku smo želele osvetliti tematiko spolnega nasilja nad moškimi, ki je kljub številnim družbenim spremembam v preteklih letih še vedno tabuiziran in skrit pojav. Na to pri nas nakazuje tudi pomanjkanje slovenske strokovne literature o tej problematiki.

Pri deljenju oseb z izkušnjo spolnega nasilja na moške in ženske sicer poglabljamo dihotomijo spolov, kljub temu pa se nam izkušnjo moških zdi pomembno raziskati posebej, saj se ljudi, ki doživijo spolno nasilje, pogosto predstavlja kot homogeno skupino, ki v marsikaterem diskurzu ne zajema moških in tako zanemari vidik spola ter spolne identitete.

Opozorile bi rade tudi na kontekst nastalega prispevka, saj smo večino vključene literature črpale iz zahodnega sveta, torej Evrope in ZDA. Zaznale smo pomanjkanje literature, raziskav in študij iz drugih delov sveta, pri čemer se sprašujemo, ali je manko literature povezan z ne-prepoznavanjem spolnega nasilja nad moškimi.

Socialna pedagogika je veda, ki se ne ukvarja le s posameznikom_co in različnimi družbenimi skupinami, ki v danem času in prostoru posedujejo manj družbene moči, so potisnjeni na obrobje, ampak tudi s širšo družbo, družbenimi strukturami in neenakomerno porazdelitvijo moči med različnimi družbenimi skupinami. Do širše družbe, njenih institucij in mehanizmov zavzema kritičen odnos (Razpotnik, 2007). Zaradi prevladujoče patriarhalne ureditve in dominantnega diskurza o normativni moškosti je na prvi pogled težko prepoznati moške kot tiste, ki so na obrobju in z manj družbene moči. V primerih spolnega nasilja se moški praviloma pojavlja v vlogi storilca, ki obenem deluje kot urejen, uspešen in prijazen posameznik, kar pa ga še oddalji od stereotipne podobe delikventa. Na drugi strani ima oseba, ki je doživela spolno nasilje, pogosto položaj z manj družbene moči, t. j. na primer ženska ali moški, katerega življenjski slog ne sovпада z družbenimi predstavami moškosti. Pripovedi obeh prič o spolni zlorabi sta si nasprotujoči, družbena moč pa je na strani storilca (Podreka, 2018). Navkljub temu so moški skozi prizmo spolnega nasilja dojeti precej enoznačno: navadno kot storilci, velikokrat pa spregledani kot (potencialne) osebe, ki so lahko izpostavljene spolnemu nasilju, pri čemer so marginalizirani, pozabljeni in stigmatizirani.

S prispevkom nismo želele še dodatno stigmatizirati in viktimizirati moške populacije, ampak opozoriti na dominanten diskurz o normativni moškosti, ki je vpet med posameznike, skupine in širšo družbo, ter ob tem pokazati, kako ta skupek prepričanj vpliva na dojemanje spolnega nasilja nad moškimi. Pri tem želimo opozoriti, da tudi socialni_e pedagogi_nje na dominantne diskurze o moškosti, mite o spolnem nasilju, spolne stereotipe in predsodke nismo imuni_e.

Nalogo socialnih pedagogov_inj vidimo v prepoznavanju spolnega nasilja nad moškimi kot širši družbeni problem, ki ga ne rešujemo zgolj na ravni posameznikov (moških), ki imajo izkušnjo

spolnega nasilja, tako da jim zagotavljamo ustrezno psihosocialno pomoč in podporo².

Predvsem je pomembno, da prepoznavamo izvor spolnega nasilja nad moškimi v širši družbeni strukturi in ga obravnavamo kot takšnega. Tako naloga socialnih pedagogov_inj ni reševanje ljudi kot žrtev sistema, ampak spreminjanje sistema kot takega. Sistema, kjer bo prepoznano ter naslovljeno vsakršno spolno nasilje tako nad moškimi kot tudi ženskami, ki so po izsledkih različnih raziskav še vedno tiste, ki so v večji meri izpostavljene različnim oblikam spolnega nasilja.

Velik pomen pripisujemo tudi preventivnemu delu na področju spolnega nasilja ter dela s storilkami in storilci. Razpotnik (2007) vidi takšen pristop kot zelo pomemben za socialno pedagogiko, iz njega pa lahko izluščimo dva pomembna koncepta: "vzgajanje družbe kot celote" in "ozaveščanje lastnega deleža in lastne odgovornosti pri določenem družbenem pojavu/problemu" (prav tam, str. 31).

Kot eno izmed temeljnih kompetenc in nalog socialnega_e pedagoga_inje prepoznavamo refleksijo lastnega strokovnega dela, svoje osebne in strokovne drže ter stroke same, zavzemanje kritičnega pogleda do širše družbe, njenih struktur in institucij. Preizpraševati moramo, kako diskriminatorni družbeni diskurzi (in prakse) izključujejo določene skupine iz obravnavanih pojavov (Klemenčič, 2007). Zato se nam zdi ključnega pomena, da kritično reflektiramo svoje predsodke, spolne stereotipe, dominantne diskurze o moškosti, mite o spolnem nasilju itd. Pričujoč prispevek je aktualen in relevanten za vse socialne pedagoge_inje, ne glede na mesto zaposlitve in posameznike_ce/skupine, s katerimi delajo.

² Čeprav je tudi to zelo pomembno in avtorice preko literature predpostavljamo, da bo potrebno še veliko dodatnih programov pomoči v slovenskem prostoru, ki bodo usmerjeni v obravnavo moških z izkušnjo spolnega nasilja, izobraževanj strokovnih delavcev_k in organizacij za delo z moškimi, ki so doživeli spolno nasilje.

LITERATURA

- Anderson, I. in Lyons, A. (2005). 'The Effect of Victims' Social Support on Attributions of Blame in Female and Male Rape'. *Journal of Applied Social Psychology*, 35(7), 1400–1417. https://www.researchgate.net/publication/49290279_The_Effect_of_Victims%27_Social_Support_on_Attributions_of_Blame_in_Female_and_Male_Rape
- Bernik, I., Kogovšek, T., Kuhar, R. in Švab, A. (2018). *Intimni življenjski stili študentov in študentk v Sloveniji*. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Bullock, C. M. in Beckson, M. (2011). Male Victims of Sexual Assault: Phenomenology, Psychology, Physiology. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 39(2), 197–205. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1039.6804&rep=rep1&type=pdf>
- Burt, M. R. (1980). Cultural myths and supports for rape. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(2), 217–30. <http://web.a.ebscohost.com/nukweb.nuk.uni-lj.si/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=57e299b0-a109-4649-b1ff-70fb044a7815%40sdc-v-sessmgr02>
- Connell, R. W. (2012). *Moškosti*. Založba Krtina.
- Connell, R. W. in Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society*, 19(6), 829–859. https://www.jstor.org/stable/27640853?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Davies, M. in Rogers, P. (2006). Perceptions of male victims in depicted sexual assaults: a review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 11(4), 367–77. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.01.002>
- Edley, N. in Wetherell, M. (1997). Jockeying for position: The construction of masculine identities. *Discourse & Society*, 8(2), 203–217. <https://www.jstor.org/stable/42888109>
- Fuchs, S. F. (2004). Male Sexual Assault: Issues of Arousal and Consent. *Cleveland State law review*, 51(1), 93–121. <https://engagedscholarship.csuohio.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1305&context=clevstlrev>

- Herlof Andersen, T. (2007). Speaking About the Unspeakable: Sexually Abused Men Striving Toward Language. *American Journal of Men's Health*, 2(1), 25–36. <https://doi.org/10.1177/1557988307308107>
- Javaid, A. (2015). The Dark Side of Men: The Nature of Masculinity and Its Uneasy Relationship With Male Rape. *The Journal of Men's Studies*, 23(3), 271–292. <https://doi.org/10.1177/1060826515600656>
- Javaid, A. (2016). Voluntary agencies' responses to, and attitudes toward male rape: issues and concerns. *Sexuality and Culture*, 20(3), 731–48. <https://rdcu.be/cfDHC>
- Javaid, A. (2019). What Support? Foucault, Power, and the Construction of Rape. *Qualitative sociology review*, 15(1), 36–60. <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8077.15.1.02>
- Javidi, H., Maheux, A. J., Widman, L., Kamke, K., Choukas-Bradley, S. in Peterson, Z. D. (2020). Understanding Adolescents' Attitudes Toward Affirmative Consent. *The Journal of Sex Research*, 57(9), 1100–1107. <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1711009>
- Kaj je spolno nasilje. (b. d.). <https://www.drustvo-dnk.si/o-nasilju/spolno-nasilje/33>
- Kaj pomeni model "ja pomeni ja"? (b. d.). <https://www.samojapomenija.si/#tri>
- Kassing, L. R., Beesley, D. in Frey, L. L. (2005). Gender role conflict, homophobia, age, and education as predictors of male rape myth acceptance. *Journal of Mental Health Counseling*, 27(4), 311–328. <https://doi.org/10.17744/mehc.27.4.9wfm24f52kqgav37>
- Kazenski zakonik (KZ-1). (2008). *Uradni list RS*, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16, 27/17, 23/20 in 91/20.
- Kearl, H. (2018). *The facts behind the #metoo movement: A national study on sexual harassment and assault*. Stop Street Harassment.
- Kimmel, M. S. (2000). *The gendered society*. Oxford University Press.
- Klemenčič, M. M. (2007). Refleksija strokovnega dela kot ena temeljnih kompetenc. V M. Sande idr. (ur.), *Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke* (str. 159–168). Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

- Korošec, D., Filipčič, K., Zdolšek, S., Koritnik, B., Ambrož, M., Sijerčič-Čolić, H., Fišer, Z. in Šelih, A. (2018). *Veliki znanstveni komentar posebnega dela Kazenskega zakonika (KZ-1)* (str. 905–914). Uradni list Republike Slovenije: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Kuhar, R., Guzelj, P., Drolc, A. in Zabukovec, K. (1999). *O nasilju: priročnik za usposabljanje* (1. ponatis). Društvo za nenasilno komunikacijo.
- Le Mat, M. L. J. (2016). "Sexual violence is not good for our country's development". Students' interpretations of sexual violence in a secondary school in Addis Ababa, Ethiopia. *Gender and Education*, 28(4), 562–580. <https://doi.org/10.1080/09540253.2015.1134768>
- Mitchell, D., Hirschman, R. in Nagayama Hall, G., C. (1999). Attributions of Victim Responsibility, Pleasure, and Trauma in Male Rape. *The Journal of Sex Research*, 36(4), 369–373. <https://www.jstor.org/stable/3813721>
- Mosse, G. L. (1996). *The image of man: The creation of modern masculinity*. Oxford University Press.
- Petersson, C. C. in Plantin, L. (2019). Breaking with Norms of Masculinity: Men Making Sense of Their Experience of Sexual Assault. *Clinical Social Work Journal*, 47(4), 372–383. <https://doi.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1007/s10615-019-00699-y>
- Peterson, Z. D., Voller E. K, Polusny, M. A. in Murdoch, M. (2011). Prevalence and consequences of adult sexual assault of men: Review of empirical findings and state of the literature. *Clinical Psychology Review*, 31(1), 1–24. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0272735810001443>
- Podreka, J. (2018). Odsotnost spolno zaznamovane perspektive v sodobnih razpravah o nasilju nad ženskami. *Ars & Humanitas*, 12(1). <https://doi.org/10.4312/ars.12.1.26-55>
- Razpotnik, Š. (2007). Izzivi socialni pedagogiki: Biti glasnica družbenega obrobja. V M. Sande idr. (ur.), *Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke* (str. 23–36). Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Repič, T. (2008). *Nemi kriki spolne zlorabe in novo upanje*. Celjska Mohorjeva družba.
- Spolno nasilje. (b. d.). <https://zamoc.si/portfolio-item/spolno-nasilje/>

- Suhadolc, T. (2019). *Nasilje nad moškimi* [Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede]. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=75527>
- Turchik, J. A., in Edwards, K. M. (2012). Myths about male rape: A literature review. *Psychology of Men & Masculinity*, 13(2), 211–226. <https://doi.org/10.1037/a0023207>
- Violence against women. (9. 3. 2012). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
- Walfield, S. (2018). “Men cannot be raped”: Correlates of male rape myth acceptance. *Journal of interpersonal violence*, 00(0), 1–27. <https://doi.org/10.1177/0886260518817777>
- Walker, J., Archer, J. in Davies, M. (2005). Effects of Rape on Men: A Descriptive Analysis. *Archives of Sexual Behavior*, 34(1), 69–8. <https://doi.org/10.1007/s10508-005-1001-0>
- Weare, S. (2018). “‘Oh you’re a guy, how could you be raped by a woman, that makes no sense’: towards a case for legally recognising and labelling ‘forced-to-penetrate’ cases as rape”. *International Journal of Law in Context*, 14(1), 110–13. <https://doi.org/10.1017/S1744552317000179>
- Weiss, K. G. (2010). Male Sexual Victimization: Examining Men’s Experiences of Rape and Sexual Assault. *Men and Masculinities*, 12(3), 275–298. <https://doi.org/10.1177/1097184X08322632>
- World Health Organization. (2002). *World report on violence and health: Summary*. World Health Organization.
- Zaviršek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje: o novih kulturah skrbi*. Visoka šola za socialno delo.

VIDEOIGRE KOT SOCIALNOPEDAGOŠKA INTERVENCIJA V MLADINSKEM KLUBU NA DANSKEM

239

VIDEO GAMES AS A SOCIO-PEDAGOGICAL
INTERVENTION AT A YOUTH CLUB IN DENMARK

Maša Fatur, študentka 4. letnika socialne pedagogike
fatur.masa@gmail.com

POVZETEK

Prispevek predstavlja socialnopedagoške intervencije v mladinskem klubu Klubztekot, preventivni socialnopedagoški organizaciji, ki sem jo obiskala v okviru svoje tritedenske prakse v Aarhusu na Danskem. V ospredje postavlja uporabo videoiger kot novega kreativnega medija, ki je v mladinskem klubu postal pomemben del socialnopedagoških intervencij. Mladinski delavci, ki delujejo v skladu z načelom večdimenzionalnosti in konceptom skupnega tretjega, z omogočanjem igranja videoiger pozitivno vplivajo na motivacijo uporabnikov, povečujejo socialno integracijo in občutek pripadnosti, zmanjšujejo socialno anksioznost in omogočajo novo, uspešno izkušnjo, ki pozitivno vpliva na samovrednotenje otroka ali mladostnika. Namen prispevka je poudariti pomembnost razumevanja socialnopedagoške teorije in prakse kot celote, predstaviti dobro prakso iz tujine ter s pomočjo osebne

izkušnje s socialno izključeno uporabnico odgovoriti na vprašanje, kako uporaba videoiger ob hkratnem zavedanju njihovih pasti pripomore h kakovostnemu razvoju veščin, socialni vključenosti, opolnomočenju, deluje preventivno in hkrati omogoča pozitivne spremembe, ki so glavni cilj socialnopedagoških intervencij.

KLJUČNE BESEDE: *videoigre, socialnopedagoške intervencije, mladinsko delo, Danska.*

ABSTRACT

The paper presents socio-pedagogical interventions that take place at the Klub2teket youth club, a preventive socio-pedagogical institution that I visited as a part of my three-week internship in Aarhus, Denmark. It emphasizes the use of video games as a new creative media, which has become an important part of the socio-pedagogical interventions in place at the youth club. Youth workers, who work in accordance with the principle of multidimensionality and the concept of Common Third, understand that video games have a positive effect on user motivation, increase social inclusion and a sense of belonging, reduce social anxiety and enable new, successful experiences that positively affect the self-image of a child or adolescent. The purpose of this paper is to stress the importance of understanding the theory and practice of social pedagogy as a whole, to present good practices from abroad and to answer, based on personal experience with socially excluded users, the question of how video games help strengthen skills, work preventively and enable positive changes, which are the main goal of such interventions.

KEYWORDS: *video games, socio-pedagogical interventions, youth work, Denmark.*

UVOD

Današnja družba je vsak dan priča novim tehnološkim spremembam, ki vplivajo tudi na področje vzgoje in izobraževanja. Uporaba novih tehnologij in razvoj spleta mladim omogočata nove načine komuniciranja v virtualnem svetu, kar pa vpliva tudi na mladostnikovo¹ resničnost. Čeprav ima uporaba spleta na posameznika različne učinke, odrasli po rezultatih raziskave "Youth on the Net" le-to (zlasti pri otrocih) prehitro označijo kot zgolj negativno (Rapuš Pavel, 2012). Prav zato me je med opravljanjem tritedenske prakse v mladinskem klubu Klubzteket na Danskem presenetil pozitiven odnos mladinskih delavcev do uporabe spleta, še posebej do igranja videoiger. Soba, opremljena z desetimi računalniki, je na voljo vsem uporabnikom od desetega do osemnajstega leta, ki bi želeli eno uro v popoldnevu nameniti igranju videoiger, pod pogojem, da kasneje sodelujejo še pri vsaj eni aktivnosti. V praksi sem spoznala, da so videoigre v mladinskem klubu postale pomemben del socialnopedagoških intervencij, ki se tam odvijajo. Posegi, ki potekajo v življenjskih prostorih uporabnikov in sledijo načelu večdimenzionalnosti ter konstrukcionistični paradigmi, stremijo k razvijanju veščin in h krepitvi življenjskih ter socialnih kompetenc, socialni integraciji in preprečevanju socialne izključenosti, ustvarjajo občutek skupnosti in pripadnosti ter gradijo odnos med otroki, mladinskimi delavci in okoljem, v katerem intervencije potekajo. Mladinski klub Klubzteket je le ena izmed mnogih preventivnih organizacij na Danskem, ki na podlagi vrednot mladinskega dela stremi k socialni integraciji mladih, dvigu kakovosti življenja in zmanjšanju različnih tveganj, ki jih predstavlja okolje.

Ker menim, da lahko uspešne in inovativne prakse socialnopedagoškega dela v tujini zgolj obogatijo in nadgradijo že obstoječe preventivne in druge interventne programe v Sloveniji, poleg tega pa videoigre zaradi negativnega prizvoka in demonizacije predvsem v šolskem okolju niso pogosto uporabljen medij za doseganje želenih sprememb, bom v prispevku s povezovanjem socialnopedagoške

¹ Vsi izrazi, zapisani v slovnični obliki moškega spola, so uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za vse spole.

teorije in osebne prakse v mladinskem klubu predstavila videoigre in njihovo vlogo v okviru socialnopedagoških intervencij pri delu z otroki in mladostniki. Ob tem želim poudariti, da namen prispevka ni vrednotenje ustreznosti uporabe videoiger, temveč zgolj predstavitev uspešnega primera njihove uporabe pri interveniranju, kar bom na koncu pokazala tudi na osebni primeru vzpostavljanja odnosa z desetletno deklico.

VIDEOIGRE KOT SOCIALNOPEDAGOŠKA INTERVENCIJA

Socialnopedagoške intervencije so posegi, ki so namenjeni spreminjanju socialnega konteksta ali pa se usmerjajo k uporabniku z namenom blaženja posledic družbene deprivilegiranosti (Kobolt, 1997). Usmerjene so predvsem v tiste družbene segmente, ki bi jih lahko označili kot konfliktne, zato je pomembno, da se socialni pedagog prilagodi in išče rešitve znotraj danih razmer ter z uporabnikom raziskuje, kaj le-ta potrebuje (Kobolt in Rapuš Pavel, 2006). Cilji interveniranja so med drugimi povečanje znanja in veščin za kreativno reševanje problemov, vpliv na dvig kompetentnosti oz. vzpodbujanje močnih točk uporabnika, prispevanje k spoznanju o lastni vrednosti, zmanjševanje negotovosti, izboljšanje uvida v svoje probleme in probleme okolja, dostop do virov moči ter tudi izboljšanje vključenosti v družbeno okolje (prav tam). Socialnopedagoške intervencije svoje cilje dosegajo različno; v zadnjih desetletjih je prišlo do redefinicij in sprememb interveniranja, npr. v okviru skupnostnih oblik dela in praktične usmerjenosti v življenjski prostor posameznika, kjer so izobraževanje in vzgoja ter osebna življenjska orientacija uporabniku omogočene tako znotraj njegovega ožjega kot tudi širšega življenjskega prostora (Kobolt, 1997).

Zanimivo je opazovati, kako različne intervencije pripeljejo do želenih sprememb in kateri pristopi ter metode se kažejo kot najboljši v različnih okoljih. Storo (2013) meni, da socialnopedagoški kontekst ustvarjajo odnosi in struktura, ki privedejo do spremembe, kar je tudi cilj in namen posegov, ki so raznoliki. Kot posege

socialni pedagogi uporabljamo različne aktivnosti in medije, saj je izbor le-teh odvisen od skupne ocenitve tako posameznikovega položaja in njegovih potreb kot tudi od njegovih življenjskih ciljev in osebnih izbir (Kobolt in Rapuš Pavel, 2006). Iz perspektive konstrukcionistične teorije je prav iskanje inovacij in novih načinov socialnopedagoških intervencij tisto, kar ustvarja prostor za različne poglede na izbran pojav (prav tam). Med oblikami intervencij in izbranimi metodami me je v času prakse v Klub2teket nedvomno najbolj presenetil socialnopedagoški kontekst igranja videoiger, ki so bile otrokom dostopne vsak dan. Enkrat tedensko je v klub prišel tudi profesionalni igralec videoiger, ki je otrokom pokazal, kako biti v tem še bolj uspešen.

Ob tem sem se vprašala, zakaj bi mladinski delavci želeli spodbujati preživljanje "kakovostnega" prostega časa pred ekranom. Jessen (1999) meni, da odrasli preizprašujejo dobrobit videoiger in njihov vpliv na otroke in mladostnike že od njihovega začetka, prav tako pa Rapuš Pavel (2012) trdi, da so rezultati raziskave "Youth and the Net" pokazali, da odrasli prehitro označijo splet in igranje videoiger kot negativno in tvegano okolje. In čeprav sem tudi sama del generacije, ki je besedo "splet" spoznala že v vrtcu, ni bil moj prvi odziv nič kaj drugačen od odziva tistih, ki so ga spoznali bistveno pozneje, v odrasli dobi. Ker imajo vsi uporabniki svoje telefone in računalnike (ki so jih dobili v šoli zaradi epidemije covid-19 v primeru šolanja na daljavo), se mi je zdelo, da le-te uporabljajo večino svojega prostega časa. Opazila sem, da poznam predvsem slabosti in pasti videoiger, nikoli pa nisem o njih razmišljala kot o npr. načinu, da lahko mladostnik z njihovo pomočjo pripoveduje o sebi ali ustvarja nov odnos. Kako uporaba videoiger pripomore h kakovostnemu razvoju veščin, deluje preventivno in hkrati omogoča pozitivne spremembe? Odgovorov na to vprašanje je več, le-ti pa so spremenili moj pogled na uporabo videoiger med mladimi na splošno in v okviru socialnopedagoškega konteksta v Klub2teket.

VIDEOIGRE V VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNIH INSTITUCIJAH IN PRI MLADINSKEM DELU

Z razvojem sodobnih tehnologij so se v začetku 70. let 20. stoletja prvič pojavile videoigre (Jessen, 1999). Na njihovo množičnost je poleg razvoja televizije pomembno vplival razvoj spleta, ki je radikalno spremenil prostor igranja videoiger, saj je povečal načine in možnosti njihovega igranja, s tem pa spremenil izkušnjo, ki so jo prinašale igralcem (Kavčnik, 2016). Danes si generacije mladih življenja brez rokovanja z najnovejšimi tehnologijami in napravami ne predstavljajo več. Videoiger zato že dolgo ne moremo več razumeti le kot fenomena, rezerviranega za peščico tistih, ki jih zanima uporaba računalnika in novih tehnologij (Jessen, 1999). Tehnološki razvoj je v zadnjih dveh desetletjih močno zaznamoval otroško igro, zanimanje za videoigre pa se je v zadnjih treh desetletjih hitro razširilo med več generacij, predvsem med tiste, ki so s sodobnimi mediji obkrožene že od rojstva in so nove tehnologije prevzele "za svoje" ne glede na (ne)odobravanje starejših generacij (prav tam). Prensky (2001) navaja, da je že leta 2001 povprečen študent v življenju bral 5.000 ur, medtem ko je igranju videoiger namenil 10.000 ur in gledanju televizije 20.000 ur, poleg tega pa so videoigre medij, v katerega so igralci pripravljeni vložiti več časa kot v druge medije. V zadnjih letih pa so se videoigre razširile tudi v izobraževalne namene; vedno pogosteje vstopajo v različne vzgojno-izobraževalne institucije, mladinske centre ipd. (Erickson in Sammons-Lohse, 2021).

V šolskem okolju Vončina Vodeb (2013, v Kavčnik, 2016) govori o demonizaciji videoiger, saj pravi, da učitelji brez znanja o značaju sprememb, ki jih prinaša sodobna tehnologija in z njo videoigre, le-te demonizirajo in jim, namesto da bi iskali načine, kako jih uporabiti v vzgojno-izobraževalne namene, pripisujejo krivdo za negativne vzgojne učinke. Toda kljub trudu (nekaterih) šolskih okolij, da bi se izognili temi uporabe spleta in videoiger ali pa le-te demonizirali, njihova razširjenost kaže na to, da ne moremo več izbirati, ali so teme pedagoško pomembne ali ne. Razlika v dojetju videoiger je po mnenju Tapscotta (1998, v Jessen, 1999) izjemnega pomena za prihodnost, saj lahko prav različno dojetanje

vodi do novega medgeneracijskega konflikta (angl. new generation struggle). Pintarič (2012) prav zato poudarja, da je posredovanje pomembno in potrebno, a zahtevno – tako za tiste, ki jim je elektronski svet tuj in ga zato pojmujejo kot “nujno zlo”, kot tudi za otroke in mladostnike, ki si sveta brez elektronskih naprav ne znajo več predstavljati. Ta razkorak med različnimi svetovi odraslih in otrok oz. v šolskem kontekstu učiteljev in učencev Prensky (2001) opiše s poimenovanjem učiteljev “digitalni priseljenci” (angl. digital immigrants) in učencev “digitalni domorodci” (angl. digital natives). Avtor (prav tam) poudarja, da je ključna težava medgeneracijskega konflikta, ki ga sproža sodobna tehnologija, v tem, da “digitalni priseljenci” za namen poučevanja in komuniciranja uporabljajo “starinski” jezik, ki so se ga naučili pred razvojem sodobnih tehnologij, ki pa je drugačen od jezika “digitalnih domorodcev”, torej učencev. Zaradi tega se pri poučevanju učitelji srečujejo z veliko ovirami – poleg tega, da ne cenijo vseh novih veščin in znanj, ki jih učenci z uporabo sodobnih tehnologij pridobivajo vsak dan, učnega procesa ne prilagajajo novim generacijam in njihovem svetu, saj zanikajo nove načine učenja, kot sta gledanje filma ali igranje videoigre (prav tam). Prensky (prav tam) zato meni, da bi morali odrasli, namesto da le spominjajo in opominjajo, kako je bilo nekoč, priznati, da jim je digitalni svet tuj, ter za pomoč pri intergaciji prositi (nikogar drugega kot) otroke, s čimer bi se naučili jezika nove generacije in bili pri svojem delu uspešnejši. Takšen pristop je del nove, obrnjene paradigme, ki prenos znanja s starejših na mlajše prvič v zgodovini radikalno obrne in otroke razume kot eksperte iz izkušenj – kot sogovornike in sopotnike v problemu in rešitvi (Čačinovič Vogrinčič, 2010).

Videoigre so kot pogost medij, ki ga mladi uporabljajo v prostem času, vstopile tudi na polje mladinskega dela. Glavna naloga mladinskega dela je spodbujanje mladih, da na podlagi lastnih prizadevanj prispevajo k vključevanju v družbo in s tem krepijo svoje kompetence ter prispevajo k razvoju skupnosti (Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010). Opolnomočenje mladih pa mora potekati v vseh njihovih okoljih, tudi digitalnih. Če želi biti mladinsko delo v koraku s časom in družbenimi spremembami, mora biti po mnenju Lauha in Nölvak (2019) ves

čas radovedno, prilagodljivo, drzno in pripravljeno eksperimentirati z novimi tehnologijami, saj bi v nasprotnem primeru lahko postalo nepomembno za mlade, ki jim je namenjeno. Zaradi tega sta prisotnost mladinskih delavcev na spletu in njihovo poznavanje videoiger ter družbenih omrežij nujna. Poleg tega mladinsko delo že od nekdaj naslavlja nove družbeno-kulturne fenomene med mladimi in odgovarja na tisto, kar je mladim v določenih obdobjih pomembno, zaradi česar, navajata Lauha in Nölvak (prav tam), so na Finskem igralne konzole vstopile v mladinske centre že v 80. letih preteklega stoletja. Digitalno mladinsko delo, ki po mnenju avtoric (prav tam) deluje na podlagi istih vrednot in stremi k istim ciljem kot druge oblike mladinskega dela, se je izkazalo kot ključno predvsem v času epidemije covida-19, ko je bilo fizično srečevanje v mladinskih centrih onemogočeno.

Videoigre so poleg vzgojno-izobraževalnih ustanov in mladinskih centrov vstopile že v skoraj vsako gospodinjstvo, zato je preseñetljivo, kako malo pozornosti namenjam o njihovemu raziskovanju in njihovi uporabi, ki sega onkraj "zgolj" zabave ali koristi za namen izobraževanja (Granic idr., 2014). Večina raziskav o videoigrah in vplivih, ki jih le-te imajo na igralce, predstavlja le njihove negativne vplive na posameznika in opozarja na škodljive posledice, kot so nasilje, odvisnost in depresija, in čeprav teh rezultatov ne gre zanamrjati, Granic idr. (prav tam) menijo, da potrebujemo bolj uravnotežen pogled, ki bo opozarjal tako na slabosti kot na prednosti igranja videoiger. O videoigrah moramo namreč začeti razmišljati s pozicije, kjer njihova prisotnost ni več vprašanje, temveč realnost vsakdanjika, v katerega vstopamo. Prav zato moramo preseči dihotomijo dobro – slabo, ki se nanaša na iluzijo, da bi lahko ločili dobre in slabe učinke sodobne tehnologije, medtem ko gre za vidike ene in iste zmogljivosti (Burbules in Callister, 2000, v Kavčnik, 2016). Granic idr. (2014) dodajajo, da dihotomija dobro – slabo ali nasilno – prosocialno spregleda vedno bolj kompleksno, raznoliko in socialno naravo videoiger v današnjem času.

VPLIV VIDEOIGER NA OTROKE IN MLADOSTNIKE

Pojav tehnologije temelji na spoznanju, da spremembe v tehnologiji spremljajo tudi spremembe na drugih področjih, med njimi tudi spreminjajo uporabnika, zato Callister (2000, v Kavčnik, 2016) meni, da odnos do tehnologije ni le enosmeren ali instrumentalen, temveč obojestranski in odnosen. Prav zato je pomembno, da starši, mladinski delavci, socialni pedagogi in drugi odrasli spoznajo svet videoiger in do njih zavzamejo ustrezno držo, s katero otrokom in mladostnikom lahko predstavijo različne vplive iger po tem, ko so jih spoznali tudi sami (Jessen, 1999). Granic idr. (2014) pravijo, da bomo šele z raziskovanjem videoiger in preseganjem dihotomije, ali so videoigre "le" dobre ali "le" slabe, spoznali njihovo kompleksnost in interaktivnost ter jih začeli sprejemati kot medij, ki pomembno vpliva na kognitivni, socialni in čustveni razvoj posameznika. V želji, da bi poznavanje vplivov igranja videoiger poglobilo razumevanje njihove kompleksnosti, bom v nadaljevanju predstavila različne vplive uporabe spleta in igranja videoiger, ki so po mnenju Rapuš Pavel (2012) tako pozitivni kot negativni. Ker po mnenju Granic idr. (2014) večina raziskav videoiger navaja predvsem njihove negativne učinke, ki jih ne smemo zanemarjati, pa to ne pomeni, da so videoigre "le" slabe, zaradi česar bom več prostora namenila predvsem razpravi o njihovih koristih za otroke in mladostnike.

Jessen (1999) pravi, da odrasli preizprašujejo dobrobit videoiger in njihov vpliv na otroke in mladostnike že od njihovega začetka v 70. letih 20. stoletja. Pintarič (2012) izpostavlja, da kot past videoiger avtorji največkrat navajajo negativne posledice za otrokov fizični razvoj (predvsem ob neupoštevanju omejitve časa pred ekranom), psihični razvoj (npr. v primeru, da je to otrokov edini tip igre, da spodbuja socialno izolacijo ipd.), etični razvoj (če so otroci izpostavljeni spolnim, nasilnim ali sovražnim vsebinam) in kot grožnjo tradicionalni kulturi iger oz. drugim družabnim igram. Griffiths (1996, v Rapuš Pavel, 2012) meni, da zasvojenost z igranjem videoiger vodi v antisocialno vedenje in zanemarjanje socialnih stikov v socialnem življenju, podobno pa pravi tudi Jessen (1999), ki dodaja, da so videoigre začele nadomeščati socialne stike med mladimi, saj gre za individualno in antisocialno aktivnost, le-ta

pa otroke spodbuja k individualnosti in izolaciji. Avtor (prav tam) opozarja tudi na naraščajoče nadlegovanje otrok in mladostnikov na spletu. Nazadnje Pintarič (2012) problematizira tudi neustrežno vodenje s strani odraslih, ki se pogosto odraža v dveh skrajnostih: kot popolna prepoved ali pa pasivna drža. Avtorica (prav tam) meni, da bi bilo namesto omejevanja uporabe videoiger bolje poiskati način, kako skupaj z otrokom ali mladostnikom razmišljati o teh igrah, njegovih željah, občutkih in motivaciji z namenom, da bi otrok nato znal sam odgovorno in svobodno presojudati, kaj, kako in kdaj videoigre uporabljati. Na ta način bi se lahko otrok naučil odločati za tiste igre, ki imajo jasen in pozitiven cilj, v katerih junak npr. ne uničuje življenj, temveč jih rešuje. Pomembno vlogo pri tem lahko poleg staršev zavzamejo tudi socialni pedagogi, mladinski delavci in vsi drugi, ki so v stiku z otroki in mladostniki, saj so prav oni tisti, ki igranju videoiger pripišejo dodatno vrednost, pomen oz. drug kontekst (Kavčnik, 2016). Vodenja refleksija ob koncu igranja lahko prepreči negativne vplive videoiger, poleg tega pa le-ta pomaga igralcem izstopiti iz igrane vloge v igri in jim razširi pogled na tematiko, pridobljena znanja in uporabljene strategije (prav tam). Tudi Gee (2003) meni, da poleg kakovosti igre, ki lahko spodbudi kritično učenje in razmišljanje, le-tega spodbudijo tudi vsi ljudje okrog igralca – tako soigralci kot tisti, ki igre ne igrajo. Če ti spodbujajo refleksijo, meni Gee (prav tam), tudi s tem spodbujajo kritično in metarefleksivno razmišljanje o igri, njeni grafični podobi in vlogi, ki jo v njej zavzema igralec.

Kako pa lahko uporaba videoiger pripomore h kakovostnemu razvoju veščin, deluje preventivno in hkrati omogoča pozitivne spremembe? Videoigre pozitivno učinkujejo neposredno na otroka – utrjujejo njegovo samopodobo in samospoštovanje, pomembne pa so tudi za otrokovo samospoznavanje (Pintarič, 2014). Granic idr. (2014) navajajo, da z igranjem videoiger otroci in mladostniki razvijajo svoje kognitivne sposobnosti in se z eksperimentiranjem učijo reševanja zapletenih izzivov in težav. Kot navaja Prenskey (2012, v Granic idr., 2014), so videoigre medij z “malo navodili”, zaradi česar morajo mladi s preizkušanjem in na podlagi preteklih izkušenj rešiti različne naloge, s čimer zbirajo različna znanja, ki jim pomagajo v

nadaljevanju igranja². Igranje videoiger spodbuja tudi kreativnost in vztrajnost, saj mladi po neuspelem poskusu igranja videoigre z njim nadaljujejo, kar se po mnenju avtorjev Ventura, Shute in Zhao (2013) lahko odraža v boljšem učnem uspehu. Gee (2003) dodaja, da se mladi z igranjem učijo novega jezika oz. računalniške pismenosti, hkrati pa jih igre spodbujajo k aktivni vlogi igralca in s tem h kritičnemu mišljenju. Videoigre lahko pozitivno učinkujejo tudi na posameznikov čustveni razvoj, saj igranje pogosto sproža pozitivna čustva, kot so dvig razpoloženja, sprostitiv in zmanjšanje anksioznosti, obenem pa videoigre predstavljajo varen prostor za sprejemanje in reševanje občutkov jeze, žalosti in vznemirjenosti (Granic, idr. 2014). Ob tem avtorji (prav tam) poudarjajo, da je potrebno preveriti, ali posamezniki z negativnim razpoloženjem igrajo videoigre, ker se želijo prenehati počutiti slabo, ali je igranje iger njihov način izogibanja neprijetnim čustvom ter v kolikšni meri igranje videoiger resnično napoveduje izboljšanje razpoloženja, kar pa bi bilo potrebno raziskati s časovno občutljivejšimi modeli (npr. dnevniški zapisi). Tudi Jessen (1999) poudarja pozitiven pomen videoiger za mladostnikov čustven razvoj, saj meni, da lahko videoigre delujejo prav nasprotno kot antisocialno – spodbujajo druženje in imajo socialni karakter. Mladi velikokrat in raje videoigre igrajo skupaj ter s tem ustvarjajo nov prostor druženja in igranja, poleg tega pa njihova uporaba ni odvisna od predhodnega znanja, kulture uporabnikov ipd., zaradi česar omogočajo socialne stike onkraj razlik v kulturah in primarnih okoljih otrok ter mladostnikov (prav tam). Vzpostavljane novih osebnih odnosov in občutek pripadnosti ob igranju videoiger po mnenju Rapuš Pavel (2012) zadovoljujeta psihološke potrebe otrok, kar Granic idr. (2014) imenujejo socialna korist videoiger. Mladi se med igranjem učijo sodelovanja in prosocialnega vedenja, kar lahko pozitivno vpliva tudi na njihove odnose v drugih okoljih (prav tam). Pintarič (2012)

² Prenksy (2001) na tem mestu primerja odnos "digitalnih priseljencev" in "digitalnih domorodcev" do uporabe novega medija oz. programa in ga ponazori na primeru: prvi pred uporabo vedno skrbno preberejo navodila (angl. manual) in se uporabe lotijo po zapisanih korakih, medtem ko drugi k uporabi pristopijo z eksperimentiranjem in brez branja navodil oz. z zaupanjem, da jih bo program sam vodil skozi potrebne korake.

kot pozitivne učinke videoiger poudarja tudi priložnost, ki jo le-te ponujajo odraslim, tako staršem kot tudi pedagogom, za spoznavanje otroka in njegovega načina reševanja problemov ter videoigre razume kot možnost za odstranjevanje pregrad med generacijami, ko odrasli pokažejo zanimanje za igro.

Videoigre moramo razumeti kot kompleksen medij, ki poleg bolj znanih pasti, kjer največkrat izpostavljam odvisnost, na otroke in mladostnike lahko učinkuje tudi pozitivno. Čeprav otroški igri brez pomislekov pripišemo smiselno funkcijo, jo spodbujamo in dovoljujemo, ker je ključna za otrokov razvoj in učenje, videoiger in njenih igralcev, ki so ponavadi starejši otroci in mladostniki, v storilnostno naravnem svetu ne jemljemo več resno in jim s tem odvzemamo pravico do igranja videoiger (Kavčnik, 2016). To se kaže predvsem v manku raziskav na tem področju in prevladujoči dihotomiji ter demonizaciji videoiger, kljub temu da so mladi prav temu mediju pripravljeni posvetiti največ časa in vanj vložiti največ truda (prav tam). Videoigre po mnenju Granic idr. (2014) ustvarjajo vztrajno in optimistično okolje, kar se pri mnogih igralcih izraža tudi v večji motivaciji in vztrajnosti v šolskem kontekstu. Ob tem avtorji poudarjajo (prav tam), da se vplivi videoiger razlikujejo glede na posameznika, njegove osebne lastnosti in okolje, v katerem živi in spoznava videoigre. V tem kontekstu bom v nadaljevanju predstavila primer danske prakse mladinskih klubov kot preventivnih intervencij v skupnosti.

PRIKAZ PRIMERA PRAKSE IZ TUJINE

SOCIALNOPEDAGOŠKE INTERVENCIJE V MLADINSKEM KLUBU KLUB2TEKET

Med opravljanjem študijske izmenjave na Danskem sem imela priložnost opravljati tritedensko prakso v mladinskem klubu Klub2teket v Aarhusu, drugem največjem mestu na Danskem. Ker mladinski klubi v Sloveniji niso tako razširjeni in poznani kot na Danskem, nisem vedela, kakšne vrste intervencij in oblike ter metode dela z mladostniki lahko pričakujem.

Obiskovanje mladinskih klubov v popoldanskem času je za otroke in mladostnike med desetim in osemnajstim letom na Danskem že dolgoletna tradicija (Københavns kommune, b. d.). V Københavnu, danski prestolnici, mladinske klube obiskuje 70 % mladostnikov, v Aarhusu, drugem največjem mestu na Danskem, pa deluje več kot petinštirideset podobnih organizacij (prav tam). Njihov namen je spodbujanje pozitivnega medvrstniškega okolja, ki temelji na tesnem sodelovanju med otroki oz. mladostniki, mladinskimi delavci, šolo in starši oz. skrbniki otrok (Børn og unge Aarhus kommune, 2018). Mladi so spodbujeni k različnim aktivnostim, ki podpirajo njihove želje in interese, učijo sodelovanja, krepijo odnose in razumevanje sveta, v katerem živijo (prav tam).

Mladinske klube na Danskem bi lahko primerjali z delovanjem mladinskih centrov in mladinskim delom v Sloveniji. Oboji namreč stremijo k spodbujanju mladih, da na podlagi lastnih prizadevanj prispevajo k vključevanju v družbo in s tem krepijo svoje kompetence ter prispevajo k razvoju skupnosti (Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010). Z namenom še boljšega razumevanja delovanja danskega mladinskega kluba in mladinskega dela na Danskem bom, preden podrobneje predstavim intervencije in uporabo videoiger znotraj njih, predstavila vsakodnevno delovanje kluba. Pri tem mi bodo v oporo različni kriteriji po Žižak (2010), ki razlikujejo intervencije glede na raven in obdobje delovanja, dolžino trajanja, okolje, v katerem intervencije potekajo, načine dela z uporabniki, raven strukturiranosti in pristopa k uporabniku.

Mladinski klub Klubzteket je organizacija, ki izvaja preventivne vrste intervencij, saj s svojim delom, ki je namenjeno več generacijam, skuša dvigniti kakovost življenja ter zmanjšati različna tveganja, ki jih predstavlja tamkajšnje okolje. Klub ob popoldnevih vsak delovni dan sprejme več kot osemdeset otrok in mladostnikov. Uporabniki prihajajo prostovoljno, edini pogoj za sodelovanje pa je plačilo članarine enkrat letno, ki zagotavlja izvajanje vseh aktivnosti ne glede na to, kolikokrat na teden otrok obišče klub. Popoldnevi, preživeti v družbi vrstnikov in mladinskih delavcev, otrokom predstavljajo varen prostor, ki poleg podpore omogoča razvijanje različnih sposobnosti in veščin. Kljub velikemu številu mladinskih klubov v Aarhusu so vsi močno povezani z lokalnim

okoljem. Predvsem Klub2teketa, ki se nahaja v neposredni bližini dveh osnovnih šol, kjer se šolajo uporabniki, ter getoiziranega blokovskega naselja, kjer večina teh živi, močno preventivno deluje na področju stigmatizacije zaradi razlik v kulturi, narodnosti in veroizpovedi okoliških prebivalcev. Ti so v veliki večini muslimanske veroizpovedi, otroci, uporabniki kluba, pa so druga ali tretja generacija priseljencev. V bližnji okolici deluje ena večjih danskih tolpaških družb, ki se ukvarja s kriminalom, npr. preprodajanjem prepovedanih drog in posedovanjem orožja. To vpliva na otroke v okolici. Kot primer lahko navedem pogovor, ki sem ga imela z desetletnim dečkom. Ko mi je pokazal videospot svojega brata, ki se ukvarja z rap glasbo, je v njem nastopal tudi mlad fant; ob pogledu nanj je deček pripomnil: "Tega fanta so zdej ustrelil in je mrtu. Bil je prjatu od mojga brata." Mladinski delavci so mi kasneje povedali, da je fant umrl zaradi konflikta med danskimi tolpami; bil je nekdani član kluba, zato je dogodek vse pretresel, a hkrati mladinske delavce opomnil na pomembnost preventivnega dela z mladimi, saj bi sicer le-ti svoje popoldneve preživljali "na ulici", kjer bi se morda že v zgodnjih letih srečali s tolpaškim kriminalom. Klub2teketa torej želi delovati preventivno, kar je po mnenju Stora (2013) pomembno predvsem zaradi omogočanja novih priložnosti otrokom in mladim, intervencija pa odgovarja na kontekst, v kateri poteka.

Način dela z uporabniki je predvsem skupinski, po potrebi pa tudi individualen. Preventivne dejavnosti so načrtovane za skupine otrok glede na njihove interese in želje. V času epidemije covid-19, ko sem opravljala prakso, so bili otroci razdeljeni v skupine glede na svoje razrede, zato so se srečali z raznolikimi aktivnostmi (in ne le s tistimi, ki jih najbolj veselijo) in mladinskimi delavci. Poleg teh v klubu delujejo tudi štirje študenti različnih pedagoških smeri kot prostovoljci ter študenti na praksi. Številčno dovolj velik kader pripomore k temu, da lahko nekaj pedagogov z otroki dela tudi individualno. Kot primer lahko navedem odnos enega izmed mladinskih delavcev in štirinajstletnega fanta s čustveno-vedenjskimi težavami, ki je dvakrat tedensko večer preživel sam z mladinskim delavcem.

Delo v klubu je polstrukturirano, saj so aktivnosti in procesi vnaprej načrtovani in predpisani, a le na nekaterih področjih, saj

je veliko procesov načrtovanih tudi skupaj z uporabniki, h katerim mladinski delavci pristopajo neposredno, zaradi česar je takrat delo malo strukturirano. Mladinski delavci aktivnosti načrtujejo glede na potrebe in želje otrok. Poleg "preprostih" vsakodnevnih aktivnosti so nekatere tudi načrtovane glede na zaznane konflikte in težave med mladimi. Načrtovane intervencije so bile ključne npr. pri delu s skupino trinajstletnih deklet, ki so se močno identificirala s tolpaškim kriminalom in posedovanjem orožja, zato so se mladinski delavci odločili, da večerne aktivnosti namenijo pogovoru in refleksiji o temah, ki so dekletom pomembne.

Klub2teket po kriterijih Žižak (2010) izvaja preventivne socialnopedagoške intervencije vzgojno-izobraževalne narave, ki s skupinskim ter občasno individualnim polstrukturiranim delom in neposrednim pristopom stremi k dvigu kakovosti življenja uporabnikov in zmanjšanju različnih tveganj, ki jih predstavlja okolje. Posegi so raznoliki, saj so odvisni tako od uporabnika in vzroka kot od mladinskega delavca, ki posege izvaja, ter okolja, v katerem se ta odvija.

VIDEOIGRE V MLADINSKEM KLUBU KLUB2TEKET

Socialni pedagogi pri svojem interveniranju upoštevajo koncept večdimenzionalnosti, ki omogoča uporabo izbire različnih metod in tehnik socialnopedagoškega dela, vse pogosteje pa to postajajo tudi novi kreativni mediji (Rapuš Pavel in Bertoncelj, 2015). Kako torej pedagogi videoigre uporabljajo v praksi?

Mladinski klub Klub2teket je različne učinke in posledice intervencij reflektiral ter oblikoval načrt dela oz. uporabe računalniških videoiger z namenom zmanjšanja negativnih učinkov, kot so npr. zasvojenosti, ki lahko, kot pravi Griffiths (1996, v Rapuš Pavel, 2012), vodijo v antisocialno vedenje. Zaradi tega v klubu velja pravilo, da lahko otrok igra videoigre največ eno uro na dan. Poleg tega je pogoj za igranje sodelovanje pri vsaj še eni drugi aktivnosti v tistem popoldnevu. Ne nazadnje je klub nadzorovano okolje: otroci in mladostniki lahko videoigre igrajo le ob prisotnosti vsaj enega pedagoga ali študenta na praksi. Igranje videoiger je tako ves čas pod nadzorom odraslih oz. mladinskih delavcev, kar omogoča

hitro intervencijo v primeru neustrezne uporabe, ki je sicer lahko problematična (Rapuš Pavel, 2012). Pa vendar, zakaj je ena izmed metod socialnopedagoških intervencij prav igranje videoiger in kako le-te privedejo do vidne spremembe?

V Klubzketek igranje videoiger v okviru preventivnih intervencij pomembno vpliva na motivacijo uporabnikov, povečuje socialno integracijo in občutek pripadnosti, zmanjšuje socialno anksioznost ter omogoča novo, uspešno izkušnjo, ki pozitivno vpliva na samovrednotenje otroka ali mladostnika. Klub je pri oblikovanju svojih intervencij izhajal iz pomembnosti prepoznavanja, kaj je otrokom pomembno, kar Kobolt (1997) navaja kot ključno za sodelovanje z uporabniki in njihovo motivacijo za spremembo. Mladinski delavci so spoznali, da so videoigre večini otrok všeč, saj se ob njih zabavajo in sprostijo. Ker jim klub omogoča igranje videoiger ob spremstvu odrasle osebe, otroci radi redno prihajajo v klub, kar je pomemben vir motivacije prostovoljnih uporabnikov. Poleg tega so v klub z željo po možnosti igranja določenih iger, ki jih doma ne morejo, začeli zahajati tudi otroci in mladostniki s težavami pri integraciji in drugi, ki se sicer organizaciji ne bi pridružili. Eden izmed mladinskih delavcev mi je razložil, kako omogočanje igranja videoiger pozitivno vpliva na delovanje organizacije: "Več otrok kot pride, bolje lahko spoznamo okolje, v katerem delujemo, kar vpliva na izboljšanje naše prakse. Otroci igrajo videoigre v vsakem primeru – če jim to prepovemo, bodo šli domov in nadaljevali z igranjem tam. Vendar pa se moramo ob tem zavedati, da ni vsako domače okolje varno okolje. Morda je bolje, da otrok videoigre igra v nadzorovanem in varnem okolju kluba." Po mnenju mladinskega delavca so računalniki in splet pomembni instrumenti socializacije, kar se kaže v množičnosti njihove uporabe. V klubu se socializacijska funkcija kaže predvsem v tem, da je igranje videoiger vedno skupinski, družaben dogodek, med katerim se otroci pogovarjajo ter sodelujejo pri timskih igrah. Omogoča skupen prostor in pogoje za komunikacijo tako med otroki kot med otroki in mladinskimi delavci. To je še posebej pomembno za sicer osamljene otroke, ki jim tehnologija omogoča anonimnost ter s tem zmanjšuje socialno anksioznost. V takšnem primeru je igranje iger v klubu pozitivna sprememba, ki morda lahko vodi v zmanjšanje socialne anksioznosti (Rapuš Pavel,

2012). V klubu pomembno vlogo igra tudi poklicni igralec videoiger, ki otrokom enkrat na teden pomaga pri izboljšanju njihove tehnike, ki jo zahtevajo določene videoigre. Uspešno sodelovanje je ključnega pomena pri delu z otroki s težavami v socialni integraciji, ki imajo po mnenju Kobolt (1997) znižano samovrednotenje, zato je potrebno intervencije usmeriti v njihovo samodoživljanje, podkrepjeno z dejavnostmi, ki bodo posamezniku pomenile novo in uspešno izkušnjo. Čeprav je dejavnosti, ki naštetu spodbujajo, veliko, me je pozitivno presenetil učinek videoiger v Klub2teket in njihov vpliv na odnos med otroki in mladinskimi delavci, ki v tem vidijo priložnost za nadaljnje interveniranje na različnih področjih.

Vplivi igranja videoiger v mladinskem klubu so pozitivni predvsem zaradi refleksivnega dela mladinskih delavcev v življenjskem prostoru posameznikov. Čeprav vedno več mladih igra videoigre, ne smemo pozabiti, da mladi niso homogena skupina, zato so med njimi precejšnje razlike tudi na področju uporabe videoiger (Kuhar, b. d.). Ker je druženje ob igranju postalo del vsakdanjika oz. vsakdanja praksa socializacije mladih, bodo otroci, opozarjata Ito in Bittanti (2010, v Kavčnik, 2016), ki videoiger sploh ne igrajo, verjetno prej socialno izključeni kot tisti, ki jih. Videoigre namreč ustvarjajo novo okolje, nov prostor, zaradi česar bodo ljudje, izključeni iz tega novega okolja, tudi dejansko izključeni iz drugih možnosti (prav tam). Tako kot na drugih življenjskih področjih je tudi na področju uporabe videoiger naloga socialnih pedagogov in mladinskih delavcev preprečevanje socialne izključenosti in zmanjševanje razlik med otroki ter mladostniki z zagotavljanjem dostopa do novih tehnologij in spodbujanjem pridobivanja veščin, ki jih mladostniki potrebujejo za uspešno povezovanje v digitalnih okoljih (Lauha in Nölvak, 2019). V mladinskem klubu so tako računalniki in z njimi dostop do videoiger omogočeni vsem otrokom, ki v klub prihajajo. Ker se med igranjem videoiger mladinski delavci lahko otroku približajo, jim le-ta začne vedno bolj zaupati. Pomembno pa je, da mladinski delavci s svojim znanjem, ki mora biti teoretično podprto, to bližino in zaupanje znajo razumeti in pravilno usmeriti k ciljem intervencije v sklopu "običajnega" in "specifičnega" delovanja, kakor Storø (2013) opisuje delovanje socialnih pedagogov v praksi ter koncepta *skupnega tretjega*. "Običajno" delo se kaže s tem, da je polje dela

strokovnjaka usmerjeno v vsakdanje, običajne situacije, kot so npr. opravljanje domačih nalog, kuhanje, gledanje televizije ali igranje videoiger. Za “specifično” delo pa velja, da socialni pedagog v praksi vedno izhaja iz svoje teorije – njegovo delo je bolj sistematično kot v drugih okoljih (npr. v družini, kjer se prav tako odvija polje “običajnega”), poleg tega pa je izvajanje prakse nato teoretično analizirano. Igranje videoiger zato lahko razumemo kot nekaj “običajnega”, ki pa v luči socialnopedagoške teorije oz. “specifičnega” izboljša strokovnjakovo praktično delovanje. Med “običajnim” in “specifičnim” lahko razumemo tudi koncept *skupnega tretjega* (angl. common third), ki ga Storø (2013) razume kot subjekt socialne pedagogike. Koncept, ki je na Danskem že dobro uveljavljen in s katerim sem se tako med študijem kot tudi v praksi seznanila tudi sama, se nanaša na pedagoga (prvega) in uporabnika (drugega), ki skupaj s svojih pozicij ustvarjata skupni, tretji prostor, ki naj bi predstavljal tisto, kar otrok potrebuje v življenju z namenom vključitve v skupnost. Kot *skupno tretje* lahko razumemo tudi igranje videoiger, saj pri tem s konkretnimi aktivnostmi ustvarjamo nov prostor za oblikovanje odnosa med pedagogom in otrokom.

PRIMER UPORABE VIDEOIGRE V OKVIRU SOCIALNOPEDAGOŠKE INTERVENCIJE Z VIDNO SPREMEMBO

Socialnopedagoška praksa temelji na vidnih intervencijah v življenja drugih z namenom, da se zgodi nek razvoj, sodelovanje ali učenje (Storø, 2013). Čeprav zaradi kratkega trajanja prakse nisem uspela zgraditi dolgotrajnega delovnega odnosa z uporabniki, sem s pomočjo videoiger začela ustvarjati odnos, ki je vodil v spremembo. Na primeru desetletne deklice M. bom aplicirala teorijo avtorice Camerun (2013), ki govori o pomembnosti odnosa v socialnopedagoških intervencijah, saj je le-ta poleg strukture tisti, ki pripelje do želenih sprememb. Primer temelji na kratkotrajni intervenciji, ki je bila vidno uspešna v času opravljanja prakse v Klub2teket.

Camerun (2013) navaja, da ima odnos med otrokom in socialnim pedagogom štiri namene, in sicer spodbujanje razvijanja veščin, nudenje podpore, omogočanje sodelovanja v družbi in razumevanje

otrokovega problema. Dober odnos je odvisen od zaupanja, ki se kaže tako, da nam otroci povedo, kar nam želijo, to pa omogoča boljše poznavanje otrok in posledično bolj uspešno intervencijo. Avtorica (prav tam) pa ob tem poudarja, da odnos ni zgolj dialog, temveč da je pomembno prepoznavanje praktičnih stvari in zavzetost za akcijo. Sama sem priložnost za vzpostavljanje odnosa prepoznala pri eni izmed uporabnic.

Desetletna deklica M. je v klub prihajala skoraj vsako popoldne. Ko sem izvajala eno izmed delavnic z razredom, v katerem je bila, sem opazila, da je bila med igro večkrat socialno izključena, ni želela sodelovati s svojimi sošolci in sošolkami, aktivnosti je izvajala individualno. Ker je bila sprva zelo zadržana, sem mislila, da je prepreka v moji komunikaciji z njo jezik, saj sem z vsemi uporabniki komunicirala v angleščini, ki ni ne njihov ne moj prvi jezik, a sem kasneje ugotovila, da deklica zelo dobro govori angleško. Ko je M. nekega dne prišla v klub, so drugi otroci ugotovili, da ima novo pričesko, ki jo je nekaj časa skrivala pod svojo kole-sarsko čelado. Šele ko ji je ena izmed mladinskih delavk rekla, da ji je njen nov izgled všeč, si je čelado snela. Ob vzklikih otrok, ki so s prstom kazali na njene kratko ostrižene lase, ji je bilo nerodno, zdelo se je, da se svoje nove pričeske sramuje. Odločila sem se, da bom k deklici, če bo to mogoče, pristopila individualno. Čeprav je stvari večkrat počela sama, se ob tem ni zdela žalostna ali potrta, vseeno pa sem si želela, da bi se lahko bolje spoznali in da bi ji s tem omogočila izkušnjo vključenosti pri izvajanju aktivnosti z razredom. Moj cilj intervencije je bil torej vzpostavljanje odnosa in nato socialna integracija ter posledično sodelovanje v skupinskih aktivnostih. Struktura intervencije je bila pogojena z delovanjem kluba, ki je zaradi svoje vpletenosti v okolje del življenjskega prostora posameznikov.

Nekega popoldneva M. ni želela igrati družabnih iger s svojim razredom, zato ji je ena izmed mladinskih delavk ponudila, da lahko riše, malo zatem pa je pristopil drug mladinski delavec in M. vprašal, če želi igrati videoigre. Deklica je navdušeno prikimala, ker pa uporabniki računalnike lahko uporabljajo le ob spremstvu enega mladinskega delavca, sem šla z njo. V okviru razvijanja otrokovih veščin sem želela deklico opolnomočiti in ji omogočiti izkušnjo, v kateri

bo lahko bolj samozavestna. To pa lahko nedvomno omogoči prilžnost, v kateri se lahko otrok izkaže, in zdelo se je, da je deklica glede igranja videoiger bolj samozavestna kot pri drugih aktivnostih. Camerun (prav tam) navaja, da je za uspešno grajenje odnosa ključno, da mladinski delavec pokaže, da ga posameznik in njegovi interesi zanimajo, saj s tem ustvarja nove možnosti za ustvarjanje skupnih interesov. Poleg tega se dileme, znotraj katerih se srečujejo različni posamezniki, npr. strah ali visoka stopnja nesamozavesti, rešujejo takrat, ko se vzpostavi iskreno zanimanje in radovednost za otroka in njegove interese (Camerun, prav tam). Zaradi tega sem stik začela vzpostavljati na podlagi dekličine najljubše videoigre. Čeprav je sprva zgolj odgovarjala na moja vprašanja, je M. sčasoma postajala vse bolj zgovorna in mi je razložila, kako se igro igra ter kakšen uspeh je v njej dosegla sama.

Pokazala mi je igro, v kateri je ustvarila svojega avatarja (igralno figuro), ga oblekla v različne obleke in si zgradila svojo hišo ter mesto. Takrat sem spoznala, kako pomemben je mladim virtualni prostor, saj lahko tam raziskujejo in eksperimentirajo z različnimi identitetami ter se osvobodijo okvirjev družbenih norm in pričakovanj, ki jih ustvarjajo odrasli (Rapuš Pavel, 2012). Mislim, da je bila možnost ustvarjanja nove identitete pomembna tudi za M., saj mi je med igranjem videoigre večkrat ponosno pokazala oblačila svojega avatarja. Predvsem sta ji bila vseh pisana majica in pokrivalo z vzorcem banan. Deklica mi je povedala, da bi tudi sama želela imeti takšna oblačila, a da ni v trgovinah našla nič podobnega, poleg tega pa bi jo bilo strah, kaj bi si o tem mislili drugi. Ob tem sem uvidela, da sem s pomočjo videoigre enostavneje razumela deklico in njene dileme. Granic idr. (2014) navajajo, da če odrasli in mladostniki za pogovor o osebnih stiskah in čustvih pogosteje uporabljajo neposredno komunikacijo, otroci o teh temah lažje spregovorijo v okviru iger in ob zavzemanju različnih vlog, kar sem opazila tudi pri deklici M. Novonastajajoči odnos je pri njej vzbudil občutek zaupanja, kar Camerun (2013) pojmuje kot pogoj za ustvarjanje spremembe.

Po eni uri igranja videoigre in pogovarjanja se mi je zdelo, da se je moj stik z deklico spremenil. Pozneje je sprejela moje povabilo, naj se pridruži svojim sošolcem in sošolkam pri igri skrivnic,

ob kateri se je zelo zabavala. Tudi ta igra je bila ena izmed njenih močnejših točk, saj zelo hitro teče. Deklica, ki dan prej z drugimi ni spregovorila niti besede, je nato vsem razložila, da jo njena babica in dedek kličeta "puma", ker tako hitro teče. Ta dan je M. ostala v klubu do zapiralnega časa in se po skrivalnicah pridružila še igri z glasbenimi stoli, v kateri je enkrat tudi zmagala.

Opisana intervencija je bila sicer kratkotrajna, a na novo vzpostavljen stik z M. je pomembno vplival na najin nastajajoči odnos v naslednjih dneh, ko sem še opravljala prakso v mladinskem klubu. Moj cilj, ki je bil vzpostavitev stika z deklico, se mi je zdel dosežen. Poleg tega sem želela ustvariti okolje, v katerem je bila deklica videna in vključena, ter ji omogočiti, da bi lahko izrazila svoje močne točke, in posledično pozitivno vplivati na njeno socialno integracijo. Čeprav ne vem, ali je bila intervencija dolgoročno uspešna, sem deklici pokazala, da me zanima to, kar ji je pomembno, in v kratkem času odkrila, katere so dekličine močne točke. Prva je bila igranje videoigre, kjer je bila deklica v vlogi "strokovnjaka", saj sama o igri nisem vedela ničesar. Mislim, da je bil to prvi korak k njenemu opolnomočenju. Storø (2013) pravi, da pri izvajanju intervencij uporabnikov ne smemo razumeti zgolj kot pasivnih, temveč kot aktivne soustvarjalce in sodelavce, vloga "poznavalca" pa je deklici omogočila aktivno vlogo v nastajajočem odnosu. Predvsem narava videoiger pa je tista, ki igralca vedno postavi v aktivno vlogo. Na ta način sem soustvarila prostor za komunikacijo, ki se po Kobolt in Rapuš Pavel (2006) začne takrat, ko uporabnik začuti dovolj varnosti, da izrazi svoj položaj. Mislim, da je bil odločilen trenutek za vzpostavitev stika tisti, ko je M. z mano delila *tretji prostor* med igranjem videoigre, mi pokazala, kaj ji je všeč (stil oblačenja, ki ga je imel njen *avatar*), ter nato tudi izrazila svojo skrb oz. dilemo (podobna oblačila si želi nositi tudi sama, a jo je strah mnenja drugih).

Uspešna kratkotrajna intervencija ima lahko pomembno vlogo pri otrokovi nadaljnji integraciji, vendar menim, da intervencija s ciljem resnične spremembe zahteva dobro refleksijo, evalvacijo in zavedanje možnosti potrebe po ponovni intervenciji. Storø (2013) poudarja, da mora biti socialni pedagog vedno kritičen do svoje prakse in reflektirati lastno udeležnost v procesu interveniranja.

Čeprav menim, da sem k deklici pristopila ob pravem trenutku in uspešno vzpostavila nov stik, ki nama je omogočil soustvarjanje novega prostora, ne vem, ali je bila intervencija dolgoročno uspešna, saj sem nekaj dni po opisanem primeru končala s prakso v organizaciji. Prav tako menim, da deklico poznam premalo časa, da bi lahko vedela, ali je bila socialno izključena zgolj v času, ko sem jo opazovala, ali gre za enega od dolgoročnejših in globljih problemov, s kakršnimi se srečujejo tudi drugi mladinski delavci. Kljub temu se mi zdi pomembno in pozitivno to, da sem opisano predstavila med vsakodnevno evalvacijo mladinskih delavcev in s tem morda – kljub svoji nadaljnji odsotnosti – pripomogla k prihodnjim intervencijam v klubu. Mislim, da bi mladinski delavci v prihodnje pri delu z deklico M. morali več časa nameniti spoznavanju njenih osebnih ciljev, saj lahko tako po mnenju Stora (prav tam) pride do večje kongruentnosti z izvajano intervencijo, kar preprečuje prezgodnji umik iz interakcije podpore in pomoči ter otrokom omogoča uspešno uresničitev njihovih ciljev.

SKLEPI

Na primeru delovanja v življenjski prostor usmerjenega mladinskega kluba Klub2teknet na Danskem in primeru osebnega sodelovanja z deklico M. sem skušala odgovoriti na vprašanje, zakaj in kako vključiti nove kreativne medije in posege (natančneje videoigre) v socialnopedagoške intervencije. Videoigre mladim predstavljajo način, da pripovedujejo o sebi, zaradi česar menim, da bi jim morali v okviru socialnopedagoških intervencij nameniti več pozornosti. Gre namreč za vedno bolj kompleksen medij, ki učinkuje neposredno na otroka ali mladostnika in na njegov kognitivni, socialni in čustveni razvoj, spodbuja kreativnost, omogoča varno okolje za eksperimentiranje in učenje reševanja zapletenih izzivov in težav. Videoigre imajo tudi socialni karakter, ki se v mladinskem klubu Klub2teknet kaže kot pomemben in pozitiven vpliv na motivacijo (prostovoljnih) uporabnikov, njihovo socialno integracijo in občutek pripadnosti, zmanjševanje socialne anksioznosti, povečanje samovrednotenja, spodbujanje prosocialnega

vedenja in sodelovanja, kar lahko pozitivno vpliva tudi na njihove odnose v drugih okoljih (Granic idr., 2014). Ne nazadnje se mi zdi pomembno poudariti pomen priložnosti, ki jih videoigre omogočajo socialnim pedagogom, da bolje spoznajo otroka ali mladostnika ter stremijo k novi paradigmi, ki radikalno obrne prenos znanja s starejših na mlajše in otroka razume kot strokovnjaka iz izkušenj.

Menim, da moramo z razvojem različnih tehnologij aktivno stremeti k preseganju medgeneracijskega konflikta med "digitalnimi priseljenci" in "digitalnimi domorodci", kot starejše in mlajše generacije poimenuje Prensky (2001), in se začeti zavedati, kako ključnega pomena je refleksivno spremljanje igranja videoiger s strani socialnih pedagogov. Le-to v sebi skriva ogromen potencial na področju preventivnega dela z mladimi, spodbujanja socialne integracije in prosocialnega vedenja ter preprečevanja socialne izključenosti, opolnomočenja in kritičnega mišljenja. Prav zato sem v prispevku poudarila odločilno funkcijo socialnih pedagogov in njihovih posegov z uporabo videoiger, ki z delom v okviru "običajnega" in "specifičnega" delujejo v praksi, vendar ob tem vedno izhajajo iz svoje teorije, kar vpliva na uspešnost koncepta ustvarjanja *skupnega tretjega*, ki pomeni nov prostor za oblikovanje odnosa med pedagogom in otrokom.

Ob tem je pomembno poudariti, da različne intervencije zahtevajo različno strukturo in okolje, ki mora svoje delo reflektirati, analizirati in glede na potrebe ter učinke nadgraditi ali spremeniti. Kot navaja Rapuš Pavel (2012), lahko videoigre ob nenadzorovani uporabi vodijo v zasvojenost, antisocialno vedenje, posnemanje vidnega nasilja in zlorabe, kar bi vzrok intervencije lahko le še poglobilo in onemogočilo pozitivno spremembo. Prav zato menim, da je pri socialnopedagoškem interveniranju najpomembnejše zavedanje pasti, na katere lahko ob procesu naletimo, čemur se lahko izognemo z dobrim delovnim odnosom in aktivnim sodelovanjem z uporabnikom, ter hkrati dobro teoretično znanje, ki nam pove, kdaj lahko kot socialni pedagogi kreativno pristopimo k posegom in se soočimo z nepredvidljivostjo novega načina dela, saj včasih prav sprememba zagotovi spremembo.

LITERATURA

- Børn og unge Aarhus kommune. (2018). *Welcome to the after-school/ youth club*. <https://flygtninge.aarhus.dk/media/19350/klub-engelsk.pdf>
- Camerun, C. (2013). Cross-National Understandings of the Purpose of Professional-Child Relationships: Towards a Social Pedagogical Approach. *International Journal of Social Pedagogy*, 2(1), 3–16. <http://www.internationaljournalofsocialpedagogy.com/index.php?journal=ijsp&page=article&op=view&path%5B%5D=10&path%5B%5D=15>
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2010). Soustvarjanje pomoči v jeziku socialnega dela. *Socialno delo*, 49(4), 239–245, 272, 274. URN:NBN:SI:DOC-8WEWOOF9
- Erickson, L. V. in Sammons-Lohse, D. (2021). Learning through video games: The impacts of competition and cooperation. *E-learning and digital media*, 18(1), 1–17. <https://doi.org/10.1177/2042753020949983>
- Gee, James Paul (2003). *What video games have to teach us about learning and literacy*. <https://blog.ufes.br/kyriafinardi/files/2017/10/What-Video-Games-Have-to-Teach-us-About-Learning-and-Literacy-2003-ilovepdf-compressed.pdf>
- Granic, I., Lobel, A. in Engels, C. M. E. R. (2014). The Benefits of Playing Video Games. *American Psychologist*, 69(1), 66–78. <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-a0034857.pdf>
- Jessen, Carsten (1999). Computer games and play culture - an outline of an interpretative framework. <http://www.carsten-jessen.dk/compgames.html>
- Kavčnik, B. (2016). Pedagoška vrednost videoiger [Diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=124278&lang=eng>
- Københavns kommune. (b.d.). *Youth centres and youth clubs*. <https://international.kk.dk/artikel/youth-centres-and-youth-clubs>
- Kobolt, A. (1997). Teoretične osnove socialno pedagoških intervencij, 1 in 2 del. *Socialna pedagogika*, 1(1) in 1(2), 7–26 in 5–23.
- Kobolt, A. in Rapuš Pavel, J. (2006). Osnove interveniranja. V M. Sande, B. Dekleva, A. Kobolt, Š. Razpotnik in D. Zorc Maver (ur.), *Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke* (str. 87–105). Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

- Kuhar, M. (b. d.). Prostočasne (in) participatorne dejavnosti mladih. https://socialna-akademija.si/wp-content/uploads/14_Kuhar_prostocasne_in_partic_dej_mladih.pdf
- Lauha, H. in Nölvak, K. (ur.). (2019). Digitalisation and youth work. <https://www.verke.org/uploads/2021/02/ced60e23-digitalisation-and-youth-work.pdf>
- Pintarič, D. (2012). Računalniške igre, videoigre in mladi. *Vzgoja (Ljubljana)*, 14(55), 13–15. URN:NBN:SI:DOC-6IT5S05G
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5). MCB University Press. <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
- Rapuš Pavel, J. (2012). Psychosocial Aspects of Internet Use amongst Youth in Slovenia. *Studia Edukacyjne*, 23, 19–32. Adam Mickiewicz University Press. https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/5889/1/studia_eduk_23_s_19-32.pdf
- Rapuš Pavel, J. in Bertonecelj, M. (2015). Fotografija kot kreativni medij v socialnopedagoškem delu. *Socialna pedagogika*, 19(1), 119–144.
- Storø, J. (2013). *Practical social pedagogy. Theories, values and tools for working with children and young people*. The Policy Press.
- Ventura, M., Shute, V. in Zhao, W. (2013). The relationship between video game use and a performance-based measure of persistence. *Computer and education*, 60, 52–58. <https://myweb.fsu.edu/vshute/pdf/pbmp.pdf>
- Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju (ZJIMS). (2010). *Uradni list RS*, št. 42/10 in 21/18 – ZNOrg. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5834>
- Žižak, A. (2010). Teorijske osnove intervencija – socijalnopedagoška perspektiva. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet. https://www.researchgate.net/profile/Zizak-Antonija/publication/318012450_Teorijske_osnove_intervencija_-_socijalnopedagoska_perspektiva/links/5954ade2a6fdcc16978c88f2/Teorijske-osnove-intervencija-socijalnopedagoska-perspektiva.pdf

ANALIZA MREŽE LJUBLJANSKIH ORGANIZACIJ ZA PODPORO MLADIM V PSIHOSOCIALNIH STISKAH

265

ANALYSIS OF THE NETWORK OF ORGANISATIONS
OFFERING SUPPORT TO YOUTH IN
PSYCHOSOCIAL DISTRESS IN LJUBLJANA

Špela Razpotnik, *dr. soc. ped.*

*Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
spela.razpotnik@pef.uni-lj.si*

Bojan Dekleva, *dr. psih.*

bojan.deklewa@guest.arnes.si

Matej Sande, *dr. soc. ped.*

*Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
matej.sande@pef.uni-lj.si*

Mija M. Klemenčič Rozman, *dr. soc. ped.*

*Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
mija-marija.klemencic@pef.uni-lj.si*

Vesna Leskošek, *dr. soc.*

*Fakulteta za socialno delo, Topniška 31, 1000 Ljubljana
vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si*

Darja Tadič, *dr. prav. znan.*

*Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
darja.tadic@pef.uni-lj.si*

POVZETEK

Članek opisuje izhodišča in ugotovitve enega dela raziskovalne naloge z naslovom "Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah", ki je potekala v letih 2020 in 2021 s financiranjem Ministrstva za zdravje RS in Agencije za raziskovalno dejavnost RS. V uvodnem delu članek povzema avtorje, ki govorijo o krizi sistema varovanja duševnega zdravja mladih in pozivajo k prenovi tega sistema. Raziskava se je sicer osredotočala predvsem na spoznavanje uporabniške perspektive mladih, vendar pa ta članek poroča predvsem o analizi mreže organizacij, ki (tudi) na področju duševnega zdravja mladih delujejo v Ljubljani. Na osnovi kvalitativnih raziskovalnih metod in tematske analize članek opisuje izzive za delovanje mreže organizacij in daje predloge za njihov nadaljnji razvoj.

KLJUČNE BESEDE: *mladi, duševno zdravje, sistemi pomoči, skupnost, uporabniška perspektiva, mladinske organizacije.*

ABSTRACT

This paper describes the background and findings of one part of the research project "Support networks for young people in psychosocial distress", which took place in Slovenia in 2020 and 2021. In the introductory part, the paper summarises the authors who talk about the crisis of the youth mental health-care system and call for its renewal. While the research has focused primarily on the user perspectives of young people, users of mental health services, this article reports primarily on an analysis of the network of organisations working (also) in the field of youth mental health in Ljubljana. Based on qualitative research methods and thematic analysis, the paper describes the challenges faced by the network of organisations and provides suggestions for their further development.

KEYWORDS: *young people, mental health, support systems, community, user perspectives, youth organisations.*

UVOD

V zadnjih nekaj letih, predvsem pa po letu 2015, smo bili lahko v slovenskem prostoru priče povečani javni in medijski pozornosti, posvečeni pojavu duševnih stisk, težav in motenj mladih, in to predvsem v dveh smereh. Prva je obsegala opozarjanje na dolge čakalne roke in težko dostopnost do pomoči za mlade, kar se je nanašalo predvsem na pedopsihiatrične obravnave, v manjši meri na dostopnost do svetovalnih/psihoterapevtskih obravnav in deloma na odsotnost ustreznih oblik institucionalne obravnave mladih. Druga smer je poudarjala problem mladih s pridruženim, za okolico motečim, tudi nasilnim vedenjem. Mediji so opozarjali na pomanjkanje primernih strokovnih obravnav za to skupino mladih. Omenjali so, da je na voljo nedopustno premalo celostne in medresorsko povezane strokovne pomoči, da se nanjo predolgo čaka, da v nekaterih regijah sploh ni dostopa do nje in da je pogosto izvajana na neustrezen način. V času epidemije ter z njo povezanega zaprtja družbe in uveljavljanja – za socialno življenje – restriktivnih ukrepov pa se je obseg stisk in težav mladih domnevno povečal, obenem pa se je dostopnost do zdravstvenih virov pomoči ter drugih oblik podpore zmanjšala, kar je še okrepilo zaznavo krize v ustreznem slovenskem sistemu, tako v kvantitativnem kot kvalitativnem smislu. Tematska številka revije Socialna pedagogika prinaša pregled tega področja in ugotovitve o tem, kako so se stiske mladih (v tem primeru študentske populacije) stopnjevale zaradi posledic epidemije (Klemenčič Rozman in Lep, 2022).

V takem družbenem kontekstu sta na temo duševnega zdravja mladih nastali dve raziskovalni nalogi, o katerih poročamo v tem prispevku. V obdobju šestih mesecev na prelomu let 2017 in 2018 je nastala študija z naslovom "Dostopnost organiziranih oblik podpore mladim v psihosocialnih in duševnih težavah in konteksti teh težav – preliminarne študija" (Dekleva idr., 2019), v letih od 2019 do 2021 pa z njo povezana raziskovalna naloga z naslovom "Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah" (Dekleva idr., 2021). Obe raziskavi sta izhajali iz podobnih teoretičnih izhodišč, pri čemer je prva razvila in preizkusila raziskovalni pristop in metodologijo, ki jo je druga nato poglobila in razširila.

Raziskavi sta se okvirno posvečali istim ciljem, izhajali iz enakih ali zelo podobnih teoretskih izhodišč, uporabljali pretežno enako ali primerljivo raziskovalno metodologijo. Del podatkov, pridobljenih v prvi raziskavi, smo v drugi dopolnili z novimi podatki in jih analizirali z drugačnimi poudarki in z drugih vidikov. V obeh raziskavah je sodelovalo skoraj 200 raziskovalcev (če mednje štejemo tudi terenske intervjuvarke in intervjuvarje), manjše število mladih raziskovalk (predvsem študentk) pa je k raziskavam pomembno prispevalo tudi v smislu oblikovanja metodologije, izvedbe vzorčenja in tudi pisanja besedil za raziskovalno poročilo.

Če bi morali na kratko predstaviti bistvo obeh študij, bi lahko rekli, da je šlo v največji meri za raziskovanje uporabniške perspektive mladih, ki se soočajo s psihosocialnimi stiskami in v zvezi s tem bolj ali manj uspešno iščejo podporo. Večina besedila obeh raziskav se suče okrog spoznavanja in opisovanja te uporabniške perspektive, tako v teoretičnih poglavjih kot v empiričnih, torej opisuje izkušnje, poglede, pričakovanja, stališča in doživljanja mladih. Po našem poznavanju je bil tak namen in pristop v slovenskem raziskovanju doslej praktično spregledan in nikoli uporabljen. V manjšem obsegu pa raziskavi analizirata tudi mnenja in poglede strokovnih delavk in delavcev, v največji meri tistih, ki so zaposleni v sektorju izobraževanja, precej manj pa tistih na polju nevladnih ali vladnih mladinskih organizacij. Žal med strokovnim kadrom in zajetimi organizacijami skorajda ni bilo zdravstvenih delavcev_k in organizacij, ker jih v raziskavi nismo uspeli doseči, verjetno tudi zaradi slabe odzivnosti zdravstvenega področja v času epidemije, deloma pa tudi zato, ker njih iskanje ni bil osrednji del te raziskave. Zato lahko rečemo, da perspektiva zdravstva v teh dveh raziskavah pač ni bila raziskana in predstavljena, kar lahko razumemo kot vsebinsko omejitev in kot nalogo za bodoče raziskovanje.

Poudarjanje uporabniške perspektive mladih v duševnih stiskah bi se lahko zdelo – ob siceršnji odsotnosti njenega omenjanja ali raziskovanja v Sloveniji – obrobneга pomena v smislu, da se ne fokusira na bistvene težave slovenskega sistema odzivanja na duševne stiske mladih, ki naj bi bile, da nam manjka kadrovskih in drugih kapacitet. Vendar pa smo v svetovni literaturi našli mnogo objavljenih del, ki se posvečajo prav uporabniški perspektivi mladih

kot enemu od ključnih vidikov ali virov za evalvacijo tega družbenega sistema (npr. Gibson idr., 2015; Persson idr., 2016; Wisdom idr., 2006). Mnenja in dožemanja uporabnikov so povezana s tem, v kolikšni meri mladi uporabljajo vire podpore, v kolikšni meri jih vidijo kot dostopne in namenjene prav njim. To problematiko smo raziskovali z dveh vidikov: z vidika mladih uporabnikov ter z vidika organizacij, ki jim nudijo podporo. V tem prispevku poročamo samo o raziskovanju slednjega vidika, vendar še vedno izhajajoč iz ocene o ključni pomembnosti uporabniške perspektive.

V uvodnem delu tega članka najprej predstavljamo poglede izbranih tujih avtorjev na tako imenovano krizo sistema obravnavanja duševnega zdravja mladih, potem na kratko opisujemo pristope in cilje prej omenjenih dveh slovenskih raziskav, nato se posvečamo ugotovitvam študije delovanja mreže organizacij v lokalnem (predvsem ljubljanskem) okolju in na koncu povzamemo priporočila, ki smo jih oblikovali med izvajanjem obeh raziskav.

KRIZA SISTEMOV VAROVANJA DUŠEVNEGA ZDRAVJA MLADIH IN PREDLOGI ZA NJIHOVO PRENOVO

Ocene o kriznem stanju sistema/sistemov varovanja duševnega zdravja mladih lahko zasledimo v svetovni strokovni literaturi že dlje kot zadnjih deset let (npr. Brenner, 2019; Jayasinha in Conrod, 2021; Substantial ..., 2020; Williams, 2015). Ocene o "krizi" prinašajo kritične poglede na obstoječe sisteme oz. načela, vodila, značilnosti in oblike organiziranosti ter delovanja na tem področju. V slovenskem javnem prostoru pa tako "ostrih" izrazov nismo zasledili, čeprav so se ocene stanja, posebej med epidemijo, zaostrele in so nekateri pisali o kritičnem stanju (Jager, 2011). Ocene kriznega stanja v razvitem svetu se dajejo v kontekstu prepoznavanja obsega duševnih stisk in motenj mladih, pri čemer mnogi statistični indikatorji (npr. število diagnoz, napotitev k specialistom, obravnav, porabe psihofarmakov) kažejo na naraščanje tega obsega (Brenner, 2019). Druge informacije kažejo na težave v dostopanju do ponudnikov pomoči, in to predvsem v okviru zdravstva, npr. v smislu

dolgi čakalni roki (Westin, 2013). K tem spoznanjem je pripomoglo tudi to, da se je akumuliralo znanje, pridobljeno iz epidemioloških študij incidence in prevalence motenj, pa tudi študij doje-manj uporabnikov, npr. študij (zaznanih) ovir pri dostopanju do pomoči. Naraščanje potreb po obravnavah naj bi raslo hitreje, kot pa rastejo kapacitete sistema, kar kaže na pojav rastočega razkoraka oz. "škarij, ki so vedno bolj razprte" (Brenner, 2019). V geografsko globalnem smislu pa se doje-manje krize nanaša na velike razlike v dostopnosti pomoči med ekonomsko bolj razvitimi in manj razvitimi državami oz. na odsotnost ali skromne razvitosti sistemov specializirane pomoči v ekonomsko manj razvitih državah.

V splošnem naj bi se kriza odražala v spoznanjih, osnovanih na resnih in obsežnih, tudi medkulturnih empiričnih študijah (Block in Greeno, 2011; De Haan idr., 2013; De Haan idr., 2018; Garcia in Weisz, 2002; Gonzales idr., 2011; Headley, 2004; Johnson idr., 2009), da:

- se le majhen delež mladih v duševnih stiskah oz. z duševnimi motnjami obrne na ponudnike pomoči oz. sploh pride v stik z njimi;
- pridejo mladi s težavami po strokovno pomoč razmeroma pozno;
- je nato stopnja njihovega osipa iz procesov pomoči precej velika (in večja kot pri starejših);
- do pomoči še redkeje pridejo pripadniki nižjih socialnih slojev in mnogih družbenih manjšin (npr. narodnostnih, verskih, glede na spolno usmerjenost, s statusom priseljenca itd.).

Ne nazadnje na take ocene sistema vplivajo tudi študije, ki kažejo le omejeno uspešnost tradicionalnih zdravstvenih (predvsem psihiatričnih) obravnav.

Medtem ko bi bilo mogoče prvi dve od zgoraj zapisanih alinej tolmačiti v smislu, da sistemi potrebujejo samo količinsko dopolnjevanje (v smislu "več istega"), pa drugi dve alineji kažeta tudi na potrebo po kakovostnem prenavljanju sistema. Konec koncev pa tudi spoznanje o obsežnosti problema "razpirajočih se škarij" vodi k

zaključkom, da nikoli ne bo mogoče celotnega obsega duševnih stisk in motenj naslavljal samo z uporabo visoko specializiranih strokovnih (psihiatričnih) obravnav, ker države ne bodo mogle nikoli vzdrževati finančnega bremena toliko visoko strokovnih kadrov, ki bi jih bilo potrebnih za (domnevno) naraščajoč obseg duševnih stisk (tudi če bi verjeli, da bi to pomenilo rešitev teh stisk). Tudi to spoznanje vodi k razmislekom o kakovostni prenovi in spremeni-nanju obstoječih sistemov.

Mikuš Kos (2021, str. 20) piše: "Zaenkrat smo osredotočeni na individualni pristop – podporo ogroženim, ranljivim in pomoč tistim, ki imajo znake duševnih motenj. Pristop je pretežno medicinski in pričakujemo predvsem več psihiatrov in kliničnih psihologov, ki bodo zdravili naraščajoče število mladih posameznikov z depresivnimi, anksioznimi in drugimi motnjami. V novih tokovih razmišljanj o duševnem zdravju mladih pa se pojavljajo hibridne rešitve, ki kombinirajo duševnozdravstvene pristope s socialnimi pristopi ... Vprašanje, kako razširiti prizadevanja od individualne pomoči mlademu človeku v stiski k socialnim spremembam in socialnim politikam, ki bi imele učinke na populacijo mladih, je osnovno vprašanje. Vendar ob soočenju s konkretnimi mladimi osebami v duševnih stiskah ostajajo duševnozdravstvene in sorodne stroke omejene na pomoč posamezniku, ki poišče pomoč, v sedanjem najboljšem izmed vseh možnih svetov."

Avtorji, ki v svojih delih izrecno pišejo o krizi sistema varovanja duševnega zdravja mladih (npr. Brenner, 2019; Jayasinha in Conrod, 2021; Substantial ..., 2020; Williams, 2015), izhajajo predvsem iz anglosaksonskih držav oz. se njihova dela nanašajo na te države, predvsem na Avstralijo, Kanado, Irsko, Veliko Britanijo, precej manj pa na ZDA. Istočasno pa le redko najdemo take izrecne ocene "kriznosti" pri avtorjih iz evropskih držav (razen že omenjenih anglosaksonskih držav; npr. Kaess idr., 2017), da ne govorimo o avtorjih in objavljenih delih z drugih celin, ki jih je na tem področju že zelo malo. Njihova dela so večinoma umeščena v kontekst strokovnih in političnih razprav o prenovi sistema, pri čemer je večinoma jasno prisotno zavedanje o potrebah po vsebinski, kvalitativni in ne le kvantitativni prenovi (razširitvi) sistema.

Avtorji, ki pišejo o krizi sistema (npr. Brenner, 2019; Jayasinha in Conrod, 2021; Substantial ..., 2020; Williams, 2015), se pogosto zavzemajo za njegovo prenovo oz. za razvijanje novih modelov, sistemov, pristopov k varovanju duševnega zdravja mladih. Ponekod, npr. v Avstraliji, so taki novi modeli že zaživel v nacionalnem obsegu, drugod pa ostajajo bolj na ravni eksperimentalnih, lokalnih, posebnih projektov. Posamezne ideje in načela prenove pa se uveljavljajo ali vsaj omenjajo kot cilj tudi v okviru "tradicionalnih" nacionalnih sistemov. V nadaljevanju povzemamo pisanje izbranih avtorjev iz treh držav, ki pišejo o potrebi po prenovi obstoječih sistemov.

Zelo pogosto citiran in aktiven ustvarjalec zahtev po prenovi sistema, McGorry (2015), navaja ključna načela prenove avstralskega sistema takole:

- sodelovanje mladih in vseh ravneh, da se omogoči ustvarjanje mladim prijaznih kulture oskrbe brez stigme;
- skrb, ki odraža epidemiologijo duševnih bolezni pri mladih in priznava razvojno kulturo nastajajoče odraslosti;
- celovit, preventiven in optimističen okvir, ki poudarja zgodnje posredovanje in ponuja stopnjevano oskrbo, ki temelji na i) dokazih; ii) na oceni koristi in tveganj ter iii) na vzajemnem so-odločanju, kjer naj bodo prioritetni socialni in izobraževalno-poklicni rezultati;
- ponudba po načelu "vse na enem mestu", kjer so ponudniki organizirani glede na potrebe mlade osebe in njene družine ter prek katere namenska ekipa kliničnega in nekliničnega osebja zagotavlja celoten cikel oskrbe mlade osebe;
- odprava diskontinuitete pomoči v času največje potrebe po oskrbi, v času med različnimi razvojnimi obdobji;
- pozitivne in "brezšivne" povezave med storitvami za mlajše otroke in storitvami za odrasle;
- fleksibilno vstopanje in ponovno vstopanje v oskrbo v skladu s potrebami v kritičnem obdobju prehoda v odraslost.

Prenovljen avstralski sistem, ki se je do leta 2018 razvil v mrežo 110 "Headspace centrov", McGorry in Mei (2018, str. 183) opisujeta takole: "*Headspace* je vladno financirana pobuda, ki mladim od 12 do 25 let, pri katerih nastajajo težave v duševnem zdravju in zaradi uživanja substanc, prijazno in brez stigme omogoča zgodnje intervencije po načelu "vse na enem mestu". V tem kontekstu je obravnavanje multidisciplinarno, integrirano, izvedeno na eni lokaciji in osredotočeno na potrebe mladih in njihovih družin ... Sodelovanje in vključevanje mladih sta osrednja stebra modela in prispevata k ustvarjanju okolja brez stigmatizacije z zagotavljanjem storitve v okolju, ki je mladim dostopno, jih ne obsoja in je do njih prijazno."

Na drugem mestu (prav tam) model Headspace centrov avtorja opišeta takole: "Večji del cilja je bila vzpostavitev mladim prijaznih, zelo dostopnih centrov, ki so namenjeni osrednjim zdravstvenim potrebam mladih z zagotavljanjem izboljšane multidisciplinarne strukture primarne zdravstvene oskrbe "vse na enem mestu" s tesnimi povezavami do lokalno dostopnih specializiranih storitev in šol ter številnih drugih organizacij, ki temeljijo na skupnosti. Ti centri niso namenjeni nadomestitvi obstoječih storitev primarne oskrbe, temveč jih dopolnjujejo tako, da mlade spodbujajo k čimprejšnjemu dostopu do izboljšane oblike primarne oskrbe. Zagotavljanje mladim prijaznega okolja je ključnega pomena, saj je to redko na voljo v standardni primarni zdravstveni oskrbi ali v specializiranih sistemih duševnega zdravja in zagotavlja mehko vstopno točko, ki je privlačnejša in učinkovitejša pri privabljanju mladih v stiski ali v težavah, brez stigmatiziranja ali prezgodnje medicinske obravnave težav."

Kanadčanki Jayasinha in Conrod (2021, str. 1) v svojem kratkem opisu kanadskega procesa prenove izhajata iz take opredelitve stanja: "Kanada se spopada z veliko krizo duševnega zdravja mladih, za katero je značilna visoka stopnja duševnih bolezni, samomorov, hospitalizacij in precejšnjih zamud pri dostopu do storitev. Ta vprašanja še poslabšata pandemija covid-19 in epidemija prevelikega odmerjanja opiatov. Ob omejenih znakih napredka je nujno potrebna reforma skrbi za duševno zdravje mladih v Kanadi."

V opisu novih modelov oskrbe posvetita avtorici (prav tam) posebno pozornost tudi vprašanju angažiranja in vključevanja mladih uporabnikov storitev: "Navsezadnje, in to kljub vse več dokazom o koristih vključevanja mladih v raziskave in storitve, je mladim na voljo premalo trajnih priložnosti za vplivanje na sistem skrbi za duševno zdravje. Predvsem so naši mladi sogovorniki izrazili zadržke glede odprtih razprav o duševnem zdravju, ker so se bali stigmatizacije in so dvomili, da bodo ponudniki storitev, raziskovalci in oblikovalci politik prisluhnili njihovim stališčem. Na splošno pa je večina menila, da bi bilo ozaveščanje o izkušnjah težav v duševnem zdravju mladih lahko koristno in bi lahko prispevalo k oblikovanju ustreznih in primernih storitev. Medtem ko mi mladino pritegujemo v raziskovanje, YWHO in Foundry BC mlade vključujeta v razvoj storitev preko posvetovalnih odborov, vrstniškega podpornega dela ter terenskega dela. Z integriranjem takih različnih oblik mladinskega angažmaja v delovanje ustanov in resničnim prizadevanjem za pridobivanje povratnih sporočil od mladih na dostopne in smiselne načine lahko oblikovalci storitev uporabijo svoje vire za boljše zadovoljevanje potreb mladih. Koordinacija med ponudniki storitev in šolami lahko ustvari tudi nove poti za udeležbo mladih."

Irski avtorji (McMahon idr., 2019, str. 164–165) razlagajo, da je povečana pozornost zdravju in blagostanju mladih pripeljala do razvoja mednarodnega gibanja za duševno zdravje mladih, ki naj bi bilo posvečeno razvoju ustreznih služb zanje. Menijo, da so pri razvoju tega gibanja v ospredju Avstralija, Kanada, Velika Britanija in Irska, pri čemer pa je pri slednji potrebno še marsikaj narediti za uveljavitev načel tega gibanja. Med ta načela uvrščajo (prav tam):

- razvijanje takega pristopa k duševnemu zdravju, ki bo temeljil na človekovih pravicah (s poudarkom na participaciji mladih v vseh fazah procesa nujenja pomoči);
- razvijanje systemskega, celostnega pristopa k zagotavljanju storitev (povezovanje in koordiniranje med mnogimi organizacijami, ki ponujajo storitve);

- ustvarjanje/zagotovitev enotne dostopne točke;
- uveljavitev spremembe v mejni starosti za storitve (uvedba storitev za starostno skupino 12–25);
- vlaganje v poceni in obsežne spletne podpore oz. digitalne pristope;
- razvijanje usklajenega pristopa z izobraževalnim kontekstom (povezovanje, izobraževanje in koordinacija s šolskim sektorjem).

Zdi se, da zgoraj opisani nabor načel v veliki meri izhaja iz avstralskega procesa prenove sistema odzivanja na duševne stiske mladih, ki je našel največji odmev v anglosaksonskih državah. V literaturi je najti več poročil o tem, kako so še v drugih državah razvili in testirali podobne modele (npr. v Wellsu, Howe idr., 2014; ali na Irskem, Vyas idr., 2015 itd.). Eden izmed glavnih namenov tovrstnih prenov je povečanje privlačnosti in dostopnosti storitev za mlade ter s tem omogočanje zgodnejše obravnave tudi manj hudih in ogrožajočih težav v duševnem zdravju, pri čemer se zgoraj naštetim načelom v zadnjem desetletju vedno bolj pridružujejo še digitalni pristopi. Nekoliko manj jasno pa je v teh načelih prisotna usmeritev in zahteva po prenosu in delitvi nalog ("task-shifting" in "task-sharing"), torej "danes razširjeni viziji širjenja dometa pomoči mladim v stiski s stopenjskim modelom in prenosom dejavnosti na manj kvalificirane pomočnike ... torej na strokovnjake soročnih strok in osebe brez posebnih znanj na področju duševnega zdravja" (Brenner, 2019; Kazdin, 2018; Mikuš Kos, 2021). Vsekakor pa ta načela ob zahtevah po upoštevanju tvornosti mladih, občutljivosti do njihovih družin ter uporabnikom prijaznih storitev (pa tudi po vrstniški podpori ali terenskem delu) pomenijo premik služb v skupnost. Pomembna ključna zahteva je še premagovanje razkoraka med službami za otroke in za odrasle z vzpostavitvijo nove vrste služb, ki naj bi nudile pomoč mladim v starosti od 12 do 25 let (McGorry idr., 2013).

NAMEN RAZISKOVANJA IN UPORABLJENA RAZISKOVALNA METODOLOGIJA

V okviru raziskovalne naloge "Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah" (Dekleva idr., 2021) smo najširše opredeljeno izhodišče – spoznavanje uporabniške perspektive mladih z izkušnjo duševnih stisk – podrobneje operacionalizirali z več ožjimi nameni oz. raziskovalnimi vprašanji. V tem prispevku poročamo le o enem od teh namenov: analizirati mrežo nujenja podpore/pomoči mladim v duševnih stiskah v ljubljanski regiji.

Četudi je v članku veliko govora o pomeni prvoosebne uporabniške perspektive, pa v njem predstavljamo raziskovalne ugotovitve, ki temeljijo na vidiku strokovnih delavcev_k. Ta nas zanima zato, ker želimo analizirati obstoječo podporno mrežo, pokazati, v čem je že zdaj dobro delujoča, kje pa so njene morebitne vrzeli, in to tudi z vidika upoštevanja uporabniške perspektive in z vidika povečevanja dostopnosti podpore za mlade.

Nameni analize ljubljanske mreže (z mrežo mislimo nabor organizacij, s katerih predstavniki_cami smo se pogovarjali, od katerih so nekatere povezane v dejansko delujoče formalne mreže, druge pa ne) so bili pregled stanja, analiza potreb organizacij in njihovih razvojnih možnosti in tudi detekcija ter podpora dobrim praksam mreženja in vizija razvoja bolj koherentne ter povezane ljubljanske mreže.

Naši ključni vprašanji sta bili:

- Kdo so mladi_e, s katerimi se organizacije srečujejo, s kakšnimi temami prihajajo do njih, kakšne stiske predstavniki_ce organizacij prepoznavajo pri mladih in kaj so ob tem posebni izzivi za dotično organizacijo? Odpreti smo želeli tudi razmislek o spreminjajočih se pojavnostih stisk pri mladih in preveriti, ali jih organizacije zaznavajo ter ali se na spremembe odzivajo.
- Drugi sklop vprašanj se je nanašal na povezovanje organizacij med seboj. Zanimalo nas je, na kakšne načine in na katerih nivojih se organizacije med seboj povezujejo v organizacijsko mrežo, koalicije ali druge strukture in povezave. Zanimalo

nas je, kaj z vidika predstavnic_kov organizacij povezovanje in mreženje spodbujata, olajšujeta in kaj ju ovira. Zanimala nas je tudi njihova ocena tega mreženja in kje še vidijo odprte možnosti ter potrebe za povezovanje.

Med majem 2020 in majem 2021 smo raziskovalke_ci individualno ali redkeje skupinsko (po dve ali celo tri osebe) opravljali pogovore z organizacijami, ki se tako ali drugače srečujejo z mladimi v stiskah. Kontaktirali smo – po našem vedenju – celotno mrežo 37 organizacij, ki se bolj specifično ukvarjajo z mladimi v stiskah na območju Ljubljane. Odzvalo se je 23 organizacij, z nekaterimi (takih je bilo 14) pa se nismo uspeli dogovoriti za pogovor. Posebej težko je bilo navezati stik z organizacijami, ki sodijo v resor zdravstva, natančneje duševnega zdravja. Od teh nismo dobili odgovorov oz. smo naleteli večinoma le na avtomatske odzivnike, veliko pa je bilo tudi pošiljanja na druge enote, ki pa niso obrodila uspeha. Pri nekaterih organizacijah je dogovor prišel že do neke točke, pa je potem zastal in ga zaradi pomanjkanja časa nismo ponovno obujali. Gotovo gre delni razlog za to pripisati tudi posebnim okoliščinam zaprtja javnega življenja, ki so organizacije zagotovo bolj obremenile.

Večinoma smo se pogovarjali z eno_im od predstavnic_kov organizacije (najpogosteje je bil_a to strokovna_i delavka_vec, zaposlen_a v organizaciji), redkeje tudi z dvema ali več zaposlenimi v organizaciji. Z nekaterimi smo se pogovarjali tudi večkrat. S ciljem, da bi zajeli čim večji obseg organizacij, smo maja 2021 izvedli še skupinski pogovor preko spleta, na katerega smo povabili tiste, ki jih v živo do takrat še nismo uspeli doseči. Na takšen način je bil opravljen še en del zbiranja podatkov in v raziskovanje zajetih še več vidikov.

V naboru so prevladovala nevladne organizacije, prisotne pa so bile tudi nekatere vladne organizacije in javni zavodi, kar je dokaj skladno s sliko, kakršna je sicer na tem področju z vidika razmerja med vladnimi in nevladnimi organizacijami. Organizacije, s katerimi smo se pogovarjali, bi večinoma lahko uvrstili na polje mladinskega dela, veliko je bilo tudi takih, ki izvajajo socialnovarstvene programe, prisotni sta bili tudi zdravstvo in pravosodje, in sicer v manjši meri (po ena organizacija). Večinoma so se organizacije in

njihovi programi financirale preko javnih razpisov, predvsem na nacionalni in občinski ravni, nekaj (manj) pa je bilo tudi evropskih shem financiranja.

Zaposleni_e v organizacijah so bili_e večinoma strokovni delavci in delavke različnih profilov, ki so jih zahtevale različne sheme financiranja. Zaposleni_e so bili strokovnjaki_nje različnih pedagoških, humanističnih in družboslovnih smeri, redkeje tudi ostali profili. Ponekod imajo tudi razvit sistem prostovoljstva, ki ga različne organizacije integrirajo na zelo različne načine. Večinoma so vse organizacije poročale o kadrovske podhranjenosti glede na obseg dela in vizije ter potrebe, nekatere pa tudi o pogosti fluktuaciji kadra kot nečem nezaželenem z vidika stabilnosti delovnih odnosov z uporabniki_cami.

Uporabniki_ce organizacij so mlade osebe, redkeje tudi njihovi starši. V večini primerov so bili_e uporabniki_ce mladi_e, ki so se v programe vključevali_e prostovoljno in po svoji iniciativi, v redkih primerih pa je šlo tudi za napotitve s strani šol, CSD, staršev ali drugih. Pri večini organizacij je bila prostovoljnost izražena kot pomemben pogoj sodelovanja.

Pogovore s predstavniki_cami organizacij smo večinoma snemali in jih nato prepisali. Sledila je tematska analiza, torej identificiranje ključnih tem in njihove vsebine. Te teme so bile:

- splošna ocena mreže,
- mnenje organizacije o tem, kdo ne pride do podpore,
- mnenje o tem, koga organizacije ne sprejmejo,
- prostovoljni_e in neprostovoljni_e uporabniki_ce ter pomen sistemskega pogleda,
- mejnik 18 let in potreba po podprti nastanitvi za mlade,
- teme, ki jih je potrebno še nadgrajevati in razvijati: skupnostno delo, terensko delo, pomen prostora, povezovanje, aktiviranje, prostovoljstvo, participacija,
- sodelovanje med organizacijami,
- ovire za sodelovanje in povezovanje, objektivne in subjektivne,
- poenotenje ali ohranjanje posebnosti,
- vizije mreženja.

Na osnovi poznavanja konteksta oz. celote zbranih informacij smo nato te ključne teme opisali, interpretirali ugotovitve in jih zapisali na precej sintetiziran način v poglavju poročila o raziskavi z naslovom "Analiza možnosti novih vsebin delovanja in oblik mreženja organizacij" (prav tam). Večina besedila tega poglavja je v naslednjem poglavju članka skorajda dobesedno in v celoti povzeta.

UGOTOVITVE: MOŽNOSTI RAZVOJA NOVIH VSEBIN DELOVANJA IN OBLIK MREŽENJA ORGANIZACIJ

Predstavnice in predstavniki vseh v tej raziskavi sodelujočih organizacij so ocenjevali, da je programov, ki delujejo na polju podpore mladim, premalo, njihove ocene o tem, katerih storitev primanjkuje, pa so zelo raznolike. Sogovorniki in sogovornice so hkrati izpostavljali tudi, da organizacije, v katerih sodelujejo, za okvir svojega delovanja nimajo dovolj virov (finančnih in kadrovskih). Izhajajoč iz sporočil sogovornikov torej lahko sklepamo, da je obstoječa mreža podpor po raznovrstnosti storitev, številu organizacij in kadrovskih zmogljivosti nezadostna, da bi se zmogla zadovoljivo odzivati na potrebe mladih.

S tem so povezana tudi sporočila, da ob trenutno nezadostnih kapacitetah ne uspejo dovolj poglobljeno delovati. Eden od pomembnih učinkov preobremenjenosti oz. kadrovske nezadostnosti mreže podpor je namreč nezmožnost organizacij, da bi se poglobljeno ukvarjale s položaji in težavami mladih. Pogosto se uspejo posvečati le "gašenju požarov", iskanju hitrih rešitev, reaktivnemu delovanju in odzivanju na akutne situacije; globlje v izvore in okoliščine (nastajanja) stisk mladih pa pogosto ne uspejo posegati. Posledično to pomeni, da obstoječa mreža podpor še zlasti ni dovolj zmogljiva za mlade s kompleksnejšimi stiskami in življenjskimi položaji, "hiter" način dela pa zamegli pogled na celotno situacijo in povzroča, da se problemi mladih rešujejo le delno.

Ob neprestanem gašenju premnogih požarov ne ostaja dovolj resursov za usmerjanje pozornosti na vzroke za težave mladih. Tako so ozadja težav mladih spregledana ter tudi zmotno interpretirana.

Takšna raven dela pa ne nazadnje onemogoča napredovanje in razvoj novih programov ter storitev, ki bi bolj celostno in torej ustrezneje naslavljali aktualne težave mladih.

Drug učinek, povezan s preobremenjenostjo mreže podpor, je tudi v tem, da organizacije same po sebi večinoma ne tematizirajo tega, kdo ostaja izven njihovega dosega. Tema, kdo ne pride do njih oz. kdo podpore ne doseže, v pogovorih s sogovorniki in sogovornicami ni bila v ospredju oziroma o tem nimajo informacij. Fokus na te, ki so prisotni, ne dopušča sledenja "izgubljenih" ali tem, ki do programa sploh niso uspeli priti, niti tega, da bi se posebej ukvarjali s tem, kako bi dosegli še dodatne mlade. Vzroki za to so različni, najpogostejši je preobremenjenost z delom in usmerjenost na specifične težave mladih ali skupino mladih ljudi. Eden od razlogov je tudi vedno večja individualizacija dela, usmerjenost v svetovanje in terapijo, torej na delo s posameznikom, kar je opaziti predvsem v javnih službah, vendar ne izključno. Opaziti je, da je vedno manj raznolikosti metod dela, torej poleg dela s posamezniki manjka tudi skupinsko ali skupnostno delo.

Kot težava se je pokazalo tudi pomanjkanje terenskega dela. Organizacije ga prepoznavajo kot izrazito podhranjeno področje, in to ne glede na to, ali ga izvajajo ali ne. Ker je terensko delo pogosto povezano s ciljem iskanja nedoseženih mladih, gre pomanjkanje takega dela skupaj z odsotnostjo refleksije o tem, kdo so mladi, ki jih obstoječi viri podpore ne uspejo dosegati.

Nekoliko povezano s tem je tudi opažanje, da organizacije pri svojem delovanju redkeje in ne v tako veliki meri uporabljajo vire, ki so v okolju in vsakodnevem življenju uporabnikov že prisotni. Pri tem mislimo na vrstniško mrežo, sosedsko, sorodniško mrežo, organizacije v skupnosti, institucije (šola, cerkev), lokalne pobude in prostore. Nekateri so bolj, drugi manj vpeti v lokalno okolje, v skupnost. Tovrstna vpetost v skupnost in doseganje virov, ki so prisotni v življenjskem okolju mladih, na nek način namreč zahteva tudi (ne pa samo) delo na terenu.

Še en pomemben učinek preobremenjenosti obstoječe mreže podpor mladim, ki so ga izpostavljale večinoma vse organizacije oziroma ustanove, pa je pomanjkanje časa in kadra za smiselno sodelovanje in povezovanje med različnimi organizacijami oziroma

ustanovami. Ravno medsebojna povezanost organizacij je eden od predpogojev za to, da je mreža podpor mladim (čim bolj) gosto spletena, saj jim prepletenost različnih virov med seboj omogoča smiselno, nemoteno prehajanje med posameznimi organizacijami in ustanovami ter sinergično kombiniranje podpore več virov hkrati ali zaporedoma.

V splošnem smo sicer ugotavljali, da so organizacije med seboj sicer večinoma že omrežene, in to izdatno, lokalno, nacionalno, tudi mednarodno, horizontalno, vertikalno, znotraj in med-sektorsko; načrtovano in spontano, prostovoljno in financirano, predvsem pa tudi formalno in neformalno. Vendar pa organizacije zaradi različnih omejitev teh povezovanj in sodelovanj niso vselej ocenjevale kot kakovostna in zadostna. Poleg pomanjkanja časa in kadra so kot pomembno oviro za sodelovanje omenjale tudi problem začasnosti izvajanja programov, kar je problem vseh residualnih socialnih politik, ki temeljijo na projektnem in programskem reševanju družbenih problemov in ne na strukturnih spremembah, ki bi omogočale večjo enakost, vključenost in socialno pravičnost.

Iz pogovorov s sogovornicami in sogovorniki izhaja, da formalizacija sodelovanja med različnimi organizacijami pogosto vzpostavlja različne protokole, vendar pa je, paradoksalno, v resničnih situacijah bolj uporabna trenutna dobra volja posameznikov do tega, da bi rešili nastalo situacijo, se odzvali se, stopili skupaj. Tisto, kar se je pogosto izkazalo kot ključni vidik sodelovanja, je torej raven odnosa med posameznimi strokovnjaki, ki delujejo v različnih organizacijah in ustanovah. Sogovorniki in sogovornice so pogosto izpostavljali, da so za kakovostno sodelovanje med organizacijami potrebni dodaten, osebni angažma in medsebojna poznanstva, ki temeljijo na zaupanju, osebnih povezavah. Šolske svetovalne delavke so na primer izpostavile, da se pri iskanju drugih strokovnjakov velikokrat zanašajo na lastno socialno mrežo. Formalna povezovanja so pri tem mogoča in koristna začetna točka novih sodelovanj, poznanstev in partnerstev, ne pa tudi njihovo zagotovilo. Formalizirane oblike sodelovanja pripevajo k želji, da povezovanje ne bi bilo odvisno samo od osebnih preferenc delavcev.

Organizacije so z vidika odnosov med različnimi strokami kot oviro za sodelovanje večkrat omenjale vnaprej postavljeno,

nenapisano hierarhijo med strokami. Kot tista, ki sebe postavlja hierarhično višje, je bila izpostavljena predvsem psihiatrija. Ta je po oceni drugih organizacij težko dostopna za sodelovanje, enakovreden dialog in timsko delo, organizacije čutijo tudi primat te stroke. Mnogokrat je bilo izpostavljeno, da se psihiatrična stroka ne uspe povezovati z drugimi sektorji in z vidika ostalih organizacij deluje preveč izolirano od drugih mrež podpore. Tudi v okviru pričujoče raziskave bode v oči, da je bilo težko navezati stik ravno z organizacijami, ki sodijo pod resor zdravstva, natančneje duševnega zdravlja.

Nekateri sogovorniki in sogovornice so izpostavljali, da sodelovanje s psihiatrijo lahko otežujejo tudi različne paradigme, pogledi na to, kaj je najustreznejša obravnava, kar so tematizirali tudi onkraj problematizacije sodelovanja s psihiatrično stroko. Tudi širše so torej kot oviro za sodelovanje z različnimi organizacijami izpostavljali različnost doktrin in neenakost izhodišč, iz katerih različne organizacije izhajajo. Tako so sogovorniki na primer opisovali primere pomanjkanja specifične občutljivosti za posebne okoliščine mladih (npr. mladi z LGBTQI+ identitetami) pri organizacijah, ki so sicer namenjene splošni populaciji. Podobna paradigmatka razhajanja smo zaznali še na drugih področjih (npr. razhajanja glede rabe drog – zadržek organizacij, ki delujejo z mladimi, ki uporabljajo droge, da bi mlade napotovali v organizacije, ki ne dovolijo rabe drog ali imajo strožja pravila glede tega). Ta partikularna razhajanja zgledajo pogosto pomembnejša kot siceršnje mnoge skupne točke, ki med dotičnimi organizacijami vendarle obstajajo.

Tako smo na primer zasledili primere, ko se ravno zaradi partikularnih paradigmatških razhajanj organizacije ne zmorejo akcijsko združiti okrog specifičnih težav, ki jih vse enako zaznavajo in izpostavljajo. Glede nekaterih perečih in akutnih, najbolj izpostavljenih tem je zelo očitna in zgovorna odsotnost pripravljenosti, da bi organizacije aktivno in v medsebojnem sodelovanju iskale sistemsko rešitev. Ena od takšnih tem je pomanjkanje nastanitvene podpore za mlade. To je posebej akutna tema, ki je bila izpostavljena v več pogovorih in jo večina organizacij zaznava kot prioriteto.

Problematika nastanitve se še posebej zaostri po 18. letu starosti, še posebej za tiste, ki jim zunajdružinske oblike oskrbe po

tem letu niso več na voljo. Mejniki 18 let (polnoletnost) je izpostavljen kot pomemben še v mnogih situacijah. Tako nekatere javne službe mladih po 18. letu starosti ne razumejo več kot svojo ciljno skupino, mlajšim od 18 let pa določene organizacije brez privolitve staršev ne smejo ponujati kakšne od svojih aktivnosti. Tovrstne omejitve (ki so sicer legalno razumljive) specifičnim skupinam mladih onemogočajo dostop do varnih prostorov. Šolske svetovalne službe so podobno izpostavljale omejevanje možnosti sodelovanja in pretoka informacij zaradi predpisov s področja varovanja osebnih podatkov. Ta deluje kot sito, ki oteži možnost pretoka informacij in sodelovanja. Sogovorniki in sogovornice so bili tudi širše kritični do trenda birokratizacije polja podpore mladim, kjer pravila veljajo kot nesporna, namesto da bi se uvedla strokovna presoja, kaj bi bilo v odločenem specifičnem trenutku optimalno, najbolj smiselno narediti.

Pomanjkanje nastanitvene podpore in prožnih oblik podpore mladim na prehodu mejnika 18 let sta dve od kritičnih točk obstoječe mreže podpor. Gre za situacije, ko organizacijam nekako zmanjka idej in možnosti za zagotavljanje ustrezne podpore mladim.

Sama prisotnost in obstoj heterogenega nabora programov in aktivnosti za mlade pa še ne zagotavlja tudi smiselne podpore mladim. Nekateri_e sogovorniki_ce so opozarjali_e na nujnost celostnega pogleda na izkušnje mladih, ki jih ne moremo nasloviti strogo specialistično in zgolj iz enega zornega kota. V tem kontekstu so omenjali problem razdrobljenosti delovanja in pristopanja k razumevanju težav mlade osebe. Problematizirali_e so "razčlenjevanje" mlade osebe na specifična področja, ki naj bi se jih nato – vsako posebej – obravnavalo na drugem, za to specializiranem naslovu. Takšno razčlenjevanje močno ovira celostni pogled na življenjski položaj mlade osebe.

Sogovorniki in sogovornice so izpostavljali tudi s tem povezan problem "odrivanja težav ene organizacije drugi in napotovanja mlade osebe drugam, pogosto v zvezi z preobremenjenostjo lastne organizacije. Ta pojav se pogosto povezuje in kaže v izjavah, kot je "Naša organizacija ni za te probleme" (npr. droge, motnje hranjenja, samopoškodovanje itd.). V nekaterih primerih so sogovorniki in sogovornice poročali tudi o drugih, s preobremenjenostjo

organizacije manj povezanih mehanizmih odzivanja oziroma odslavljanja mladih, kot je podrobneje opisano v nadaljevanju.

Svoje usmerjenosti delovanja organizacije (predvsem gre za mladinske organizacije) oblikujejo s ponudbo in infrastrukturo, ki jo nudijo. Kdo pride v organizacije, je vsekakor povezano z več dejavniki: urnik delovanja in način, kako organizacija pridobiva in vabi svoje člane, nenapisana pravila, sporočila, ki se širijo od ust do ust in so povezana z idejami o tem, komu je določena organizacija namenjena, določen imidž, ki ga organizacija v lokalnem okolju dobi, pomembni pa so seveda tudi subjektivni vtisi mladih, ki jih dobijo glede zaželenosti oz. tega, ali je določena organizacija namenjena prav njim ali pa morda to ni zanje. Lahko bi torej sklenili, da nabor mladih, ki pridejo v organizacijo, zelo oblikuje kultura organizacije, ki lahko bolj naslavlja določene mlade, drugim pa prav s to kulturo sporoča, da so manj zaželeni. V nekaterih organizacijah so to starejši_e mladostniki_ce (ki ne najdejo svojega mesta med pretežno zanje "otroških" aktivnostih organizacije), v drugih organizacijah svojega mesta ne najdejo morda bolj zadržani mladi (ki jih izrazita energičnost organizacije in njeno pričakovanje po aktivizmu mlade osebe odvrne), v nekaterih organizacijah pa morda mladi, ki jih ne zanima določena zvrst glasbe, ki jo lokalna organizacija promovira.

Opazili pa smo tudi, da so sicer pogosto zelo raznolike ponudbe za mlade v različnih organizacijah večinoma že strukturirane, večina prostorov je vnaprej popisanih, zato je v njih možnost samoiniciativnosti za mlade omejena. Mladi tako v že vnaprej začrtanih prostorih iščejo svoje mesto, v katerega naj se umestijo – umanjka pa priložnosti, v katerih bi mladi te prostore sami (so)ustvarjati in tako sami (so)oblikovali tudi kulturo specifične organizacije ali prostora. Na deklarativni ravni je sicer izražena kar velika stopnja pripravljenosti organizacij za pobude in porajajoče se potrebe mladih, po drugi strani pa izražajo, da je sprotno odzivanje na spremembe naporno za organizacije. Tako večinoma bolj izhajajo iz znanja, interesov, naklonjenosti in veščin zaposlenih.

Kot eno od mogočih, a še ne dovolj izkoriščenih in obenem mladim bolj privlačnih ter sprejemljivih oblik povezovanja se v splošnem pogosto omenja podpora in doseganje mladih v spletnem

okolju. Potencialne prednosti in omejitve tega pristopa so se nekako spontano in nenačrtovano pokazale tudi v nedavnem obdobju epidemije, ko je mnogo organizacij svoje programe in različne oblike podpor predstavilo na splet. Kot poglobitno prednost dela v spletnem okolju so izpostavljale ravno to, da splet predstavlja vzpostavljanje mladim bolj privlačnih in sprejemljivih oblik povezovanja. To jim je omogočilo boljši dostop do mladih, s katerimi prej niso imele stikov (mladi iz oddaljenih krajev ter mladi, ki jim je spletna anonimnost omogočila preseganje zadržkov in zadržkov pred osebnim razkrivanjem), hkrati pa jim je slabšalo dostop do drugih mladih (mladi, ki bivajo v bolj zaprtih institucijah; mladi, ki nimajo prostorov, kjer bi lahko varno in zaupno uporabljali splet; mladi, ki nimajo materialnih pogojev za rabo spleta; mladi, ki so manj digitalno pismeni). Organizacije so sporočale, da je anonimnost spletnega okolja sicer dobro služila preseganju zadržkov do osebnega razkrivanja in da je spletno okolje omogočilo večje število interakcij, a sta ravno anonimnost in nepregledna množica kanalov interakcij hkrati tudi odpirali prostor za zlorabe, sovražne napade in sovražni jezik. Kot dragocenost premika v spletno okolje so organizacije izpostavljale možnost stika v razmerah, ko stika s mladimi sicer sploh ne bi bilo, a hkrati opozarjale na slabše možnosti vzpostavitve zaupnosti in intimnosti. Splet jim je omogočal hitrejše in fleksibilnejše odzivanje na pobude in sporočila mladih, a jim hkrati ni omogočal gradnje skupnosti, občutka povezanosti in delovanja skupinske dinamike ter občutka, da niso sami. Na podlagi sporočil organizacij lahko sklenemo, da raba spletnih okolij zagotovo ni preprosto orodje; težko bi ji namreč enoznačno pripisali prednost doseganja mladih, saj hkrati s tem doseganjem odpiramo tudi mnoge nevarnosti. Trditev, da je splet nekaj, kar je vsem mladim bliže in privlačnejše, je preveč poenostavljeno izhodišče. V splošnem smo v mnenjih organizacij pogrešali refleksije škodljivih učinkov preživljanja časa mladih ob zaslonih in na spletu.

Skupno vsem sodelujočim organizacijam je tudi to, da ima prav vsaka od njih napisana ali pa nenapisana pravila o tem, pod kakšnimi pogoji mladi lahko sodelujejo v njihovih programih oziroma storitvah. Vse sogovornice oziroma sogovorniki so znali

opisati, v katerih primerih mlade zavračajo oz. izključujejo iz aktivnosti organizacije.

V tem kontekstu se je pogosto odprla tema uporabe drog kot razloga za izključitev, razen v redkih organizacijah, kjer je ravno uporaba drog v fokusu dela. Prav tako se je na podoben način večkrat odprla tema nasilja. Ponekod je ovira tudi že bolj izstopajoče vedenje, lahko tudi kajenje ali pitje alkohola (v bližini organizacije). Argument je vezan prav na to, da s tovrstnim vedenjem dajejo slab zgled ostalim obiskovalcem. Mladi večinoma nehajo prihajati, če razumejo, da tam niso dobrodošli. Tako se je pogosto v pogovorih odprla tema, da se ob različnih bolj ali manj eksplicitnih sporočilih neodobravanja njihovega vedenja mladi "umaknejo sami". Četudi je mehanizem logičen, pa je treba poudariti, da rezultira v izolaciji in pomanjkanju prostorov za te mlade, ki bi podporo vsekakor potrebovali. Bolj tvegano in bolj izstopajoče vedenje ali več težav, nakopičenih pri mladostniku, torej pomeni večjo možnost, da bo iz različnih oblik podpore izključen.

Kot oviro za sodelovanje in vključevanje mladih pa organizacije vidijo tudi psihiatrične diagnoze in/ali duševne stiske mladih. Večina organizacij ni specifično usmerjena v področje duševnih stisk, posebej pa ne, ko so prisotne diagnoze s področja psihiatrije. Tako bi lahko na prvi pogled rekli, da polja duševnih stisk ne prepoznavajo kot svojega polja delovanja in se tovrstnih mandatov poskušajo otresti. V mnogih pogovorih se je izrazila tema, da strokovnjaki niso kompetentni za mlade, ki jim pripišejo potrebo po psihiatrični obravnavi. Podobno po vtisih šolskih svetovalnih delavk tudi učitelji v šolah nemalokrat sporočajo, da nimajo znanj oziroma da niso kompetentni za prepoznavanje stisk mladih (nasprotno pa opažajo, da to vlogo pogosto zavzame angažirano in empatično nepedagoško osebje v šoli).

V primerih, ko mladi v organizacije vstopijo s predhodnimi izkušnjami duševnih stisk, organizacije pogosto odreagirajo z umikom, češ da niso pravi naslov za mladostnike_ce, ki imajo duševne stiske in bi potrebovali_e psihiatrično pomoč. Tako se lahko zgodi, da se organizacije tematike duševnih stisk prestrašijo, da imajo občutek, da je nekaj, kar presega njihovo znanje in pristojnosti, in da to področje zahteva izključno specializirano

obravnavo. Tako se vzpostavlja težnja, da bi jih poslali drugam, nekam, kjer bodo njihovim nakopičenim in kompleksnim težavam kos. Zaznali smo zelo razširjeno in nereflektirano idejo, da "tam zunaj" obstaja nekdo, ki to področje lahko uredi in ki se s tem lahko sooči. Organizacije na ta način tudi nekako soustvarjajo prostor za zgoraj opisan primat in nadrejenost psihiatrične stroke, katere nadrejenosti v odnosu do drugih strok zatorej ne moremo popolnoma pripisati le njeni volji.

Obstoječe oblike mreženja naj bi odgovarjale tudi na probleme fragmentiranosti pomoči, vendar smo opazili tudi številne ovire za preseganje fragmentacije. Potenciali mreženja mimo njegovih formalnih oblik so v izmenjevanju izkušenj in vrstniškem izobraževanju (ena organizacija organizira izobraževanje za druge, npr. na področju duševnih stisk, spolnih zlorab, tem, vezanih na LGBT skupnost, nasilja, zasvojenosti s spletom). Premagovanje teh ovir predstavljajo tudi srečanja z namenom spoznavanja delokroga, izhodišč, sodelujočih organizacij.

SKLEPI

V raziskovalni nalogi z naslovom "Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah" smo k razumevanju "krize" slovenskega sistema varovanja duševnega zdravja mladih pristopili predvsem s spoznavanjem tako imenovane uporabniške perspektive (več o tem v Razpotnik idr., 2019). O pomembnosti te teme med drugim govori Wilson (2020) v svojem preglednem članku z naslovom "Kam naprej v duševnem zdravju za mlade?" Tam zapiše, da je "vključevanje glasu mladih uporabnikov bistveni del procesov raziskovanja" inovativnih pristopov in da lahko vključevanje uporabniške perspektive močno prispeva k boljšemu razumevanju tega, kaj je izvedljivo in sprejemljivo za mlado generacijo. V manjši meri smo raziskovali tudi dojemanja in ocene o stanju s strani strokovnih delavcev, v največji meri tistih, ki delujejo v (mladinskih) organizacijah, ki se (večinoma) z duševnimi stiskami mladih ukvarjajo na nespecializirane načine, kar pomeni bolj ali manj nemedicinske načine, z nudenjem splošne podpore, oblikovanjem (vrstniških) podpornih

mrež, z vključevanjem mladih in s prilagajanjem svojih programov tudi temu delu populacije mladih.

V tem članku poročamo o ugotovitvah analize mreže takih organizacij, ki delujejo na območju Ljubljane. Pri tem izhajamo pretežno iz socialnega modela duševnih stisk in težav, zaradi česar so nas tudi zanimale uporabniške perspektive. Izhajajoč iz ocen o kriznem stanju sistemov za varovanje duševnega zdravja mladih ter iz spoznanja, da specializirani (zdravstveni) sistemi nudenja pomoči ne bodo nikoli mogli doseči vseh pomoči potrebnih, smo razmišljanje preusmerili na sektor in delovanje nespecializiranih skupnostnih organizacij ter tudi na upoštevanje in spodbujanje naravnih virov pomoči¹. Taka preusmeritev – če jo bomo kdaj sprejeli kot vodilo sistema – bo verjetno dolgoročno zahtevala tudi razvoj novih vrst kadrov, vsekakor pa spremembo in širitev delokroga najbolj usposobljenih strokovnjakov_inj na področju duševnega zdravja, psihiatrov in drugih. Ti_e bodo morali_e svoje znanje prilagoditi potrebam teh skupnostnih organizacij in z enim delom svojega delovnega časa prispevati k razvoju novih oblik delovanja, ki bodo mladim bližje in bolj dostopne.

Te teme so bile naše ključne točke in osnovno polje pozornosti pri analizi delovanja mreže organizacij v Ljubljani. Analiza stanja in delovanja te mreže nam je dala osnovo za oblikovanje predlogov in priporočil za nadaljnji razvoj mreže. Teh priporočil na tem mestu ne opisujemo podrobno, le okvirno pa lahko zapišemo, da so pokrivala naslednja področja/teme:

- potrebo po vzpostavljanju stabilnega kadrovskega in finančnega stanja mreže podpornih virov in po krepitvi kadrovskega in finančnega stanja mreže podpornih virov;
- potrebo po okrepljenih obstoječih in po razvoju novih programov za doseganje mladih (npr. spletni pristopi, terensko delo);
- uvajanje elementov preventivnega delovanja, predvsem v smislu krepitve kolektivov, skupnosti in zavezništva med

¹ To tematsko polje obravnava prispevek Mikuš Kos, ki je objavljen v tej reviji kot naslednji prispevek in ki je bil pripravljen za zaključno poročilo raziskovanja.

mladimi, ter ustvarjanja odprtih mladinskih prostorov (več o mladinskih organizacijah kot prostorih politične participacije mladih v kontekstu opisanega raziskovanja glej Razpotnik in Tadič, 2022), ki bi mladim omogočali predvsem povezovanje, aktiviranje, soustvarjanje, a obenem puščali avtonomijo in prostor za soustvarjanje, delovanje;

- potrebo po izobraževanju pedagoškega (in nepedagoškega) kadra o psihosocialnih stiskah, o njihovi umeščenosti oz. soopgojenosti z ožjim in širšim kontekstom, o pedagoških ravnanjih, ki delujejo varovalno, ter o ravnanjih, ki krepijo dejavnike tveganja ali so sama po sebi dejavnik tveganja. V šolskem kontekstu uporaba prilagoditev, ki naj ne obsegajo zgolj prilagoditev pedagoškega procesa z namenom doseganja učnih dosežkov, temveč tudi prilagoditve, da se mladostnik_ica lahko v čim večji meri vključi in sodeluje v obšolskih dejavnostih;
- uvajanje oblik bolj celostno usmerjenega dela z mladimi v psihosocialnih stiskah, kar se lahko uresničuje prek ustvarjanja prostorov, kjer bo mogoče dostopati do različnih vrst pomoči in podpore hkrati. To bo lahko zahtevalo spreminjanje poklicnih vlog in opuščanje primata nekaterih strok, hkrati pa tudi integracijo tematike duševnih stisk v delovanje drugih strok. Vse to pa lahko spremlja tudi uvajanje vrstniškega podpornega dela.

LITERATURA

- Block, A. M. in Greeno, C. G. (2011). Examining outpatient treatment dropout in adolescents: A literature review. *Child and Adolescent Social Work*, 28(5), 393–420.
- Brenner, E. (2019). The Crisis of Youth Mental Health. *Stanford Social Innovation Review*, 17(2), 34–41. doi: <https://doi.org/10.48558/7HGQ-3A49>
- De Haan, A. M., Boon, A. E. in De Jong, J. T. V. M. in Vermeiren, R. R. J. M. (2018). A review of mental health treatment dropout by ethnic minority youth. *Transcultural Psychiatry*, 55(1), 3–30. doi:10.1177/1363461517731702
- De Haan, A. M., Boon, A. E., De Jong, J. T. V. M., Hoeve, M. in Vermeiren, R. R. J. M. (2013). A metaanalytic review on treatment dropout in child and adolescent outpatient mental health care. *Clinical Psychology Review*, 33(5), 698–711. doi:10.1016/j.cpr.2013.04.005
- Dekleva, B., Grbec, H., Klemenčič Rozman, M. M., Lah, A., Leskošek, V., Mikuš Kos, A., Polajžer, P., Rapuš-Pavel, J., Razpotnik, Š., Sande, M., Simić, S. in Tadič, D. (2021). *Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah: zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo in Pedagoška fakulteta. Neobjavljeno raziskovalno poročilo. <http://pefprints.pef.uni-lj.si/7047/>
- Dekleva, B., Tadič, D. in Razpotnik, Š. (2019). Uvodnik: Dostopnost organiziranih oblik podpore mladim v psihosocialnih in duševnih težavah. *Socialna pedagogika*, 23(3–4), 133–147.
- Garcia, J. A. in Weisz, J. R. (2002). When youth mental health care stops: Therapeutic relationship problems and other reasons for ending youth outpatient treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(2), 439–443.
- Gibson, K., Cartwright, C., Kerrisk, K., Campbell, J. in Seymour, F. (2015). What Young People Want: A Qualitative Study of Adolescents' Priorities for Engagement Across Psychological Services. *Journal of Child and Family Studies*, 25(4), 1057–1065.
- Gonzalez, A., Weersing, V. R., Warnick, E. M., Scahill, L. D. in Woolston, J. L. (2011). Predictors of treatment attrition among

- an outpatient clinic sample of youths with clinically significant anxiety. *Administration and Policy in Mental Health* 38(5), 356–367. doi: 10.1007/s10488-010-0323-y
- Headley, S. (2004). Engaging with a mental health service: Perspectives of at-risk youth. *Youth Studies Australia*, 23(3), 61–62.
- Howe, D., Batchelor, S., Coates, D. in Cashman, E. (2014). Nine key principles to guide youth mental health: development of service models in New South Wales. *Early Interv Psychiatry*, 8(2), 190–7. doi: 10.1111/eip.12096.
- Jager, V. (2021). Krik na pomoč. Mladina, 41, 15. 10. 2021.
- Jayasinha, R. in Conrod, P. (2021). *Falling through the safety net: Youth are at the heart of Canada's mental health crisis*. <https://theconversation.com/falling-through-the-safety-net-youth-are-at-the-heart-of-canadas-mental-health-crisis-152525>.
- Johnson, E., Mellor, D. in Brann, P. (2009). Factors associated with dropout and diagnosis in child and adolescent mental health services. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 43(5), 431–437. doi:10.1080/00048670902817687
- Kaess, M., Ghinea, D., Fischer-Waldschmidt, G. in Resch, F. (2017). Die Ambulanz für Risikoverhalten und Selbstschädigung (AtR!Sk) – ein Pionierkonzept der ambulanten Früherkennung und Frühintervention von Borderline-Persönlichkeitsstörungen. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie* 66(6), 404–422. doi: 10.13109/prkk.2017.66.6.404
- Kazdin, A. E. (2018). Expanding mental health services through novel models of intervention delivery. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 60(4), 455–472.
- Klemenčič Rozman, M.M. in Lep, Ž. (2022). Uvodnik: Spemembe študentskega življenja v obdobju epidemije covid-19. *Socialna pedagogika*, 26(1–2), 1–14.
- McGorry, P. (2015). Innovations in the design of mental health services for young people: an Australian perspective. *Innovation and Entrepreneurship in Health*, 2015(2), 107–113. Pridobljeno s <https://doi.org/10.2147/IEH.S68179>
- McGorry, P. D., Bates, T. in Birchwood, M. (2013). Designing Youth Mental Health Services for the 21st century: Examples from

- Australia, Ireland and the UK. *The British journal of psychiatry: the journal of mental science*, 202(s54), s30–s35. doi: 10.1192/bjp.bp.112.119214
- McGorry, P. D., Goldstone, S. D., Parker, A. G., Rickwood, D. J. in Hickie, I. B. (2014). Cultures for mental health care of young people: an Australian blueprint for reform. *Lancet Psychiatry*, 1(7), 559–68. doi: 10.1016/S2215-0366(14)00082-0
- McGorry, P. D. in Mei, C. (2018). Early intervention in youth mental health: progress and future directions. *Evidence-Based Mental Health*, 21(4), 182–184.
- McMahon, J., Ryan, F., Cannon, M., O'Brien, G., O'Callaghan, M., Flanagan, R. in McGorry, P. (2019). Where next for youth mental health services in Ireland? *Irish Journal of Psychological Medicine*, 36(3), 163–167. doi:10.1017/ipm.2018.12
- Mikuš Kos, A. (2021). Duševno zdravje odrasčajočih in mladih - vprašanja in vizije današnjega časa. V B. Dekleva, H. Grbec, M. M. Klemenčič Rozman, A. Lah, V. Leskošek, A. Mikuš Kos, P. Polajžer, J. Rapuš-Pavel, Š. Razpotnik, M. Sande, S. Simić in D. Tadič, *Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah: zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta* (str. 16–77). Neobjavljeno raziskovalno poročilo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo in Pedagoška fakulteta.
- Persson, S., Hagquist, C. in Michelson, D. (2016). Young voices in mental health care: exploring children's and adolescents' service experiences and preferences. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 22(1), 140–151.
- Razpotnik, Š. in Tadič, D. (2022). Mladinske organizacije kot prostori politične participacije mladih. V T. Pušnik in M. Banjac (ur.), *Politična participacija mladih onkraj volitev - konceptualni premisleki in izzivi proučevanja* (str. 118–135). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Razpotnik, Š., Tadič, D., Dekleva, B., Klemenčič Rozman, M. M., Sande, M. in Škraban, J. (2019). Pomen uporabniške perspektive na področju duševnega zdravja mladih. *Socialna pedagogika*, 23(3-4), 251–272.

- Substantial investment needed to avert mental health crisis. World Health Organization. (2020). Pridobljeno z <https://www.who.int/news/item/14-05-2020-substantial-investment-needed-to-avert-mental-health-crisis>
- Vyas, N. S., Birchwood, M. in Singh, S. P. (2015). Youth services: meeting the mental health needs of adolescents. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 32(1), 13–19. doi: 10.1017/ipm.2014.73
- Westin, A. M. L. (2013). The Effect of Waiting Time on Youth Engagement to Evidence Based Treatments. *Community Mental Health Journal* 50(2), 221–228. DOI 10.1007/s10597-012-9585-z
- Williams. P. (2015). *Lack of mental health care for children reaches »crises« level*. <https://www.healthline.com/health-news/lack-of-mental-healthcare-for-children-reaches-crisis-level-062315>
- Wilson, E. (2020). Where next for youth mental health? Reflections on current research and considerations for the future. *Journal of Mental Health*, 29(4), 371–375. doi.org/10.1080/09638237.2020.1766001
- Wisdom J. P., Clarke G. N. in Green C. A. (2006). What teens want: barriers to seeking care for depression. *Adm Policy Ment Health* 33(2), 133–145.

DUŠEVNO ZDRAVJE IN DRUŽBENO DOGAJANJE, POTREBA PO SOCIALNIH INTERVENCAH IN AKTIVIZMU

295

MENTAL HEALTH AND SOCIAL DEVELOPMENTS, THE
NEED FOR SOCIAL INTERVENTIONS AND ACTIVISM

prim. Anica Mikuš Kos, *dr. med., spec. ped., spec. psih.*
kos.a@siol.net

V prispevku¹ želim predvsem opozoriti na povezave med družbenimi okoliščinami in dogajanjem ter psihosocialno dobrobitjo in duševnimi težavami ter duševnimi motnjami mladih in na to, kaj lahko storimo za preprečevanje in odpravljanje motenj zunaj zdravstvenih ustanov. O težkih duševnih motnjah, kot so shizofrenija, nekatere posledice poškodb ali bolezni možganov, ne pišem. Te motnje ali bolezni sodijo na področje medicine in pri njih je glavni pristop pomoči medicinski pristop. Seveda pa so tudi pri teh motnjah pomembni blažilni in podporni dejavniki okolja. Tekst predstavlja širši družbeni kontekst zaščite duševnega zdravja mladih v sedanjem času. Kritičen pogled na medicinski model pomoči mladim v stiski in osebam, pri katerih diagnosticiramo duševno motnjo, ni odraz kake anti-psihiatrične naravnosti, temveč spodbuda k refleksiji in razmisleku o mogočih spremembah.

¹ Pričujoče besedilo je bilo pripravljeno kot komentar in dodatek k poročilu raziskovalne naloge z naslovom "Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah" (Dekleva idr., 2021).

Ko govorimo o zaščiti duševnega zdravja in pomoči ljudem v stiski, se na prvi pogled zdi, da so stebri takšnega delovanja duševno zdravstvo in sorodne stroke. Ker obstaja velik razkorak med razpoložljivimi viri duševnozdravstvene pomoči in potrebami, spodbujamo predvsem širjenje obsega psiholoških in psihiatričnih strok. Ob tem pa nam s horizonta pozornosti uhaja in ostaja zunaj naših prizadevanj krepitev zunaj-duševnozdravstvenih virov pomoči. Ne-zdravstveni viri pomoči mnogim ljudem omogočajo, da obvladujejo najtežje okoliščine. Gre za vire, ki so del življenjskih okoliščin, socialnih mrež, ne-zdravstvenih institucij, skupnosti in družbenih silnic. Ljudje vseh starosti se zatekajo k duševnozdravstvenim strokam po pomoč tedaj, ko na voljo ni drugih virov pomoči ali so drugi viri nezadostni. Vprašanje, ki si ga vedno znova zastavljam, je, ali ne bi bilo potrebno več vlagati v ne-zdravstvene vire zaščite duševnega zdravja mladih. Duševnozdravstvene službe s svojimi dragocenimi strokovnimi spoznanji in možnostmi zdravljenja bi pomagale tistim, ki imajo najtežje motnje in katerim naravni viri pomoči, tudi če so na voljo, ne pomagajo, obenem pa bi delile svoja znanja in krepile kapacitete socialnega tkiva za preprečevanje stisk in pomoč ljudem v stiskah.

Sedaj smo v situaciji, ko zdravstvo marsikdaj nastopi kot edini realno dostopen nadomestni vir pomoči zaradi pomanjkanja drugih socialnih in societalnih virov. To se dogaja mnogim mladim, ki so osamljeni, nimajo bližnjega, s katerim bi se lahko pogovorili o svojih stiskah ali našli rešitve za svoje socialno pogojene in tudi druge težave na ekonomski ravni ali na ravni delovanja sistemov in institucij. Kot otroška psihiatrinja naj navedem enega izmed najbolj izstopajočih primerov: zdravstvo s kemičnimi sredstvi (psihostimulansi) rešuje problem v svetovnem merilu milijonov otrok, ki ne morejo slediti disciplinskim in učnim zahtevam sodobnih šolskih sistemov.

Ob takšnih ugotovitvah se seveda porodi vprašanje, ali ne bi moral biti prvi korak k širšemu diapazonu zaščite duševnega zdravja mladih odpravljanje socialnih, institucionalnih, sistemskih in širših societalnih vzrokov duševnih težav velikega števila mladih. Odgovor je gotovo pozitiven. Toda vsaj na kratki rok (to so leta ali desetletje ...) smo nemočni glede systemskega in družbenostrukturalnega

spreminjanja. Vprašanje je, kaj je mogoče narediti takoj, sedaj, v pričakovanju velikih osnovnih institucionalnih in družbenih sprememb.

Moje izkušnje delovanja v tvorbah civilne družbe in na humanitarnem področju kažejo na to, da so socialno tkivo, psihosocialna klima institucij (npr. šol in vrtcev) in majhnih skupnosti lažje dostopni za spremembe, ki zadevajo psihosocialno dobrobit ljudi in delujejo varovalno na njihovo duševno zdravje. Spremembe pomenijo zmanjševanje stresnih dejavnikov in aktiviranje zaščitnih dejavnikov ter virov pomoči za osebe v stiskah. Duševnozdravstvene stroke bi pri tem lahko imele s svoji znanjem, ugledom in socialno močjo pomembno vlogo.

Prizadevanja za zaščito duševnega zdravja mladih bi torej morala biti usmerjena v dve smeri: v aktiviranje in krepitev družbenega tkiva za zaščito duševnega zdravja in v krepitev duševnozdravstvene stroke za odkrivanje novih možnosti zdravljenja težkih motenj, za večjo dostopnost do pomoči za osebe z motnjami, ki terjajo specializirane metode zdravljenja, in za prenos svojih znanj na druge osebe, tvorbe civilne družbe in ne-duševnozdravstvene institucije, ki lahko prispevajo k duševnemu zdravju mladih.

V sedanjem času smo priča razcvetu nevroznanosti, ki odpira uvide v biološka dogajanja, iz katerih izhajajo doživljanja, odzivnost, vedenje, kognicija. Dušeslovne stroke se na široko povezujejo z biološkimi strokami. Pri tem se nam iz mreže spoznanj in ukrepanja vedno večkrat izmuznejo socialni in societalni vplivi na psihosocialno dobrobit in duševno zdravje. V novi paradigmi zaščite duševnega zdravja bi dušeslovne stroke morale biti konceptualno in opravilno mnogo bolj povezane s socialnimi družbenimi dogajalnji. Tako, kot se širi površina presečišča med dušeslovjem in nevroznanostjo, bi se morala širiti presečna površina med delovanjem dušeslovnih strok in realnostjo družbenih okoliščin ter dogajanj.

Povezave med duševnim zdravjem in družbenimi dogajanja lahko razberemo že iz opredelitve SZO (WHO European ministerial conference on mental health, 2005, str. 1): "Duševno zdravje je bistvena komponenta socialne kohezivnosti, produktivnosti, miru in stabilnosti, ki prispeva k socialnemu kapitalu in ekonomskemu razvoju družbe." Seveda velja tudi obratno, kar je mnogo redkeje

zapisano v uradnih dokumentih. Procesi družbene psihosocialne dobrobiti in individualne dobrobiti delujejo v obeh smereh, a je več prizadevanj za popravljanje ljudi, da bi bilo družbi bolje, kot popravljanja družbe, da bi bilo ljudem bolje. Spričo spoznanj, da duševnozdravstveni problemi naraščajo, in vedenja, da družbena dogajanja, družbene vrednote in družbena stvarnost generirajo, krepijo pojavnost in izraznost duševnih motenj stisk in motenj, se lahko čudimo, kako to, da so duševnozdravstvene stroke in službe omejile svoj delokrog na prostor pomoči in spreminjanja posameznikov, na krepitev njihove psihične odpornosti in na zgodnje odkrivanje motenj ter na zgodnje terapevtske intervencije.

Na neločljivost duševnega zdravja od socialnih dogajanja na makronivoju in od socialne neenakosti opozarja specialni poročevalec Puras v svojem poročilu Komisije ZN za globalno duševno zdravje (Burgess idr., 2019): "Krepitev psihične odpornosti posameznika, njegove zmožnosti, da upravlja s svojim življenjem, si zagotovi delovno mesto in zaslužek, ne pomaga prav dosti, če ni takšnih priložnosti (npr. delovnih mest). Napor posameznika ostaja brezuspešni spričo socialne in strukturalne družbene dinamike". Puras poziva države Združenih narodov, da zagotovijo socialna okolja in okoliščine, ki omogočajo duševno zdravje. Del tega procesa je tudi prepoznavanje potrebe po celostni psihosocialni promociji duševnega zdravja, prevenciji in zdravljenju, ki vplivajo tudi na okoliščine vsakodnevnega življenja, socialne, ekonomske in politične silnice, torej na širjenje socialne razsežnosti globalnih prizadevanj za duševno zdravje.

Prišel je čas, ko bi globalno gibanje za duševno zdravje moralo prepoznati važnost socio-strukturalnih determinant duševnih stisk in poskušalo vplivati nanje skupaj s skupnostmi in političnimi odločevalci. V ta namen Puras priporoča vlaganje v procese, povezane z duševnim zdravjem v skupnostih; usmeritev v razvijanje duševno zdravstvenih dobrin in virov pomoči zunaj duševnozdravstvenega področja; zagotavljanje prioritete spoznanjem in mnenjem porabnikov in skupnosti ter njihovo lastništvo procesov intervencij na različnih ravneh – od načrtovanja do implementacije in rutinske izvedbe; razvijanje k populaciji orientiranih sistemov

in služb pomoči; raziskovanje dolgotrajnih učinkov socialnih intervencij na duševno zdravje.

LITERATURA

- Burgess, R. A. idr. (2019). Social interventions: a new era for global mental health? *The Lancet Psychiatry*, 7(2). doi: 10.1016/S2215-0366(19)30397-9
- Dekleva, B., Grbec, H., Klemenčič Rozman, M. M., Lah, A., Leskošek, V., Mikuš Kos, A., Polajžer, P., Rapuš-Pavel, J., Razpotnik, Š., Sande, M., Simić, S. in Tadič, D. (2021). *Podporne mreže mladih v psiho-socialnih stiskah: zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo in Pedagoška fakulteta. [http:// pefprints.pef.uni-lj.si/7047/](http://pefprints.pef.uni-lj.si/7047/)
- WHO European ministerial conference on mental health. (2005). *Mental health action plan for Europe: Facing the challenges, building solutions*. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0013/100822/edoc07.pdf

KOMENTAR, PREJET NOVEMBRA 2022

RECENZIJA

301

A STRAIGHT TALKING INTRODUCTION TO PSYCHIATRIC DIAGNOSIS (SECOND EDITION)

Lucy Johnstone (2022)

Juš Škraban, *univ. dipl. etn. in kult. antrop.*

*Fakulteta za socialno delo, Topniška ulica 31, 1000 Ljubljana
jus.skraban@fsd.uni-lj.si*

Pred nami je še ena izvrstna knjiga založbe PCCS Books, ki daje prostor kritičnim perspektivam na področju duševnega zdravja. Gre za dopolnjen ponatis izvirnika, ki je bil prvič izdan že leta 2014. Knjiga je del zbirke "A Straight Talking Introduction", ki je namenjena lahko berljivemu, a še vedno natančnemu prikazu trenutnega znanja o ključnih temah na področju duševnega zdravja. V zbirki najdemo tudi knjige z uvodom o težavah v duševnem zdravju otrok, psihiatričnih zdravlilih, tem, kako je biti uporabnik služb duševnega zdravja, in podobnimi temami.

Avtorica knjige je klinična psihologinja, znana po svoji kritični perspektivi na tem področju. Odlikuje jo pronicljivost pri raziskovanju ključnih tem na področju duševnega zdravja, hkrati pa sposobnost jasnega sporočanja precej kompleksnih vsebin, ki jih te teme prinašajo. Poleg tega njeno delo ni usmerjeno le na kritiko obstoječega sistema, temveč tudi na razvijanje alternativ – je namreč vodilna soavtorica alternative obstoječi psihiatrični diagnostiki, Power Threat Meaning Framework. Kot bomo videli, se vse te vrline odražajo tudi v knjigi, ki je pred nami.

Avtorica uvodno poglavje uporabi za jasno predstavitev svojih stališč. Zagovarja namreč, da psihiatrične diagnoze niso osnovane na dovolj močnih dokazih in da je treba radikalno premisliti,

ali težave v duševnem zdravju res lahko najboljše razumemo kot motnje ali bolezni, ki potrebujejo medicinsko diagnozo (str. 1–3). Hkrati Johnstone poudari, da to še ne pomeni, da lahko dvomimo v resničnost duševnih stisk. Izpostavi, da je ljudi mogoče podpirati tudi brez uporabe diagnoz, zavzema pa se tudi za to, da bi bilo sprejemanje diagnoze za uporabnike opcijsko in ne nujno.

Nadalje avtorica predstavi DSM in ICD (diagnostična priročnika iz ZDA in Evrope) ter ključne kritike, ki sta jih deležna. Pri predstavljanju kritik sicer ni najbolj izčrpna, vendar prikaže najpogostejše, ki so: ni trdnih dokazov o tem, da bi vsakokratne revizije priročnikov pripomogle k natančnejšim diagnozam in zdravljenju; vsaka revizija priročnikov odpre prostor za večje število diagnoz in s tem medikalizira normalnost; skupina strokovnjakov, ki je odgovorna za vsebino priročnikov, je močno povezana s farmacevtskimi družbami (str. 10–11). Nadalje avtorica predstavi tudi najnovejša družbena dogajanja, ki so v primerjavi s starimi kritikami teh priročnikov pomenila vsaj dve novosti: kritike so začele prihajati tudi iz krogov tistih, ki so bili odgovorni za pretekle revizije priročnikov, vse glasnejše pa so tudi kritike uporabnikov in preživelcev psihiatrije, saj jim to omogočajo družbena omrežja. Pri tem Johnstone doda pripombo, ki je ne gre prezreti: nekatere izmed kritik zagovarjajo, da je treba obstoječe priročnike le izboljšati, nekatere pa bolj radikalno preizprašujejo veljavnost diagnoz in s tem celotnih priročnikov ter psihiatrične prakse (str. 14).

V tretjem poglavju gre avtorica v sam srž logike, na kateri stojijo in jo tudi vzpostavljajo psihiatrične diagnoze. S tem na hiter, a jasen način pojasni kompleksen sistem medicinskega modela, ki gre onkraj razlage "motenj" in seže tudi do njihove obravnave ter organizacije služb. In sicer, ko nekdo dobi diagnozo, zanj_o predpostavljamo, da ima motnjo oz. bolezen, to pa implicira, da naj ta človek sprejme vlogo bolnika, da ga obravnava zdravstveno osebje v zdravstvenih ustanovah, in to pretežno z zdravili (str. 20). Težav pri tem je več. Ni še raziskave, ki bi potrdila veliko večino duševnih "motenj" – pri postavljanju diagnoze se zdravniki lahko zanesejo le na naracije domnevnih pacientov (simptomi), saj obstoja domnevne bolezni ne morejo preveriti z raziskavami, kot to lahko naredijo pri telesnih boleznih. Kljub nepregledni količini denarja, ki je bila

vložena v raziskave različnih "biomarkerjev", ki naj bi pokazali biološki vzrok psihiatričnih motenj, le-te zaenkrat pri tem niso bile uspešne. Ob pomanjkanju dokazov kakršnekoli vzročno-posledične povezave tako ostajamo s preprostim dejstvom, da geni omogočajo in ne povzročajo tega, kar delamo (str. 23). Povedano drugače in hudomušno: naš DNK očitno ni prebral diagnostičnega priročnika DSM, da bi vedel, da mora povzročiti duševne motnje (str. 53).

Johnstone nato predstavi tudi implikacije, ki jih imajo diagnoze tako na obravnavo kot na življenje diagnosticiranih ljudi. Pri tem poudari predvsem vlogo duševnega bolnika, redukcijo družbenih in relacijskih problemov na posameznika, onemogočanje osmišljanja lastnih izkušenj duševnih stisk pri ljudeh s takimi izkušnjami in navsezadnje stigmatiziranje ter diskriminacijo.

Vendar avtorica tu ni le teoretična; v šestem poglavju se osredotoči na izkušnje diagnosticiranih ljudi in predstavi tako pozitivne kot negativne učinke, o katerih so poročali. Pri tem izpostavi, da je treba prepoznati, da diagnoze nekaterim ljudem pomagajo, saj njihovo trpljenje dobi ime, nekateri dobijo tudi perspektivo, da se lahko stanje izboljša, nekaterim diagnoza pomeni tudi več informacij in podpore ter podobno. Avtorica vseeno zaključí, da isti osebi diagnoza navadno hkrati škodi in koristi ali pa da se lahko odnos do diagnoze čez čas spreminja (str. 75).

Če se je knjiga do te točke osredotočala na razgrinjanje problema, se pozneje usmeri v iskanje alternativ. Najde jih v konceptu okrevanja, gibanjih uporabnikov in preživelcev ter raznih strokovnih pristopih. Med njimi omeni psihološko formulacijo, konstrukt (ki so ga razvili v gibanju Slišanje glasov) in Power Threat Meaning Framework, pri katerem je sodelovala tudi sama. Kar druží te pristope, je, da gradijo na skupnem razumevanju stiske (skupno delo med uporabnikom in strokovnjakom, naj bo to strokovnjak po poklicu ali po izkušnjah) in ne na strokovnem mnenju. Druží jih tudi dejstvo, da gradijo na talentih in vrlinah človeka, ne pa na pomanjkljivostih. Ključno sporočilo je, da ima lahko katera koli stiska nek smisel, ki ga je treba (skupaj) najti in od tam iskati rešitve, ki so prilagojene osebi v stiski.

Avtorica knjigo zaključí z motrenjem trenutnega širšega družbenega konteksta, ki nadaljuje že prej načeto kritiko

individualizacije duševnih stisk s kritiko neoliberalizma. Na koncu pokaže tudi močne povezave med neoliberalnimi trendi in razvojem diagnostičnega priročnika DSM, po čemer se težko otresemo premišljevanja o spregi neoliberalizma in psihiatričnega sistema.

Kako ovrednotiti to knjigo? Lahko rečemo, da ne prinaša še neodkritih ugotovitev (kritike diagnoz imajo že dolgo brado), vendar na avtorski način predstavi sintezo tega precej kompleksnega področja. Pri tem morda prehitro opravi z antipsihiatričnimi klasiki, vendar pa jasno predstavi najnoveše polemike na tem področju. Izpostaviti gre tudi sistematično pozornost, ki jo avtorica usmerja v poudarek na tem, da so stiske resnične in da je treba spoštovati ter znati podpreti vse – tako tiste, ki svoje stiske osmislijo z diagnozami kot tudi tiste, ki jim diagnoze niso v pomoč ali jim celo škodijo. Generalna vrlina knjige – jasnost – umanjka le pri zaključnih delih poglavij, ki namesto obljubljenе sinteze zaidejo v nadaljnjo debato. To morda nadoknadi z zares izčrpnim in aktualnim seznamom različnih virov, s katerimi se lahko podrobneje seznanimo s tem področjem.

In kaj ima – navsezadnje – to opraviti s strokami, ki se ukvarjajo s pomočjo ljudem, a niso medicinske (npr. socialno delo, socialna pedagogika ...)? Diagnoze so družbeno dejstvo, s katerim se prej ali slej sooči vsakdo bodisi osebno bodisi pri delu v praksi ali pa pri raziskovalnem delu. Kritika diagnoz je precej domača našim strokam, vendar zadnje čase drsimo v vedno večjo medikalizacijo vsakdanjega življenja, na kar ni odporen celoten svet, pa tudi naše stroke ne. Knjiga nas uči, kako spoštovati posameznikovo resničnost (pa naj je njen del psihiatrična diagnoza ali ne), predvsem pa tega, kako dati – rečeno z znano krilatico Franca Basaglie (ki je naslednji klasik, ki ga avtorica ne omenja) – diagnozo v oklepaj in videti le človeka.

Pred vami je torej knjiga, ki jo je treba prebrati, če ste v vlogi uporabnika, svojca, bodočega strokovnjaka ali pa strokovnjaka v praksi. Za slednje je ta knjiga lahko še en vir, ki nam pomaga stati na svojih nogah in poznati osnovo, na kateri stojijo druge, navadno močnejše discipline, s katerimi moramo sodelovati.

NAVODILA SODELAVKAM IN SODELAVCEM REVIJE SOCIALNA PEDAGOGIKA

305

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-pri-merjalne oz. raziskovalne in empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila ter recenzije s področja socialnopedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi znanstvenih in strokovnih prispev-
kov za revijo upoštevate naslednja navodila:

OBLIKA PRISPEVKOV

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja_ice (ali več avtorjev_ic), natan-čen akademski in strokovni naziv avtorjev in popoln naslov usta-nove, kjer so avtorji zaposleni (oziroma kamor jim je mogoče pisati), ter elektronski naslov.
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema, in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega

poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke in pomembne sklepe.

4. Izvlečkoma naj sledijo ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče besedilo prispevka. Prispevki naj bodo dolgi največ 20 strani (oz. največ 35 000 znakov s presledki). Avtorji_ice naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.
6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Naslovi in podnaslovi poglavij naj ne bodo oštevilčeni (1.o, 1.1, 1.1.1). Razdeljeni so lahko na največ dve ravni (naslov in podnaslov/-i). Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami) in krepko (bold). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: Uvod, Namen dela, Metode, Izsledki in Sklepi.
7. Preglednice naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka preglednica naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu preglednice naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so tudi dodana pojasnila za razumevanje, tako da bo razumljena brez branja preostalega besedila. V legendi je treba pojasniti, od kod so podatki in enote mer, ter pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja preglednice morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali če ga ni. Če so podatki v odstotkih (%), mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj pomeni 100 %).
8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo primerne kakovosti za tisk. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu oznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
9. Avtorjem_icam priporočamo, da posebno označevanje besedila s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna

pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov itd.

CITIRANJE IN REFERENCE

1. V reviji Socialna pedagogika upoštevamo pri citiranju, označevanju referenc in pripravi seznama literature stil APA (za podrobnosti glej zadnjo izdajo priročnika Publication manual of the American Psychological Association). Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oziroma urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni). Prosimo vas, da citirate iz originalnih virov. Če ti niso dostopni, lahko izjemoma uporabite posredno citiranje. Če v knjigi Dekleve iz leta 2009 navajate nekaj, kar je napisala avtorica Razpotnik leta 2003, storite to tako: Razpotnik (2003, v Dekleva, 2009). Upoštevajte navodila za citiranje po standardu APA, objavljena na straneh www.revija.zzsp.org/apa.htm.
2. Vključevanje reference v besedilo naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. "To je dobesedni navedek," ali "Tudi to je dobesedni navedek."), v oklepaju pa napisan priimek avtorja_ice, letnica izdaje citiranega dela in stran citata, npr. (Miller, 1992, str. 99).
3. Avtorjem_icam priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.

ODDAJANJE IN OBJAVA PRISPEVKOV

1. Avtorji_ice naj oddajo svoje prispevke v elektronski obliki (.doc) na elektronski naslov uredništva. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah, in ne vključene v datoteke z besedilom.
2. Avtorji_ice s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo, zagotavljajo, da prispevek še ni bil objavljen na drugem mestu,

in izrazijo svoje strinjanje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji Socialna pedagogika.

3. Vse članke dajemo praviloma v dve slepi (anonimni) recenziji domačim ali tujim recenzentom_kam. Recenzente_ke neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa, ne dajemo v recenzije.
4. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji_ice obveščeni_e. Lahko se zgodi, da bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov_k avtorjem_icam predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno skrajšajo, spremenijo oz. dopolnijo. Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje_ice.
5. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji_ice pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji Socialna pedagogika, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.
6. Vsakemu_i avtorju_ici objavljenega prispevka pripada brezplačen izvod revije.

Prispevke pošljite na naslov **revija@zzsp.org**
(v zadevi/subject obvezno navedite: Objava prispevka).

spletna stran revije: **www.revija.zzsp.org**

Nikolaja Bukovšek Dolgotrajna oskrba starejših v Sloveniji	175
Maša Bartol, Ajda Černe, Tara Jurjaševič, Maša Piskule, Kaja Prašnikar in Eva Senica Spolno nasilje nad moškimi	211
Maša Fatur Videoigre kot socialnopedagoška intervencija v mladinskem klubu na Danskem	239
Špela Razpotnik, Bojan Dekleva, Matej Sande, Mija M. Klemenčič Rozman, Vesna Leskošek in Darja Tadič Analiza mreže ljubljanskih organizacij za podporo mladim v psihosocialnih stiskah	265
Anica Mikuš Kos Duševno zdravje in družbeno dogajanje, potreba po socialnih intervencah in aktivizmu	295
Juš Škraban Recenzija: A Straight Talking Introduction to Psychiatric Diagnosis	301